

Kännedom om prostitution 2003

Socialstyrelsen klassificerar sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är en **Lägesbeskrivning**. Det innebär att den innehåller redovisning och analys av kartläggningar och andra former av uppföljning av lagstiftning, verksamheter, resurser mm som kommuner, landsting och enskilda huvudmän bedriver inom hälso- och sjukvård, socialtjänst, hälsoskydd och smittskydd. Den kan utgöra underlag för myndighetens ställningstaganden och ingå som en del i större uppföljningar och utvärderingar av t.ex. reformer och fördelning av stimulansmedel. Socialstyrelsen svarar för innehåll och slutsatser.

ISBN 91-7201-873-9

Artikelnr 2004-131-20

Tryck KopieCenter, Stockholm, juni 2004

Förord

Utifrån Kvinnofridspropositionen 1997/98:55 har Socialstyrelsen i uppdrag av regeringen att fortlöpande följa och samla kunskap om prostitutionens omfattning och utveckling samt om de sociala insatser som bedrivs på lokal nivå. År 2000 publicerades en första rapport – ”Kännedom om prostitution 1998–1999”. Denna andra rapport är en uppföljning vad gäller prostitutionens omfattning och utveckling.

Rapporten baseras i huvudsak på intervjuer med ett antal personer som i sin verksamhet arbetar nära prostitutionen. Vi knyter även an till relevant forskning på området.

Rapporten har tagits fram av en arbetsgrupp bestående av Eva Ambesjö, Annika Eriksson och Merike Lidholm, samtliga vid Socialstyrelsens Individ- och familjeenhet.

Manuset har granskats av Socialstyrelsens vetenskapliga råd, professor Malin Åkerström, Lunds universitet, professor Sven-Axel Månsson, Malmö högskola samt fil.dr Eva Tiby, Stockholms universitet. Deras synpunkter har i största möjliga utsträckning tillvaratagits och arbetats in i texten.

Inger Widén Cederberg
Enhetschef
Individ- och familjeenheten

Innehåll

<i>Förord</i>	3
<i>Sammanfattning</i>	7
Metod	7
Gatuprostitution	7
Inomhusprostitution	7
Internet	8
Åldrar	8
Våld	8
Män som säljer sex till män	9
En mångfasetterad värld	9
Kvinnor med missbruk	9
En väg ut ur social isolering	9
Kvinnor med funktionshinder	10
Väletablerade kvinnor	10
Unga kvinnor	10
Människohandel för sexuella ändamål	11
Män som säljer sex	11
Sexköparna	11
Hallickar och andra främjare	12
Insatser	12
Upptäckt av prostitution	12
Stöd och behandling	12
Behov av förebyggande insatser	13
<i>Inledning</i>	14
Uppdraget	14
Kännedom om prostitution 1998–1999	14
Föreliggande studie	16
Metod	16
Intervjuerna	17
Definitioner och termer	19
Rapportens disposition	20
<i>Utveckling och tendenser</i>	22
Gatuprostitutionen	22
Läget i Stockholm	22
Läget i Göteborg	23
Läget i Malmö	23
Läget i Norrköping	24
Sammanfattningsvis om storstäderna	24
Inomhusprostitutionen	25
Internet	26

Ålder	29
Våld	30
Män som säljer sex till män	33
Sexklubbar	34
<i>En mångfasetterad värld</i>	36
Missbrukande kvinnor	37
En väg ut ur social isolering	38
Kvinnor med utvecklingsstörning och kvinnor med psykiska funktionshinder	39
De väletablerade kvinnorna	39
Unga kvinnor	42
Den slumpmässiga vägen in	42
Vägen in i missbruk och prostitution	44
Saker för sex	45
”Drifting into prostitution”	45
Människohandel för sexuella ändamål	47
Människohandeln i Norrbotten	48
Män som säljer sex	49
En kvalitativ intervjustudie	50
Uppsökande projekt i Stockholm	51
Män som säljer sex till kvinnor	52
Sexköparna	53
Sexköparnas drivkrafter	53
Män som köper sex av män	54
Hallickar och andra främjare	54
Prostitution som arbete	56
<i>Insatser</i>	59
Socialtjänstens ansvar	59
Socialtjänstens arbete	60
Vikten av lyhörddhet	61
Att ta sig ur prostitutionen	62
Myndigheternas roll i uppbrottsprocessen	64
Empowerment	64
Specialdesignad hjälp	65
Arbetet i mindre kommuner	66
Andra insatser	67
Graviditet och barn	67
Insatser för könsköpare	68
Behov av förebyggande insatser gentemot ungdomar	68
Arbete med kvinnor med psykiska funktionshinder och kvinnor med utvecklingsstörning	70
Stöd till kvinnor med missbruk	70

Tabu, kunskap, attityder	71
<i>Referenser</i>	73

Sammanfattning

Socialstyrelsen har regeringens uppdrag att fortlöpande följa och samla kunskap om prostitutionens omfattning och utveckling samt om de sociala insatser som bedrivs på området. År 2000 publicerades en första lägesbeskrivning om situationen 1998 och 1999, det vill säga före och efter att sexköpslagstiftningen trädde i kraft.

Rapporten kan delas in i tre delar:

- I den första beskrivs informanternas uppskattningar av antalet män och kvinnor i prostitution, deras ålder, förekomst av missbruk, våld med mera.
- I den andra speglas prostitutionens mångfasetterade värld; i stället för prostitution kan man snarare tala om *prostitutioner*.
- I den tredje och sista delen ges en beskrivning av olika sociala insatser, inklusive behovet av förebyggande åtgärder.

Metod

Denna rapport baseras på intervjuer med cirka 35 personer som i sin verksamhet kommer nära prostitutionen. Det som förmedlas är deras kännedom – eller snarare uppfattningar och uppskattningar – om prostitution. Kontakterna med och ingången till prostitutionen skiljer sig dock åt. Detta bidrar till att det framträder olika bilder av prostitutionen samt att uppskattningar och uppfattningar om ett och samma förhållande kan skilja sig åt. Även relevant forskning på området återges.

Gatuprostitution

Gatuprostitutionen uppges vara mindre omfattande nu än innan sexköpslagstiftningen infördes. Jämfört med Socialstyrelsens förra kartläggning har inga större förändringar skett sedan 1999. Undantaget är Malmö, där man känner till något fler kvinnor i prostitution nu, dock inte så många som före sexköpslagstiftningen.

Enligt uppgift har antalet missbrukande kvinnor inom Stockholms och Göteborgs gatuprostitution minskat de senaste åren. Sexköparna uppges ha blivit färre och trafiken mindre omfattande i de tre storstäderna.

Inomhusprostitution

Det är betydligt svårare att få en bild av den mer dolda inomhusprostitutionen. Informanterna känner till att prostitutionskontakter tas på vissa restauranger, hotell och dansställen. Man har också uppgifter om att prostitution förekommer i samband med konferenser, privata fester, på Finlandsbåtar

med mera. Polisen känner också till vissa verksamheter där prostitution förekommer, till exempel solarier och massagekliniker. Informanterna har också viss kännedom om prostitution utanför storstäderna, bland annat via annonser om prostitution på Internet.

Internet

Internet har de senaste åren blivit en ny arena för att knyta prostitutionskontakter, för pornografi och för andra verksamheter som kan kopplas till sex. Ibland påstås den svenska sexköpslagstiftningen ha lett till att mer av prostitutionen förmedlas via Internet. Situationen är dock likadan i andra länder och den har snarare med den nya informationstekniken i sig att göra.

Det är svårt att uppskatta antalet kvinnor och män som erbjuder sexuella tjänster mot betalning via Internet, bland annat för att hemsidor och andra kontaktsätt på Internet ständigt förändras. Uppskattningarna varierar; enligt en uppskattning är det mellan 80 och 100 kvinnor, enligt andra mellan 200 och 250.

Åldrar

Informanterna beskriver en stor spridning i åldrar bland kvinnorna i prostitutionen. I Malmö uppges kvinnorna i gatuprostitutionen vara något yngre, mellan 20 och 25 år. I Göteborg ser informanterna sällan kvinnor under 25 år i gatuprostitutionen. I Göteborg beskrivs också en grupp kvinnor i 40-årsåldern och uppåt. I Stockholm finns olika uppgifter om kvinnornas åldrar, men i huvudsak sägs de vara mellan 30 och 45 år. Många sägs ha funnits länge i gatuprostitutionen.

Det finns dessutom uppgifter från olika håll om enstaka kvinnor i prostitutionen som är mellan 60 och 80 år.

Riktigt unga kvinnor ser informanterna sällan i gatuprostitutionen. När de upptäcks agerar socialtjänstens uppsökargrupper eller polis snabbt. En ideell organisation uppger att man på fem år har haft kontakt med ett antal unga kvinnor, främst från mindre orter, som knutit prostitutionskontakter via chattsidor på Internet eller som har ”lånats ut” av pojkvänner. Det finns också uppgifter om att flickor under 18 år annonserar om att följa med som resesällskap på Finlandsbåtarna – i utbyte mot resan, en ny mobiltelefon eller dylikt.

Våld

Vi kan inte med säkerhet uttala oss om huruvida våldet inom prostitutionen har ökat. En del informanter talar om en mer riskabel situation, med det är få som uppfattar att det faktiska våldet har ökat.

Vad som nämns är sådant som att kunderna nu är färre och att det därmed anses vara en högre andel som är ”farliga”. De vill till exempel göra ”värre saker” och har ”konstigare krav” (till exempel på grövre sex) eller är beredda att betala extra för att slippa kondom.

Polisen, som granskat förekomsten av våld, har inte funnit några belägg för någon ökning. De anser dessutom att kvinnorna har sådant förtroende för polisen att de anmäler om de blir utsatta för våld.

Såväl forskning som informanternas uppgifter visar att våld är nära förknippat med prostitution – oavsett lagstiftning. Flera informanter nämner att många av kvinnorna utsätts för våld från andra män än kunder, till exempel de män som de lever tillsammans med.

Män som säljer sex till män

Det är svårt att få kunskap om prostitution där män säljer sex till män. Bland informanterna känner man till att denna typ av prostitution förekommer, men man har liten kännedom om den.

Socialtjänstens prostitutionsgrupp i Stockholm har haft uppsökande verksamhet för män som säljer sex till män och tycker sig se allt mer av detta. I Malmö har prostitutionsgruppen och polisen kännedom om att manlig prostitution förekommer, men inte i vilken omfattning. Enligt polisen och socialtjänstens prostitutionsgrupp i Göteborg förekom det tidigare att män sålde sex till män där gatuprostitutionen finns. Nu sägs det förekomma på andra platser, men det är svårt att bevisa att det rör sig om prostitution.

En mångfasetterad värld

I intervjuerna framträder olika bilder av dem som säljer och köper sex och de drivkrafter som ligger bakom prostitutionen, beroende på hur informanterna möter prostitutionen. Det rör sig om ett sammansatt och mångfasetterat problem. Gemensamt för flera av de bilder som tecknas är ett stort mått av utsatthet och känslomässig ensamhet.

Kvinnor med missbruk

I Stockholm och Malmö uppges merparten av kvinnorna i gatuprostitutionen ha tunga missbruksproblem. Informanterna beskriver kvinnor som sedan länge sitter fast i drogberoende och som är både fysiskt och psykiskt nedgångna. Prostitutionen kan vara det enda sättet att finansiera ett tungt missbruk. Drogens avtrubbade verkan kan också vara en förutsättning för att kvinnorna känslomässigt ska klara av prostitutionen. Våld och övergrepp uppges i hög grad höra till dessa kvinnors vardag.

Enligt informanterna har en del av kvinnorna tidigare haft ett ordnat socialt liv, medan andra har hamnat i missbruk tidigt och aldrig upplevt en ordnad vuxentillvaro och trygga relationer. En del av kvinnorna har barn, men dessa är i regel omhändertagna. Trots bilden av utsatthet betonas att dessa kvinnor också har en ovanlig kraft och styrka.

En väg ut ur social isolering

Från gatuprostitutionen i Göteborg beskrivs en liten grupp något äldre kvinnor i 40–50-årsåldern som inte missbrukar droger och som har funnits i gatuprostitutionen i många år. För dem beskrivs prostitutionen som ett sätt att

bryta en ensamhet och social isolering. Flera uppges vara sjuk- eller förtids-pensionärer.

Kvinnor med funktionshinder

I Stockholm och Malmö har man kännedom om ett antal kvinnor med lindrig utvecklingsstörning i gatuprostitutionen. De uppges vara mycket utsatta och svåra att skapa en förtroendefull kontakt med.

Det finns också uppgifter om kvinnor med psykiska funktionshinder i prostitutionen. I Göteborg finns det till exempel några kvinnor i gatuprostitutionen som har LSS-insatser.

Väletablerade kvinnor

Prostitution förekommer också bland utåt sett väletablerade personer. Det finns välutbildade och välbetalda kvinnor som uppges sälja sina kroppar, till exempel via Internet.

Behandlare som möter denna sida av prostitutionen beskriver den som en ”illusionernas arena”. Den som säljer sexuella tjänster kan tillfälligt uppleva sig vara värdefull och attraktiv. I prostitutionen kan man köpa (eller sälja) en illusion av närhet, som inte riskerar att bli hotfull och krävande. Kontakten i prostitutionen kan för båda parter regleras beroende och oberoende, närhet och avstånd samt hålla ångest, depression och känslor av tomhet borta.

Grundorsaker till prostitutionen kan enligt informanterna vara tidiga störningar och tidig traumatisering i form av till exempel sexuella övergrepp, men också andra svårigheter. Prostitutionen beskrivs som en del av ett allmänt självdestruktivt beteende.

Unga kvinnor

Unga kvinnor ses sällan i prostitutionen, men vuxna kvinnor med prostitutionserfarenheter uppges ofta att de började sälja sex tidigt. En ideell organisation har uppgifter om unga kvinnor som glider in i att sälja sex, ofta genom erbjudanden från kontakter på Internet. De uppges ofta ha växlat mellan perioder av prostitution och andra självdestruktiva handlingar – självsvalt, hetsätning, självskadande beteenden och självmordsförsök. De har varierande bakgrund, men enligt uppgift är det inte ovanligt att de är högpresterande, ambitiösa och till synes välfungerande i övrigt.

Det finns också beskrivningar av unga kvinnor som via en kärleksrelation lockas eller luras in i drogberoende och prostitution. Några berättar om flickor som växer upp i missbrukarmiljöer och som tidigt blir både drogade och sexuellt utnyttjade, till exempel av mammans manliga bekanta eller partner. Det finns uppgifter om flickor som går hem till män i det egna bostadsområdet och säljer sex, i utbyte mot pengar eller andra saker.

Socialtjänstens prostitutionsgrupper menar att det finns en omedvetenhet, till exempel inom socialtjänsten, både om förekomsten av prostitution hos unga och om allvaret i den.

Människohandel för sexuella ändamål

Socialstyrelsens undersökning behandlar endast i begränsad utsträckning människohandel för sexuella ändamål. Rikskriminalpolisen uppskattar antalet offer för människohandel i Sverige 2003 till cirka 400–600 kvinnor. Bland annat har man utrett människohandel för sexuella ändamål gällande ryska kvinnor i Norrbotten. Enligt Rikskriminalpolisen fungerar den svenska sexköpslagstiftningen som en barriär mot att människohandlare etablerar sig i Sverige; det är svårt att få lönsamhet i verksamheten eftersom man inte vågar ta ut kvinnorna i gatuprostitution på grund av risken för upptäckt.

Män som säljer sex

I olika former av behandlingsverksamhet kommer man i kontakt med män som har prostitutionserfarenheter. Problemen är sannolikt ännu mer dolda än för kvinnorna, men de uppges vara likartade för männen i prostitutionen som för kvinnorna vad gäller tankar, känslor och erfarenheter som behöver bearbetas.

I uppsökande verksamhet i Stockholm under 2002 identifierades ett femtontal män i 18–25-årsåldern som sålde sex. Enligt informanterna utgör prostitutionen för dessa unga män en del av ett allmänt självdestruktivt beteende och självförakt, med en bakgrund av tidigare erfarenheter av sexuella övergrepp och utsatthet. De flesta var kända sedan tidigare på grund av missbruk, hemlöshet och psykiska problem.

RFSL Rådgivningen Skåne har gjort en mindre intervjustudie bland homosexuella män som säljer sex. Här framträder en delvis annorlunda bild av prostitutionen, med till synes mer av ömsesidigt intresse och utbyte. Männen var dock rädda för att det skulle bli känt i det sociala nätverket att de sålde sex. De använde Internet för att få kunder, och flera hade utsatts för mobbing, trakasserier och hot från andra användare av dessa Internetarenor. Männen beskrev hur de aktivt försöker hålla prostitutionen som en avgränsad del i livet, som inte ska få negativa konsekvenser för deras identitet.

Enligt vad några av informanterna känner till eller hört talas om förekommer det att män säljer sex till kvinnor och par, men här saknas kunskap.

Sexköparna

De sexköpare som polisen får kontakt med i gatuprostitutionen beskrivs ofta som att de har arbete och familj, men det finns också ensamstående män, missbrukare och personer som är kända av polisen från andra kriminella sammanhang.

Åldern på männen varierar från drygt 20 till cirka 75 år, men man uppskattar att den största gruppen är 45–50 år.

I olika former av behandlingsverksamhet möter man allt fler män med ett tvångsmässigt sexuellt beteende som köper sex och som är högkonsumenter av porrfilmer, porrtidningar och pornografi på Internet.

Enligt behandlarna sexualiserar männen känslor som till exempel sorg, saknad och vrede. I grunden ligger en svag självkänsla och svårigheter med nära relationer, även om man ytligt sett är socialt anpassad och har en partner. Det kan också finnas trauman av olika slag i bakgrunden.

Hallickar och andra främjare

Det finns uppgifter om kvinnor som tvingas in i eller hålls kvar i prostitution av hallickar genom beroende, hot och liknande. Detta tycks dock vara mindre vanligt i Sverige än i många andra länder. Enligt informanterna har många av kvinnorna en man som blir försörjd av prostitutionen. Kvinnorna ser dock honom sällan som en hallick, utan man tycker att det är en kärleksrelation.

Förutom hallickar finns det också enligt informanterna många som på andra sätt främjar och tjänar pengar på prostitutionen. Det nämns att det förekommer att taxiförare, hotellägare och receptionister, vakter vid hotell och restauranger samt personal vid spaanläggningar ”ser mellan fingrarna” eller förmedlar sexuella tjänster. De som hjälper till att göra hemsidor för annonsering om sexuella tjänster främjar också prostitution.

Insatser

Att prostitution är ett mångfasetterat problem påverkar även insatserna, och behovet av stöd och förebyggande arbete är komplext. De flesta insatserna görs av socialtjänsten, men även frivilligorganisationer och hälso- och sjukvård gör i viss mån insatser för kvinnor och män i prostitution och könsköpare.

Upptäckt av prostitution

Socialtjänsten kommer i kontakt med kvinnor och män i prostitution på olika sätt. Oftast dock inte på grund av prostitution, utan till exempel i samband med ekonomiskt bistånd, missbruk eller andra problem. Enligt flera informanter är det inte alls ovanligt att kvinnor i prostitution har haft flerårig kontakt med olika myndigheter utan att dessa har haft vetskap om prostitutionen.

Det är angeläget att vara lyhörd för denna grupp kvinnor. Skammen och rädslan för myndigheter gör att de med största sannolikhet inte självmant berättar om sina erfarenheter. Det är viktigt att våga och kunna ställa frågor om prostitution – och att följa upp dem. För att kunna identifiera om någon har prostitutionserfarenheter är det viktigt att vara uppmärksam på eventuella tecken på detta. Det kan vara överkonsumtion av pengar, stora skulder eller att man på andra sätt har ett komplicerat förhållande till pengar.

Prostitution är även förknippat med missbruk och hemlöshet. Därför är det också angeläget att man inom missbrukarvården tar upp ämnet prostitution och att eventuella erfarenheter bearbetas. Detta är nödvändigt för att kvinnorna ska kunna gå vidare och för att minska risken för återfall, både i prostitution och i missbruk.

Stöd och behandling

Att ta sig ur prostitution innebär att man går igenom en uppbrottsprocess som ställer stora krav på den enskilda individen. Under eller efter uppbrottet ställs man inför många utmaningar: att bearbeta prostitutionslivets erfarenheter, att hantera skammen – både inför sig själv och andra – samt att vara i

en marginalsituation mellan två olika levnadsmönster. Både informanterna och forskningen vittnar om att prostitutionserfarenheterna ofta leder till komplexa behov av stöd av myndigheter under och efter uppbrottsprocessen. Det handlar framför allt om att tillgodose grundresurser, till exempel försörjning, bostad och sysselsättning. Men minst lika viktigt är att genom stödkontakter stärka kvinnans eller mannens självkänsla, minska känslan av isolering i marginalsituationen samt fungera som stödpunkt vid en eventuell förändring.

I Stockholm, Göteborg och Malmö finns prostitutionsgrupper i socialtjänstens regi. Detta är specialdesignade verksamheter med syfte att hjälpa kvinnor och män att ta sig ur prostitution. De arbetar med uppsökande arbete, behandling och kunskapspridning. I Stockholm finns även ProstitutionsCentrum, som arbetar med behandling, individuellt eller i grupp, för personer som är eller har varit i prostitution.

I behandlingen arbetar man med att bearbeta tidigare trauman och skam- och skuld-känslor samt med att stärka klientens självförtroende och möjligheten att ta kontroll över sitt liv (*empowerment*). Dessa specialdesignade verksamheter finns i storstäderna, men prostitution är inte enbart ett storstadsfenomen. Det finns dock sällan möjlighet eller underlag för prostitutionsgrupper eller liknande på mindre orter. Här kan ett alternativ vara att man samarbetar med andra kommuner, konsulterar specialistkompetens kring frågan eller utser en socialsekreterare med spetskompetens.

Ideella organisationer, likaså speciella gynekologmottagningar, gör också olika stödinsatser, till exempel inom Spiralprojektet i Stockholm eller sprutbytesverksamheten i Malmö. Andra insatser i samhället är verksamheter för könsköparna, till exempel KAST (köpare av sexuella tjänster) och RFSU-kliniken i Stockholm, vilka arbetar med rådgivning, stödsamtal och behandling.

En rad insatser görs alltså för att förebygga och tidigt upptäcka prostitution och för att hjälpa kvinnor och män att ta sig ur prostitutionen. Det finns dock ett behov av att utvärdera vilka resurser dessa insatser kräver, vilka effekter de har och om några strategier är mer framgångsrika än andra. Likaså behövs systematiska kunskapsmanställningar av de internationella erfarenheterna vad gäller utvärdering av olika program mot prostitution.

Behov av förebyggande insatser

För att förhindra nyrekrytering till prostitution behövs olika förebyggande insatser. Informanterna påpekar att insatser för unga är särskilt viktiga. Svårigheten att nå unga i denna fråga kan delvis förklaras av att de sällan själva ser sina handlingar som prostitution, utan mer som sexuella tjänster i utbyte mot till exempel krogbesök, droger, kläder och annat. Ungdomars Internetanvändande innebär nya kontaktmöjligheter, och flera informanter tycker sig se en utveckling där gränser suddas ut. Det är därför angeläget att nå ungdomar med diskussioner om till exempel sexualitet, prostitution, integritetsgränser och relationer.

Vidare är det viktigt att vara uppmärksam på, samt tidigt fånga upp och stödja, unga som visar tecken på att inte må bra – till exempel inom skola, skolhälsovård, ungdomsmottagningar samt barn- och ungdomspsykiatri.

Inledning

Uppdraget

Kvinnofridspropositionen (1997/98:55) resulterade i en mängd uppdrag till olika myndigheter. Förutom uppdrag angående mäns våld mot kvinnor i nära relationer, fick Socialstyrelsen också uppdrag om prostitution. I betänkandet som föregick propositionen framgår att detta uppdrag delvis har sin bakgrund i kriminaliseringen av köp och försök till köp av sexuella tjänster (prop. 1997/98:55, sid. 107). Där står följande att läsa:

Mot bakgrund av den föreslagna kriminaliseringen av köp av sexuella tjänster samt vad som redovisas i utredningen [SOU 1995:15] om de förändringar som ständigt sker när det gäller prostitutionens former och kontaktvägar är det angeläget att på nationell nivå kontinuerligt följa utvecklingen. Det behövs aktuell kunskap om prostitutionens omfattning samt en överblick över den forskning som bedrivs på området. Den internationella utvecklingens påverkan på svenska förhållanden när det gäller handel med kvinnor och synen på prostitution bör också uppmärksammas.

Således kom uppdraget till Socialstyrelsen om prostitution att formuleras enligt följande:

Socialstyrelsen skall [vidare] följa och samla kunskap om prostitutionens omfattning och utveckling och de sociala insatser som bedrivs på lokal nivå. Socialstyrelsen skall även följa den internationella utvecklingen i fråga om prostitution.

År 2000 publicerades en första rapport utifrån uppdraget: ”Kännedom om prostitution 1998–1999” (SoS-rapport 2000:5). Föreliggande rapport utgör en andra uppföljning av prostitutionens omfattning och utveckling. Som kommer att framgå nedan, skiljer sig de båda rapporterna något åt – till exempel är metoden delvis annorlunda, liksom fokus och upplägg.

Inledningsvis följer nedan något om rapporten från 2000, som relief till föreliggande rapport.

Kännedom om prostitution 1998–1999

Det övergripande syftet med den första undersökningen var att översiktligt kartlägga prostitutionens omfattning i Sverige efter att den nya sexköpslagen trätt i kraft. Följande datainsamlingsmetoder användes:

- enkät till samtliga polismyndigheter och polisområden

- enkät till socialtjänsten i samtliga kommuner
- enkät till ett urval restauranger, hotell och liknande företag
- enkät till RFSL:s lokalavdelningar
- kartläggning av hemsidor med prostitutionsanknytning på Internet
- intervjuer med nyckelinformanter inom bland annat polis, socialtjänst och sjukvård
- intervjuer med ett antal könsköpare.

I 44 av de totalt 201 kommuner som besvarade enkäten uppgav någon eller några avdelningar inom socialtjänsten att de hade kännedom om att det fanns kvinnor med prostitutionserfarenheter inom distriktet under 1998. Antalet kommuner som uppgav att de kände till kvinnor som prostituerar sig under 1999 var marginellt fler: 48 kommuner.

Antalet kända kvinnor i prostitution varierade stort mellan respondenterna. Den stora bredden berodde huvudsakligen på att prostitutionsgrupperna i Stockholm, Göteborg och Malmö uppgav betydligt fler än andra. Övriga respondenter uppgav överlag kännedom om få kvinnor.

Det var i stort sett samma polismyndigheter och områden som hade kännedom om prostitution under 1999 som under 1998. Av de 21 tillfrågade polismyndigheterna uppgav 6 stycken att de hade kännedom om prostitution under 1998. En del av dessa hade dessutom kännedom om kvinnor som under 1998 ändrat prostitutionsform: Kvinnor som befunnit sig inom gatuprostitutionen hade börjat verka inom exempelvis ateljéer, restauranger och klubbar. Det fanns också uppgifter från både polismyndigheter och områden som gjorde gällande att andra typer av prostitution ökade, exempelvis prostitutionen via Internet, i lägenheter, på restauranger och på hotell. Uppgiften om förändrade typer av prostitution kräver dock en viss försiktighet i tolkningen. Respondenterna svarade nämligen liknande på frågan om förändringar beträffande prostitutionen *före* lagändringen. Det är alltså osäkert om de förändringar beträffande prostitutionstyper som man uppgav kännedom om inkom berodde på lagstiftningen.

En förändring som trots allt var tydlig var att antalet kända kvinnor med prostitutionserfarenheter minskade i de tre storstäderna mellan 1998 och 1999, i alla fall som situationen förhöll sig vid tiden för datainsamlingen. Om man i stället beaktade hela landet, så föreföll det inte vara några större skillnader. En tolkning av dessa data är att de tre storstäderna också är hemvist för gatuprostitutionen och att det framför allt är den som påverkats av lagen.

Sammanlagt uppgav 17 respondenter inom socialtjänsten, fördelade på 12 kommuner, att man hade kännedom om män som säljer sexuella tjänster till män under 1998. Motsvarande siffra för 1999 var 16 respondenter fördelade på samma kommuner.

Vissa polismyndigheter och områden sade sig även ha kännedom om att män säljer sexuella tjänster till män. I såväl enkätsvaren som intervjuerna fanns dock begränsade uppgifter om minderåriga och yngre kvinnor samt män i prostitutionen.

Att döma av enkätsvaren från ett urval av restauranger, hotell och liknande företag hade det inte ägt rum någon ökning av prostitutionen i dessa miljöer mellan 1998 och 1999. Resultaten gäller de cirka 50 procent av företagen som besvarade enkäten.

Inom ramen för kartläggningen av Internet gjordes ett antal sökningar med syfte att identifiera prostitution på Internet. Antalet träffar under sökmånaderna var totalt 2 668, men av dessa utgjorde bara 27 erbjudanden om sexuella tjänster. De flesta säljare var män, och i majoriteten av fallen vände man sig till kvinnliga köpare.

Sammanfattningsvis kom både positiva och negativa erfarenheter av sexköpslagen till uttryck i intervjuerna med nyckelinformanter inom bland annat polis och socialtjänst. Flertalet ställde sig dock positiva till lagen.

Föreliggande studie

Metod

Den förra kartläggningen baserades framför allt på den kvantitativa metoden, i huvudsak enkäter till olika målgrupper. Som framgått ovan genomfördes också ett antal intervjuer med nyckelinformanter. Eftersom denna kartläggning skulle utgöra en bas för framtida kartläggningar prövades olika metoder och angreppssätt. Erfarenheterna från den kartläggningen har kommit väl till pass i denna andra undersökning.

Denna gång baseras undersökningen nästan uteslutande på kvalitativa intervjuer. I den förra kartläggningen var det just intervjuerna som gav den mest rikliga och utförliga informationen.

Valet av metod kan också ses mot bakgrund av resurser i förhållande till den information som respektive metod ger. Att exempelvis administrera och bearbeta det stora antalet enkäter som skulle krävas vid en enkätundersökning är en avsevärd uppgift. Visserligen är det också en grannliga uppgift att bearbeta intervjuer, men informationen är desto fullödigare. Till syvende och sist är det också en fråga om vilken typ av information som bedöms som viktig i sammanhanget.

Den nu använda metoden sker på bekostnad av andra typer av information. Med intervjuerna som bas får vi exempelvis framför allt information om omfattningen av prostitutionen i de tre storstäderna. Endast i mycket ringa utsträckning får vi kunskap om eventuell prostitution i andra kommuner – detta utifrån intervjupersonernas kännedom. Vi kan således i denna studie inte uttala oss om att man i X antal kommuner känner till X antal kvinnor med prostitutionserfarenheter. Därmed kan vi också endast i vissa fall göra jämförelser med den tidigare gjorda undersökningen.

Till det faktum att den nu valda metoden är en fråga om prioritering av en viss typ av kunskap kan också fogas vissa aspekter som kan hänföras till några av prostitutionens karakteristika. Mycket av det som hör till prostitutionsvärlden är dolt. Det gäller inte minst det som sker utanför storstädernas gatuprostitution. Studier och kartläggningar av prostitutionen möter således ofrånkomligt på diverse hinder (se exempelvis SoS-rapport 2000:5, där några av dessa hinder beskrivs). Det innebär att vi – vilken metod vi än använder – ändå aldrig kan få en exakt bild av prostitutionen och dess omfattning. Det vi kan kartlägga är *kännedomen* om prostitution – eller snarare infor-

manternas *uppfattningar* och *uppskattningar*. Det kan med andra ord exempelvis finnas X antal kvinnor med prostitutionserfarenheter i X antal kommuner – utan att polis, socialtjänst, ungdomsmottagningar eller andra känner till det.

Socialstyrelsen har i denna kartläggning valt att fokusera mer på den typ av kunskap som den kvalitativa metoden ger, det vill säga att via informanter som i sin verksamhet kommer väldigt nära prostitutionen få mer utförlig kunskap om exempelvis kontaktvägar, vägar in och ut ur prostitutionen och eventuella förändringar i prostitutionens former och villkor.

Intervjuerna

Sammanlagt har cirka 35 personer intervjuats inför denna studie. Det har framför allt rört sig om individuella intervjuer. Undantaget är ett par gruppintervjuer och intervjuerna med socialtjänstens prostitutionsgrupper som gjordes i form av ett heldagsseminarium där så mycket information som möjligt inhämtades. Ett par av intervjuerna gjordes via telefon. Informanterna representerar följande verksamheter:

- Prostitutionsgruppen i Stockholm
- Prostitutionsgruppen i Göteborg (inkl. KAST)
- Prostitutionsgruppen i Malmö
- Socialtjänsten i Haparanda¹
- Socialtjänsten i Norrköping
- Spiralprojektet i Stockholm
- ProstitutionsCentrum i Stockholm
- Polisens prostitutionsgrupp i Stockholm
- Polisens prostitutionsgrupp i Göteborg
- Polisens prostitutionsgrupp i Malmö
- Rikskriminalpolisen
- Sprutbytesverksamheten i Malmö
- Stadsmissionens akutboende för kvinnor (Nattis) i Stockholm
- Stadsmissionens dagverksamhet för kvinnor (Klaragården) i Stockholm
- Stadsmissionens natthärbärge i Malmö
- Socialtjänstförvaltningens akut- & korttidsboende Hvilan i Stockholm
- RFSU-kliniken i Stockholm
- RFSL Rådgivningen Skåne
- Göteborgs domkyrka
- Kvinnojouren Iris i Luleå
- Kulturföreningen Bellas Vänner, Umeå²
- Alkohol- och drogterapeut med erfarenhet av arbete på behandlingshem

¹ Denna informant hade vid intervjutillfället precis lämnat socialtjänsten för andra arbetsuppgifter. Det var dock erfarenheterna från arbetet inom socialtjänsten som var i fokus.

² Bellas Vänner har upphört sedan intervjun gjordes. Delar av verksamheten har flyttat över till Umeå kvinnojour.

- Enheten för hemlösa kvinnor i Stockholm (f.d. chef)
- En kvinna med egna erfarenheter av prostitution.

En semistrukturerad intervjuguide med en rad olika teman har använts. Samma intervjuguide har använts vid samtliga intervjutillfällen, men beroende på vilken typ av verksamhet informanterna har representerat har tyngdpunkten ibland kommit att skifta. Vid vissa intervjuer har intervjuguiden kompletteras med ytterligare frågor som varit relevanta för just den verksamheten. Motsatsen gäller också – för vissa verksamheter har en del teman inte varit tillämpliga, varför dessa har lämnats åt sidan. Informanternas information utgör den absoluta basen i rapporten, men det knyts även an till viss forskning.

Förutom dessa intervjuer har en fråga ställts till 17 utvalda ungdomsmottagningar – främst i storstäderna samt till några större mottagningar – om deras erfarenhet av ungdomar med prostitutions- eller prostitutionsliknande erfarenheter.

Författarna till denna rapport har också vid ett par tillfällen gjort observationsstudier på Malmskillnadsgatan, för att själva få en viss känsla för miljön där gatuprostitutionen i Stockholm äger rum.

Samtliga intervjupersoner kommer i sin verksamhet mycket nära prostitutionen, och de flesta av informanterna har också mångårig erfarenhet av dessa kontakter. Kontakterna med och ingången till prostitutionen skiljer sig dock åt. Polisens kontakt med kvinnorna i gatuprostitutionen ser exempelvis annorlunda ut jämfört med den kontakt som etableras mellan en terapeut på RFSU-kliniken och en kvinna i prostitutionen. Att informanternas kontakter med och ingångar till prostitutionen är olika bidrar till att det framträder olika bilder av prostitutionen samt att uppskattningar och uppfattningar om ett och samma förhållande kan skilja sig åt.

Informanterna representerar vidare olika instanser och verksamheter i samhället, till exempel myndigheter och frivilligorganisationer. Detta bör också tas i beaktande i läsningen av rapporten – en frivilligorganisation kan ha exempelvis ha intresse av att föra fram viss information utifrån organisationens ideologiska grund, verksamhetsidé, inriktning med mera. Representanter för exempelvis polis eller socialtjänst kanske talar utifrån andra ramar som är relaterade till respektive profession, lagstadgat ansvar med mera. Det är således inte otänkbart att informanterna gör olika tolkningar av ett och samma förhållande eller att de, av olika skäl, lyfter fram vissa tolkningar och förhållanden.

Som synes i uppräkningslistan av informanter ovan har endast en person med egna prostitutionserfarenheter intervjuats. Det hade varit önskvärt med fler – det vill säga att låta både män och kvinnor i prostitutionen komma till tals. Försök har gjorts att komma i kontakt med fler informanter med prostitutionserfarenheter, men tyvärr har detta inte lyckats. Ett par intervjuer har exempelvis fått ställas in i sista stund, eftersom informanternas dagsform

inte gjorde det lämpligt med en intervju³. Det kan också vara så att det faktum att intervjuerna skulle utföras av representanter för en myndighet i sig kan utgöra ett hinder för en del.

Det är säkert också så att det finns fler grupper som i sitt arbete och sin verksamhet arbetar nära prostitutionen som inte intervjuats. Att så inte har gjorts har dels med resurser att göra, dels med att det i intervjusammanhang efter tag uppträder en viss ”mättnad”, när ingen ny kunskap längre tycks komma fram.

Flertalet av informanterna representerar verksamheter som intervjuades i Socialstyrelsens förra kartläggning (även om en viss utvidgning har gjorts). På så vis upprätthålls en kontinuitet mellan de båda studierna.

Definitioner och termer

Synen på prostitutionen har skiftat och förändrats genom tiderna. Fokus har inte sällan legat på ”den prostituerade kvinnan”. Fransmannen Parent-Duchatelet publicerade på 1830-talet en stor undersökning av prostitutionen i Paris. Han fokuserade på kvinnan som prostituerar sig och hon sägs konstitueras av ”återfall i brott, eller sammanfallande av åtskilliga omoraliska handlingar som legalt fastställts; allmän ryktbarhet; häktning på bar gärning med andra ögonvittnen än angivaren eller polismannen”. (Borg m.fl. 1981, sid. 616). Nästan hundra år senare, 1912, definierar den tyske forskaren Iwan Bloch prostitution enligt följande (Borg m.fl. 1981, sid. 617):

Prostitutionen är en bestämd form av utomäktenskaplig sexualförbindelse kännetecknad därigenom att den prostituerade individen ständigt och jämt, mer eller mindre vallöst, hänger sig åt ett obestämt antal personer, offentligt och notoriskt, sällan utan vederlag, företrädesvis i form av yrkesmässig falhet, till köns Umgänge eller andra handlingar eller eljest provocerar och tillfredsställer andras könsdrift och på grund av detta otuktsliv erhåller en bestämd konstant typ.

I Bonniers Lexikon från 1965 kan man läsa följande definition (Borg m.fl. 1981, sid. 620):

Prostitutionen innebär att en person (den prostituerade) vanemässigt skaffar sig inkomster genom mer eller mindre tillfälligt köns Umgänge.

Med Prostitutionsutredningen från 1977 etableras en ny syn på prostitution i Sverige, även om röster tidigare gjort sig hörda för synsättet. Här konstateras i en genomgång av olika definitioner av prostitution att man sällan har gjort skillnad mellan fenomenet prostitution med minst två parter inblandade och den prostituerade kvinnan (Borg m.fl. 1981, sid. 46). Den senaste statliga prostitutionsutredningen (SOU 1995:15) definierar prostitution enligt följande:

³ Se till exempel Lautrup (2000) som skildrar samma problem och svårigheter – dels med att etablera kontakt med kvinnor med prostitutionserfarenheter för en intervju, dels med att faktiskt få tillstånd själva intervjun, med exempelvis ideligen uppskjutna möten.

Prostitution är när minst två parter köper eller säljer sexuella tjänster mot ersättning (vanligen ekonomisk); vilken utgör en förutsättning för den sexuella tjänsten.

Det är också denna definition som utgjort grunden för den studie som nu gjorts. Det kommer dock att åskådliggöras längre fram, framför allt i avsnittet om unga kvinnor, att denna definition inte är helt oproblematisk. (För en ytterligare problematisering av definitioner av prostitution, se Pettersson & Tiby, 2003.)

Betoningen på prostitution som ett socialt fenomen som inbegriper minst två parter gör också att uttryck som ”den prostituerade kvinnan” undviks i denna rapport (utom när andra källor citeras där detta uttryckssätt används, se exempelvis ovan). Benämningen ”den prostituerade kvinnan” innebär att kvinnan tilldelas ett slags identitet som prostituerad och att prostitutionen görs till en inre egenskap. Prostitution riskerar i en sådan framställning således att bli liktydig med kvinnan i prostitutionen. I denna rapport används i stället uttryck som ”kvinnor med prostitutionserfarenheter”, ”kvinnor i prostitutionen”, ”kvinnor som prostituerar sig” och ”kvinnor som säljer sex” (alternativt ”män i prostitutionen” etc., där så är relevant). Prostitutionen görs genom detta till en handling som implicerar en andra part (en köpare)⁴.

Rapportens disposition

I det första avsnittet, ”Utveckling och tendenser”, ges något av en lägesbeskrivning av prostitutionen. Uppskattningar av antalet kvinnor och män i prostitutionen, ålder, samt förekomst av missbruk respektive våld är några teman som diskuteras. Denna del kan med andra ord sägas vara mer kvantitativ till sin karaktär. Här görs också en viss uppdelning i *gatuprostitution* och *inomhusprostitution*. Denna uppdelning är dock i mångt och mycket analytisk, eftersom gränserna i verkligheten är mer eller mindre flytande. Visserligen finns det kvinnor som enbart förekommer i gatuprostitutionen, men så är inte fallet för alla. En kvinna kan exempelvis hantera de flesta kontakterna med sexköpare från hemmet med hjälp av mobiltelefon. Hon besöker dock gatuprostitutionen då och då för att vidga sitt kundregister. Denna situation är enligt våra informanter inte ovanlig. Frågan är om detta ska räknas som gatuprostitution eller som inomhusprostitution.

I avsnittet därefter speglas prostitutionens mångfasetterade värld. Här stiftar vi närmare kontakt med kvinnorna och männen i prostitutionen (tillika andra aktörer) och försöker visa något av den heterogenitet som finns. I stället för att tala om prostitution kan man, som Pettersson och Tiby (2003) uttrycker det, snarare tala om olika *prostitutioner*.

Det bör också nämnas att vi här särskiljer kvinnor som är offer för människohandel för sexuella ändamål som en särskild grupp. Människohandel är dock en del av den svenska prostitutionsmiljön. I stället för att se människo-

⁴ Ett annat uttryck som används av vissa aktörer är ”kvinnor som prostitueras”. Detta kan dock föra tankarna till en kvinna helt utan egen vilja och alternativ. Så kan givetvis vara fallet för en del av kvinnorna i prostitutionen, men kanske inte för alla.

handeln som något väsensskilt från den ”vanliga” prostitutionen, kan den ses som ytterligare en av prostitutionens många former. Även denna indelning bör således betraktas som analytisk.

Rikskriminalpolisen är svensk rapportör när det gäller människohandel för sexuella ändamål, och man publicerar årligen en utförlig lägesrapport på temat. För att inte utföra ett dubbelarbete berörs människohandel endast kortfattat i denna rapport.

Rapporten avslutas med en beskrivning av de insatser som görs och kan göras på området, främst inom ramen för socialtjänsten. I detta avsnitt betonas också vikten av det förebyggande arbetet.

Utveckling och tendenser

Gatuprostitutionen

Gatuprostitutionen finns i Stockholm, Göteborg och Malmö. Tidigare har den också funnits i Norrköping. Socialstyrelsens förra undersökning av prostitutionen visade en förändring av antalet kända kvinnor med prostitutionserfarenhet mellan 1998 och 1999, det vill säga vid brytpunkten när sexköpslagen trädde i kraft. Prostitutionsgruppen i Stockholm rapporterade då kännedom om 280 kvinnor under 1998 och 170 kvinnor under 1999, prostitutionsgruppen i Göteborg rapporterade om 286 kvinnor under 1998 och 90 under 1999 och Malmö uppgav kännedom om 160 kvinnor under 1998 och 80 under 1999. Vad har hänt sedan dess?

När det gäller gatuprostitutionen uppger flera av informanterna att denna i stort sett har legat på en konstant nivå efter den minskning som skedde i samband med att den nya lagen trädde i kraft.

Läget i Stockholm

Socialtjänstens prostitutionsgrupp i Stockholm känner till cirka 180–200 kvinnor per år med prostitutionserfarenhet. Man bedömer att det är cirka 25–30 kvinnor på gatan varje kväll. Detta kan jämföras med 50-talet kvinnor som fanns i gatuprostitutionen varje kväll före lagändringen.

Polisen i Stockholm uppger dock en betydligt lägre siffra; 5–7 kvinnor finns enligt polisen på gatan varje kväll och totalt rör det sig om 50–60 kvinnor i gatuprostitutionen. Att uppgifterna från socialtjänstens prostitutionsgrupp och polisen skiljer sig åt kan exempelvis bero att man vistas i gatumiljön vid olika tider på dygnet, olika veckodagar och vid olika tillfällen (se sid. 18 om olika kontakter och ingångar etc.).

Polisen uppskattar att antalet sexköp har minskat med 90 procent jämfört med 1998. Polisen uppger vidare att antalet missbrukande kvinnor inom prostitutionen har minskat drastiskt under de två senaste åren; en del finns numera inom kriminalvården, andra har frivilligt sökt sig till avgiftning och behandling. De som är kvar i gatuprostitutionen är enligt polisen några kvinnor med missbruksproblematik samt kvinnor med invandrarbakgrund (bland annat sydamerikanska samt asiatiska kvinnor) samt några äldre kvinnor. Enligt socialtjänstens prostitutionsgrupp är samtliga kvinnor dock svenska medborgare.

Polisen uppskattar att kvinnorna med missbruksproblematik är cirka 30 år och de övriga till cirka 40 år och däröver. En del kvinnor uppges dyka upp på gatan sporadiskt, det vill säga att de kan vara borta från prostitutionsmiljön en längre tid för att sedan få ett ”återfall”.

Socialtjänstens prostitutionsgrupp uppfattar att kvinnorna i gatuprostitutionen numera är mer ”städade” och inte lika ofta tydligt påtända. Man me-

nar att detta kan bero på att amfetaministerna är färre än tidigare. Man har också kännedom om ett antal kvinnor som behandlas med metadon och som är borta från prostitutionen under behandlingstiden. De som av olika skäl faller ur behandlingen kan dock återkomma när de behöver pengar till heroin. (Det är dock inte så enkelt att endast behovet av droger gör att en del återvänder till prostitutionen, se till exempel avsnittet ”Att ta sig ur prostitutionen” för ett resonemang om detta.)

En iakttagelse från prostitutionsgruppen är att man nu ser fler män i prostitutionen. Detta kan dock, enligt prostitutionsgruppen själv, bero på att gruppen blivit bättre på att uppmärksamma dessa män (se vidare under avsnittet ”Män som säljer sex till män”).

Läget i Göteborg

Socialtjänstens prostitutionsgrupp i Göteborg känner till cirka 100 kvinnor per år med prostitutionserfarenhet. Detta är en kraftig minskning; före lagstiftningen hade man kännedom om cirka 300 kvinnor. Cirka 10–15 kvinnor sägs befinna sig i gatumiljön varje kväll – någon enstaka kväll kan det vara runt 20 kvinnor. Man uppger att det finns en viss nyrekrytering, men den bedöms vara liten.

Enligt prostitutionsgruppen är det inte så många missbrukande kvinnor i gatuprostitutionen som tidigare. De kvinnor som missbrukar heroin uppges vara mellan 22 och 25 år, men flertalet av dessa är inte så frekventa i gatuprostitutionen, enligt vad man känner till. Polisen uppger i enlighet med detta att man inte ser så många kvinnor som är under 25 år. Det finns också, enligt polisen, en grupp kvinnor i gatuprostitutionen i 40-årsåldern, varav flertalet har funnits i miljön i många år. Dessa sägs leva ett mer ordnat liv, jämfört med de hemlösa och missbrukande kvinnorna.

Prostitutionsgruppen uppskattar att ungefär 30–40 procent av kvinnorna är utlandsfödda, exempelvis från Latinamerika, Thailand, Polen, Jugoslavien, Rumänien, Ryssland, Moldavien, Baltikum och olika afrikanska stater.

Prostitutionsgruppen har under de senaste fem åren träffat ett 20-tal kvinnor som man misstänker vara offer för människohandel. Hotbilden och annat gör dock att dessa kvinnor inte gärna vill berätta hur det förhåller sig.

Läget i Malmö

Socialtjänstens prostitutionsgrupp i Malmö uppger att man känner till cirka 135 kvinnor i gatuprostitutionen. Uppskattningsvis finns det regelbundet 30–35 kvinnor på gatan. Enligt prostitutionsgruppen finns det en viss nyrekrytering, och majoriteten av dessa uppges vara heroinmissbrukare. Gatuprostitutionen i Malmö äger rum i ett relativt stort område, varför det också kan finnas ett mörkertal av kvinnor som tillfälligtvis prostituerar sig som prostitutionsgruppen inte kommer i kontakt med. Polisens uppgifter är samstämmiga med uppgifterna från socialtjänstens prostitutionsgrupp.

Prostitutionsgruppen uppskattar vidare att det stora flertalet av kvinnorna missbrukar heroin (kanske 90 procent). De flesta av dessa uppges vara mellan 20 och 25 år. Enligt polisen i Malmö har medelåldern sjunkit något sedan 1998, och den uppskattas i dag vara under 30 år. Detta sägs bero på he-

roinet. Även i Malmö har man kännedom om kvinnor som försvinner från prostitutionen medan de går på metadon men som sedan återkommer till gatan då de av olika anledningar slutat med sin behandling. Socialtjänstens prostitutionsgrupp uppskattar andelen kvinnor med utländsk bakgrund till cirka en fjärdedel.

Läget i Norrköping

I Norrköping har det tidigare förekommit gatuprostitution, och då fanns också en uppsökande prostitutionsgrupp liknande den som alltjämt finns inom socialtjänsten i Göteborg, Malmö och Stockholm. Gatuprostitutionen fanns inom ett speciellt område och skedde ganska öppet. Efter införandet av sexköpslagen försvann dock alla tecken på prostitution i detta område. Socialtjänstens fältgrupp rör sig fortfarande i området eftersom det förekommer annan kriminalitet där, men numera, 2003, ser man inga spår av prostitution.

Vår informant vid socialtjänsten i Norrköping har spekulerat över vad som kan ha hänt med prostitutionen och några alternativ kan vara möjliga:

- Den kan ha försvunnit inomhus.
- Den kan ha flyttat till något annat område.
- Kvinnorna i prostitutionen tar sig till Stockholm i stället (informanten känner till ett par kvinnor i denna situation).

De fåtal rapporter som socialtjänstens fältgrupp fått in om prostitution under 2003 rör män som säljer sex till män. I ett område i Norrköping har det exempelvis satts upp lappar och affischer med telefonnummer om män som säljer sex till män, och det har även rapporterats om män som säljer sex till män i gatuprostitutionen. Varken socialtjänst eller polis har dock kunnat upptäcka något av detta.

Sammanfattningsvis om storstäderna

I Göteborg och Stockholm har man alltså kännedom om i stort sett lika många kvinnor i gatuprostitutionen som 1999 (med undantag för polisen i Stockholm som uppger en betydligt lägre siffra). I Malmö däremot känner man till något fler kvinnor nu – cirka 135 jämfört med 80 kvinnor 1999. I samtliga storstäder är det uppskattningsvis färre kvinnor i gatuprostitutionen än före sexköpslagstiftningen.

Enligt de intervjuade prostitutionsgrupperna och poliserna har *köparna* i gatumiljön blivit färre i samtliga storstäder sedan sexköpslagen infördes. Trafiken sägs ha blivit mindre omfattande och en del menar också att kontakterna numera är kortare och snabbare. I samtliga tre storstäder finns nu också poliser som specifikt arbetar i denna gatumiljö.

I samtliga tre storstäder har man också kännedom om transexuella män som säljer sex till män. Man känner också till ett antal män som genomgått könsbytesoperation och som nu återfinns i gatuprostitutionen som kvinnor.

Inomhusprostitutionen

Det är av förklarliga skäl mycket svårare att få en bild av den så kallade inomhusprostitutionen. Som tidigare nämnts är dessutom gränsen mellan gatuprostitutionen och inomhusprostitutionen många gånger flytande.

I avsnittet ovan om den mer synliga gatuprostitutionen framkom att det uppskattningsvis är färre kvinnor i gatuprostitutionen nu än före sexköpslagstiftningen. Mot bakgrund av den information som kommit oss till del är det dock omöjligt att uttala sig om huruvida denna minskning beror på att dessa kvinnor numera använder sig av andra arenor i högre utsträckning. Om så vore fallet är det ändå omöjligt att dra några direkta orsakssamband till just lagstiftningen. Användning av mobiltelefoner och Internet för att knyta prostitutionskontakter är exempelvis inget svenskt fenomen, och detta har dessutom snarare med tekniken än med lagstiftningen att göra (se avsnittet om Internet).

Det prostitutionsgrupperna i de tre storstäderna känner till om inomhusprostitutionen har de ofta fått reda på indirekt eller via kvinnor som tagit kontakt med grupperna. Man har exempelvis uppgifter om att prostitutionskontakter tas på vissa restauranger, hotell och dansställen. Man har också uppgifter om att prostitution förekommer exempelvis i könsköparens hem, i samband med konferenser, på Finlandsbåtarna eller vid privata fester.

Enligt hörsägen från utländska män, vilken kommit prostitutionsgruppen i Göteborg till del, finns det landsmän till dessa som organiserar prostitution. Information om detta sprids bara i den egna gruppen – bland dem man kan lita på. Polisen i Göteborg menar i linje med detta att i den mån det finns lägenhetsbordeller, så finns dessa oftast i invandrartäta områden. Göteborgspolisen säger sig dock inte få in så många konkreta tips om inomhusprostitution.

Polisen i Malmö säger sig känna till de verksamheter (massage, solarium etc.) där prostitution förekommer. Man har även besökt krogar och talat med personalen. Någon restaurang har portförbjudit några kvinnor som är kända för att sälja sex. Polisen har också arbetat gentemot taxibolagen med upplysning till chaufförerna.

Polisen i Stockholm säger sig inte bedriva så mycket spaning vad gäller inomhusprostitutionen. Det är ett mycket tidsödande arbete, och det kan dessutom vara svårt att avgöra vad som är sexköp och vad som är vanlig ”raggning” i en del miljöer. Man har dock kännedom om vissa restauranger där prostitutionskontakter tas. En del av dessa restauranger är dock rädda för att få klagomål från gäster eller bli av med sina utskänkningstillstånd, vilket gör att de nobbar kvinnor som är kända för att sälja sex.

Polisen i Stockholm har också kännedom om en del andra verksamheter där prostitution förkommer (solarium, massagekliniker etc.). Antalet uppges vara konstant sedan flera år; många av dem har funnits i 20–25 år. Enligt polisen har dessa verksamheter ofta en stadig kundkrets.

Prostitutionen utanför de tre storstäderna känner prostitutionsgrupperna till mindre om. Via annonser på Internet kan man dock se att det förekommer i exempelvis Östergötland, Halland och Dalsland. Orter som också nämnts i detta sammanhang är Örebro, Karlstad, Borås, Strömstad och Hel-

singborg. Man känner också till att prostitution förekommer på landsbygden.

Internet

Prostitutionen förändras i takt med att samhället förändras – den präglas med andra ord av rådande samhällsförhållanden (Månsson & Hedin 1998). Ny informationsteknik innebär således nya möjligheter för prostitutionen. Internet verkar de senaste åren ha blivit en ny arena för att knyta prostitutionskontakter, för pornografi och för andra verksamheter som kan kopplas till sex – till exempel köp av sexprodukter⁵.

Ibland sägs att den svenska sexköpslagstiftningen har lett till att allt mer av prostitutionen i Sverige förmedlas via Internet. Detta är dock ett påståen som måste behandlas med stor försiktighet. För det första är detta inget svenskt fenomen, och för det andra är det snarare den nya informationstekniken i sig som är avgörande. Samma utveckling är synlig i andra länder. Den 23 februari 1998 uppmärksammade exempelvis New York Times hur den synliga prostitutionen har minskat och verkar ha ersatts av mobiltelefoner, personsökare och Internetsidor (RFSU 2003). I en dansk undersökning uppger kvinnor med prostitutionserfarenhet att man allt mer kommit att använda Internet för att annonsera ut sina tjänster, eftersom det är ”effektivt och billigt” (Haansbæk 2001).

Det bör också påpekas att det inte är alla kvinnor i prostitutionen som har möjlighet att använda Internet för att få kontakt med potentiella kunder. Gatan är fortfarande dessa kvinnors kontaktyta (RFSU 2003).

Att delar av prostitutionen förmedlas via Internet sägs också innebära att prostitutionen genom detta ”gått under jorden” och blivit mer dold. Men frågan är om de kvinnor och män som annonserar på egna hemsidor ska betraktas som en del av den dolda prostitutionen. Tjänster, priser och kontaktmöjlighet annonseras klart och tydligt. Tvärtom kan prostitutionen sägas ha blivit mer offentlig och synlig via Internet (se exempelvis RFSU 2003, Renland 2002 samt Haansbæk 2001). Kontaktannonser där ”kvinna söker generös man” och liknande är kanske lättare att hänföra till den dolda prostitutionen, eftersom det är svårt att avgöra vad som ligger bakom en sådan annons (RFSU 2003, sid. 31).

Den potentielle sexköparen behöver å sin sida inte åka till något av prostitutionstråken utan kan sitta hemma vid sin dator, vilket gör att Internet innebär ett slags anonymitet i sexköpet. Av samma skäl kan det också vara så att Internet innebär en lägre tröskel för dem som vill sälja sex. Men till syvende och sist ska kvinnan träffa männen i verkligheten, och väl där torde situationen vara densamma som på andra prostitutionsarenor (Månsson i Hivaktuellt 2003).

Ur en annan synvinkel är det dock inte nödvändigtvis så att Internet innebär anonymitet för dem som annonserar på egna hemsidor. Man använder

⁵ Sex är det oftast sökta ämnet på Internet. Enligt en undersökning från Göteborgs universitet om Internetanvändning är en av de mest frekventa aktiviteterna att titta på erotiskt material, särskilt pornografi. Däremot är de få som i den undersökningen uppger att de kontakter kvinnor som prostituerar sig via nätet; endast två procent av männen svarar att de gör detta. (Förord av Sven-Axel Månsson i RFSU, 2003).

ofta bilder på sitt ansikte och sin kropp – genom detta exponeras man på ett helt annat sätt än tidigare (Haansbæk 2001).

Det är också okänt om de lägre trösklarna de facto leder till *fler* köp jämfört med mer ”traditionella” arenor för att köpa sex. Det är svårt att uppskatta i vilken utsträckning annonser, hemsidor etc. faktiskt genererar köp av sexuella tjänster (SoS-rapport 2000:5).

Prostitutionen på Internet skulle också kunna utgöra ett slags pornografi för männen, där det handlar om att tillfredsställa nyfikenheten. Med Internet har möjligheten uppstått att komma nära den mytomspunna ”horan”, att betrakta henne på nära, men ändå behörigt, avstånd (på dataskärmen), att kanske tala med henne (via chatt eller e-post) utan att faktiskt behöva möta henne (Månsson & Söderlind 2004, sid. 10).

Man kan således säga att prostitutionen via Internet är svårare att överblicka och att insynen är sämre, jämfört med den mer öppna gatuprostitutionen. Hemsidor och andra kontaktsätt på Internet förändras ständigt – nya sidor uppstår, andra läggs ner etc. Det gör det också svårt att få en bild över antalet kvinnor och män som erbjuder sexuella tjänster mot betalning via Internet.

Uppgifterna går dessutom isär. Sven-Axel Månsson uppger i en intervju att det uppskattningsvis finns mellan 80 och 100 kvinnor i Sverige som säljer sexuella tjänster via Internet (Hivaktuellt 2003, se även Månsson & Söderlind 2004). Han menar följande:

Surfar man på nätet kan man få intrycket att det finns en mängd adresser, listor och hemsidor med kvinnor som säljer sina tjänster, men många gånger är det samma kvinna som dyker upp på olika ställen. Namn kan också vara inaktuella.

Polisen i Stockholm uppskattar däremot att det rör sig om betydligt fler än så, mellan 200 och 250 kvinnor.

Prostitutionsgruppen i Göteborg uppskattar, via ett uppsökande arbetet på Internet (se nedan), att cirka 250 kvinnor annonserar på Internet. Man är dock noga med att påpeka att det är en uppskattning; man har inte gjort någon regelrätt, systematisk kartläggning utan antalet baseras på det man kommit i kontakt med i det uppsökande arbetet.

En annan osäkerhetskälla när det gäller omfattningen är att en och samma kvinna kan förekomma i flera olika sammanhang. Det finns exempelvis bilder där kvinnans ansikte inte visas, alternativt där man placerat en svart ruta för ögonen, eller att man uppdaterar sin hemsida/annons utan att ta bort den gamla. Det kan också vara så att det döljer sig prostitution bakom en del annonser som inte självklart ger sig ut för att vara det. Ytterligare en osäkerhetskälla som en del informanter nämner är att det förekommer falska annonser om prostitution.

Några informanter från prostitutionsgrupperna har ett intryck av att de kvinnor som annonserar via Internet tar större risker än de i gatuprostitutionen. Man uppfattar att dessa kvinnor säljer mer oskyddat sex och tjänster som är ”hårdare”. Förklaringen kan enligt dessa informanter vara att en kvinna som annonserar sexuella tjänster på Internet sannolikt debuterar i prostitutionen ensam och således kan ha svårare att veta var hon ska sätta

gränser. En kvinna som debuterar i gatuprostitutionen blir däremot i regel snabbt informerad av övriga kvinnor om var gränserna går.

Vi vet också tämligen lite om de kvinnor som säljer sexuella tjänster via Internet. Utifrån de uppgifter som kvinnorna själva lämnar på Internet kan medelåldern uppskattas till ca 27 – 30 år (prostitutionsgruppen i Göteborg; se nedan). Kvinnorna kan också vara äldre då det är tänkbart att man uppger att man är något yngre än vad man i själva verket är.

De informanter (till exempel RFSU) som kommer i kontakt med några av dessa kvinnor uppger att kvinnorna, likt dem i den övriga prostitution, är en mycket heterogen skara. De uppges exempelvis ha olika bakgrund och olika erfarenheter vad gäller utbildning, arbete etc.

Uppsökande arbete på Internet

Prostitutionsgruppen i Göteborg bedriver sedan ett par år tillbaka uppsökande arbete via Internet. Man har tagit fram ett elektroniskt vykort som bland annat innehåller namn och telefonnummer till prostitutionsgrupperna i Stockholm, Göteborg och Malmö samt en liten text om vilka man är och vilken hjälp man kan erbjuda. Detta e-postas till kvinnor och män som via hemsidor erbjuder sexuella tjänster och till vissa kontaktannonser där man starkt misstänker att syftet är att sälja sexuella tjänster (vilket ibland kan vara vanskligt att avgöra).

En lägesrapport visar att man vid halvårskiftet 2002 gjort 731 sådana utskick. Man har på dessa utskick fått in 157 svar. Av dessa är merparten autosvar, det vill säga att mottagarens dator är inställd på att svara automatiskt. Dessa svar innehåller ofta en beskrivning av tjänster och priser samt ett mobiltelefonnummer till säljaren. En del andra svar (ej automatiska) utgör en markering att kvinnan/mannen i fråga inte är intresserad av någon kontakt med prostitutionsgruppen. Tretton svar har dock lett till en vidare utväxling av e-post och nio av mottagarna, samtliga kvinnor, har fått en personlig kontakt med prostitutionsgruppen.

Resultatet kan tyckas vara magert, men det ska jämföras med det uppsökande arbetet i gatumiljön. Även här träffar man på personer som tydligt markerar att de inte är intresserade av någon kontakt med uppsökarna. Det finns också en erfarenhet av att personer som vid en viss tidpunkt visat sådant ointresse kan återkomma vid ett senare tillfälle – ibland flera år senare – och då vara intresserade av den hjälp prostitutionsgruppen har att erbjuda.

Detta är inte bara en erfarenhet som prostitutionsgruppen i Göteborg har utan något som delas av flera av informanterna. Det finns exempel på kvinnor som i flera år sparar ett visitkort, ett telefonnummer, en annons, etc. från någon av prostitutionsgrupperna eller från ProstitutionsCentrum tills den dag man ”känner sig redo” att ta sig ur prostitutionen.

De nio personliga kontakter som hade genererats fram till halvårskiftet 2002 ska alltså inte ses som ett slutresultat av detta uppsökande arbete; det är mycket tänkbart att de gjorda utskicken med tiden kan generera fler kontakter. Prostitutionsgruppen har också planer på att utveckla denna arbetsmetod ytterligare.

Ålder

I *Stockholm* uppger polisen att de kvinnor som finns i gatuprostitutionen och som har missbruksproblem är cirka 30 år, men att det också finns andra, något äldre, kvinnor i gatuprostitutionen. På Klaragården möter man hemlösa missbrukande kvinnor, och där uppskattar man att de kvinnor bland dessa hemlösa som också finns i prostitutionen är mellan 30 och 45 år, varav många har hållit på länge. Uppgifterna om just denna grupp av kvinnor (missbruk, hemlöshet och prostitution) är relativt samstämmiga bland våra Stockholmsinformeranter.

I *Göteborg* uppger prostitutionsgruppen och polisen att man sällan ser kvinnor i gatuprostitutionen som är under 25 år. Det finns några kvinnor som missbrukar heroin som uppges vara mellan 22 och 25 år, men dessa sägs röra sig mer sporadiskt i gatuprostitutionen.

Man känner också till en grupp kvinnor i 40-årsåldern och uppåt i gatuprostitutionen. En del av dessa uppges leva under något mer ordnade förhållanden (jämfört med exempelvis de tunga missbrukarna) medan andra har en tämligen svår situation.

I *Malmö* uppskattar prostitutionsgruppen och polisen att kvinnorna är något yngre jämfört med i de övriga städerna. De flesta av kvinnorna i gatuprostitutionen som missbrukar heroin uppges vara mellan 20 och 25 år. Andra informanter från Malmö (till exempel sprutbytesverksamheten och Stadsmissionen) gör samma uppskattning. Enligt polisen har medelåldern sjunkit.

Polis, prostitutionsgrupper och andra informanter i samtliga städer berättar också att det finns en stor spridning i åldrar, även om det går att uppskatta en genomsnittsålder. Det finns exempelvis enstaka uppgifter om kvinnor i prostitutionen som uppges vara mellan 60 och 80 år; en informant har hjälpt en kvinna i prostitutionen att få plats på ett äldreboende. Det finns också uppgifter om flera generationer i prostitutionen – mamma och dotter, eller till och med tre generationer – mormor, mamma och dotter.

I den andra änden av åldersspridningen finns de riktigt unga i prostitutionen. Exempelvis Bellas Vänner, med verksamhet i Umeå, har kontakt med unga kvinnor som har prostitutionserfarenheter eller prostitutionsliknande erfarenheter. Få av dessa uppges komma från storstäderna – de sägs i stället vara från Norrland och från mindre kommuner i övriga landet. Man uppger att man från starten 1998 och fram till i dag har haft kontakt med ca 70 unga kvinnor med prostitutionserfarenheter. Enligt Bellas Vänner är en del av dessa minderåriga, och vägen in i prostitutionen kan exempelvis gå via en något äldre pojkvän som säljer sin flickvän till sina kompisar.

Uppgifterna från andra informanter om unga i prostitutionen är något mer sporadiska:

- Prostitutionsgruppen i *Göteborg* uppger att man under 2003 mött fem unga kvinnor i gatuprostitutionen, varav den yngsta var 14 år. De tre närmast föregående åren har man dock inte kommit i kontakt med några så unga.

- Prostitutionsgruppen i *Stockholm* menar också att det är få unga som etablerar sig i gatuprostitutionen. Under 2003 har man dock kommit i kontakt med något fler minderåriga än vanligt. Det finns också uppgifter om att flickor under 18 år annonserar om att följa med som ”kul rese-sällskap” på Finlandsbåtarna – i utbyte mot resan, en ny mobiltelefon eller dylikt.
- I *Malmö* uppger prostitutionsgruppen att man inte har träffat på minderåriga i gatuprostitutionen på många år.

I en nyutkommen undersökning om ungdomars sexualitet (Svedin & Priebe 2004) har man specifikt undersökt ungdomars erfarenhet av att sälja sex mot ersättning i form av pengar eller annat. Totalt 4 343 ungdomar på ett antal gymnasieskolor ingick i studien, och 1,0 procent av flickorna och 1,8 procent av pojkarna uppgav att de på något sätt sålt sex mot någon form av ersättning.

(I avsnitt ”Unga kvinnor” utvecklas resonemanget om unga i prostitutionen ytterligare.)

Våld

Det har i olika sammanhang diskuterats huruvida sexköpslagen har medverkat till att kvinnorna i prostitutionen utsätts för mer våld nu än tidigare.

Petra Östergren har för sin magisteruppsats intervjuat ett antal kvinnor (15 st.) med prostitutionserfarenheter. Kvinnorna menade att kunderna har blivit räddare och mer stressade än tidigare, vilket gjorde det svårt att under förhandlingen avgöra om kunden var okej eller inte. Kvinnorna rapporterade också att de inte längre vågade söka hjälp hos polisen om de hade en hotfull kund, utsattes för övergrepp eller blev lurade, eftersom de då kunde uppmanas att anmäla kunden i fråga.

Tidigare hade man också kunnat varna varandra för farliga kunder, men på grund av att situationen på gatorna hade blivit allt stressigare, och att det nu var färre antal kvinnor på gatan, ansåg man att detta var svårare. Kvinnorna var därför mer rädda för övergrepp (Östergren 2003 sid. 38 f.).

Det är något oklart i uppsatsen om kvinnorna *de facto* blir utsatta för mer våld nu än tidigare. Vad som däremot framgår är att kvinnorna har en känsla av att situationen blivit mer vanskelig och riskabel.

Våra informanter delar i stort denna bild. Några informanter (exempelvis Klaragården, Nattis och sprutbytesverksamheten i Malmö) menar att kunderna nu är färre och att det därmed kanske också är en högre andel som är ”farliga”. De ”justa” kunderna uppges i större utsträckning ha försvunnit från gatan.

Situationen uppfattas alltså som mer riskabel och farlig av en del informanter. Vid en närmare betraktelse av informanternas svar framkommer dock att det inte nödvändigtvis är faran för mer våld som åsyftas. Många talar också om att kvinnorna nu får göra ”värre saker”, att ”knepigheterna” har ökat, att kunderna har ”konstigare krav” (till exempel på grövre sex). En

hel del av dessa handlingar tangerar eller utgör i sig våldshandlingar, men så är inte alltid fallet⁶.

En annan aspekt av en farlighet som eventuellt blivit större, och som flera informanter nämner, är förhandlingar kring kondomer. En del av Petra Östergrens informanter menar att den nya situationen på gatan (efter att sexköpslagen trätt i kraft) har inneburit att priserna sjunkit och att kvinnor som är i akut behov av pengar därför förhandlar bort kravet på kondom. En del menar att kondom är en hederssak för de flesta; när man tvingades förhandla bort den leder det till en sämre självkänsla och en känsla av att vara smutsig och dessutom till en rädsla för infektioner (Östergren 2003 sid. 39).

Våra informanter ger inget entydigt svar. Några menar att konkurrensen på gatan gör att det händer att kvinnorna går med på att inte använda kondom – för när priserna pressas måste de ta risker. Andra menar att kvinnorna är mycket noga med att skydda sig och att de säger nej till alla förslag på oskyddat sex. Det finns också informanter som menar att det bland de missbrukande kvinnorna kan finnas en planering i prostitutionen – kvinnorna ser till att gå ut på gatan innan abstinensen blir för svår, eftersom man annars i ren desperation kan gå med på exempelvis oskyddat sex för att få in pengar. Andra menar att det är vanligare nu med förslag från kunder som är beredda att betala extra för att slippa kondom.

Olika källor visar samtidigt att våld synes vara nära förknippat med prostitution – oavsett lagstiftning. Enligt det norska Pro Sentret⁷ utsätts en kvinna för kraftigt våld från en kund i form av våldtäkt, fysisk misshandel och/eller rån minst en gång i veckan (Renland 2002). Renland nämner också en rad studier som visar kvinnornas utsatthet i framför allt gatuprostitutionen⁸.

I Høigård & Finstads studie (1986) av gatuprostitutionen hade 19 av 26 kvinnor upplevt våld från kunder, och en undersökning av Natthjemmet i Oslo visar att 90 procent av kvinnorna utsatts för våld av kunder en eller flera gånger (Müller-Nilssen 1996 i Renland 2002).

Skilbrei (1998) pekar dock på att kvinnorna har en förhållandevis hög tröskel för vad som definieras som våld och att våldet därför kan vara under-rapporterat.

Socialtjänstens prostitutionsgrupper uppger också att våld mot kvinnorna i prostitutionen från kunder är vanligt; man menar att kvinnorna är vana vid våld i sin vardag. Detta är dock inget nytt – våldet fanns där även före sexköpslagen.

ProstitutionsCentrum, som framför allt träffar kvinnor (och män) i inomhusprostitutionen, redogör för att de kvinnor de har kontakt med nästan alltid berättar om allvarliga incidenter som de råkat ut för i form av grova övergrepp, våldtäkt, knivhot, inlåsning etc. Detta uppges dock vara våldshändelser som ligger en tid tillbaka, det vill säga före sexköpslagen.

⁶ Detta är naturligtvis en definitionsfråga – en och samma handling kan upplevas som våld av någon och som något helt annat av någon annan. Handlingar som inte upplevs som våld behöver heller inte var ”harmlösa” – de kan exempelvis upplevas som djupt förnedrande.

⁷ Pro Sentret i Oslo är ett nationellt kompetenscenter i Norge som arbetar med kvinnor och män med prostitutionserfarenhet.

⁸ Renlands syfte är att påvisa skillnader mellan inomhusprostitutionen och gatuprostitutionen, och hon menar att det förekommer mindre våld i den förra.

Polisen i Göteborg säger att man saknar bevis för att våldet skulle ha ökat. Underrättelseroteln har särskilt granskat förekomsten av våld (bland annat genom samtal med kvinnorna på gatan) men inte funnit belägg för någon ökning. Inte heller polisen i Stockholm har funnit några belägg för att våldet skulle ha ökat.

Polisen i samtliga tre storstäder framhåller vikten av att ha en kontakt med kvinnorna och att kvinnorna har förtroende för polisen. Kvinnorna ska kunna känna en trygghet i att kunna anmäla sådant de blir utsatta för. Polisen uppger sig ha en sådan relation till kvinnorna. Malmöpolisen uppger exempelvis att man tar emot en hel del anmälningar, där de flesta rör hot från kunder eller rån (framför allt att kunderna tar tillbaka pengarna).

Förtroendet kan också yttra sig i att kvinnorna kontaktar polisen i andra ärenden än när de själva blir utsatta för något. Några exempel är när en kund hade sitt ettåriga barn med sig i bilen, eller när en man bad kvinnorna ”ordna fram” en minderårig tjej.

En del informanter säger å andra sidan att kvinnorna generellt sällan berättar särskilt mycket om våldet, men att rädslan finns hos många av dem. Kvinnorna kan exempelvis ha olika typer av försvarsmedel med sig – spray, hammare eller kniv – och de kontrollerar också att det inte finns något i närheten som kunden kan använda som tillhygge. Man menar också att det finns de som väljer att inte anmäla om de blir utsatta för våld.

En informant känner till ett antal kvinnor som vågat anmäla kunder för våldtäkt tack vare sexköpslagen – lagen har i dessa fall gett kvinnorna styrka.

Ett fåtal av våra informanter uppfattar att våldet från kunder har ökat de senaste åren. Exempelvis sprutbytesverksamheten i Malmö menar att det sker mer misshandel nu än tidigare, eftersom kvinnorna inte har råd att säga nej till kunder som man bedömer som mer tveksamma.

Flera informanter nämner också att många av kvinnorna utsätts för våld från andra män än kunder. Stadsmissionens Nattis säger exempelvis att de medelålders kvinnor de har kontakt med genomgående har utsatts för mycket sexualiserat våld i sina liv. Klaragården menar att många av kvinnorna blir misshandlade av de män som de är tillsammans med.

Sammanfattningsvis kan vi, mot bakgrund av den information vi har, inte med säkerhet uttala oss om huruvida omfattningen av våld inom prostitutionen har ökat. Medan en del informanter talar om en mer riskabel situation är det få som uppfattar att det faktiska våldet har ökat. Polisen, som särskilt har granskat förekomsten av våld, har heller inte funnit några belägg för någon ökning. Samtidigt visar såväl forskning som våra informanters uppgifter att våld är nära förknippat med prostitution – oavsett lagstiftning⁹.

⁹ Det är möjligt att man med andra metoder än den här använda med större säkerhet skulle kunna uttala sig om huruvida omfattningen av våld mot kvinnor i prostitutionen har ökat. Om en sådan undersökning skulle finna att våldet har ökat kan man dock spekulera i huruvida det är möjligt att dra ett direkt orsaksband till sexköpslagstiftningen, på samma sätt som att man måste vara försiktig med att göra direkta kopplingar mellan prostitution via Internet och sexköpslagstiftningen (se sid. 26). Hur ser exempelvis omfattningen av våldsbrott ut generellt? Brottsförebyggande rådets kriminalstatistik för 2003 visar exempelvis att de anmälda våldsbrotten i Sverige ökat med 6 procent jämfört med 2002. Man utläser också en tendens den senaste 10-årsperioden att antalet anmälda våldsbrott ökar. Nu gäller dessa

Män som säljer sex till män

Om det är svårt att få grepp om den prostitution där kvinnor säljer sex till män, är det om möjligt ännu svårare att skapa sig en bild av den prostitution där män säljer sex till män.

Kontaktskapandet mellan män som vill ha sex med män utan att prostitution föreligger kan i vissa fall likna agerandet i den heterosexuella prostitutionen. Uppskattningar om förekomst och omfattning av homosexuell prostitution kan därför variera stort, beroende på betraktarens kunskap om den homosexuella kulturen (SOU 1995:17, se även SoS-rapport 2000:5). Det är inte heller självklart att de män som säljer sex till andra män identifierar sig som homosexuella (ibid.). Det kan därför vara relevant att använda uttrycket ”män som säljer sex till män” eller ”manlig prostitution” i stället för ”homosexuell prostitution”.

I Socialstyrelsens rapport från 2000 uppgav tolv kommuner att man hade kännedom om män som säljer sex till män. Fyra lokala RFSL-avdelningar kände till detta. Eftersom denna uppföljning inte har något enkätunderlag, kan några jämförelser dock inte göras beträffande förekomst i olika kommuner. Däremot återkommer en osäkerhet bland flera av informanterna kring ämnet, eftersom det finns en medvetenhet om att denna typ av prostitution förekommer, men man har relativt liten kännedom om den.

Socialtjänstens prostitutionsgrupp i *Stockholm* har gjort försök med uppsökande verksamhet när det gäller män som säljer sex till män, och man tycker sig se allt mer av detta. Under 2002 har man identifierat ett femtontal män i 18–25-årsåldern i denna verksamhet (se vidare sid. 51f.). Man tycker generellt att det är svårt att bilda sig en uppfattning om omfattningen, för det går många rykten och man måste göra en kritisk bedömning av dessa uppgifter. Prostitutionen sägs dock finnas på de mötesplatser där homosexuella söker kontakter. Enligt prostitutionsgruppen är det svårare att få kontakt med män i prostitutionen än med kvinnorna.

Polisen i Stockholm säger sig ha kännedom om enstaka män som säljer sex.

Socialtjänstens prostitutionsgrupp i *Malmö* har också kännedom om att manlig prostitution förekommer men inte i vilken omfattning. Man har sett enstaka män i prostitutionsmiljön men inte haft möjlighet att undersöka detta närmare. Sprutbytesverksamheten i Malmö har också kännedom om män med prostitutionserfarenheter bland sina klienter, och Stadsmissionens natthärbärgen känner till någon enstaka.

Polisen i Malmö säger sig veta att manlig prostitution förekommer, men man menar likt många andra att det är svårt att få en uppfattning om omfattningen.

Enligt både socialtjänstens prostitutionsgrupp i *Göteborg* och polisen förekom det tidigare att män sålde sex till män i det vanliga området för gatu-

uppgifter som sagt *anmälda* våldsbrott, vilket inte det samma som *den faktiska* brottsligheten. Men om det är så att våldsbrotten faktiskt ökat något de senaste 10 åren – skulle det vara tänkbart att en eventuell ökning av våldet mot kvinnor i prostitutionen likväl kan vara ett utslag av denna generella ökning och inte nödvändigtvis ett direkt resultat av sexköpslagstiftningen? Trots att detta endast är spekulationer, visar resonemanget på problematiken beträffande våld i relation till sexköpslagstiftningen och undersökningar av detta.

prostitution. Detta ser man emellertid inte längre. Enligt vissa uppgifter förekommer liknande verksamhet på andra ställen, men man finner det svårt att bevisa att det rör sig om prostitution.

Sexklubbar

Sexklubbar kan kanske sägas utgöra ett slags gråzon när det gäller försäljning av sexuella tjänster. I Socialstyrelsens förra kartläggning (SoS-rapport 2000:5) berördes förekomsten av sexklubbar marginellt. Fem polismyndigheter svarade vid det tillfället att man hade kännedom om sexklubbar.

Sexualbrottskommittén 1998 gjorde en grundligare undersökning (SOU 2001:14), vilken visade att det 1999 fanns 13 sexklubbar i landet, enligt de uppgifter som kom kommittén tillhanda¹⁰. Nästan hälften av dessa var belägna i Stockholm eller Göteborg.

Kommittén framhöll att det är svårt att få klarhet i hur många kvinnor som är verksamma i sexklubbsbranschen, men man uppskattade att antalet troligtvis ökade under senare delen av 1990-talet.

Även i denna undersökning har förekomsten av sexklubbar endast berörts i mindre utsträckning, och några egentliga jämförelser med tidigare kartläggningar är av metodskäl inte möjliga att göra. Informanter från Stockholm respektive Göteborg har dock en viss kännedom om ett antal sexklubbar i respektive stad.

Socialtjänstens prostitutionsgrupp i Stockholm har fått i uppdrag av politikerna att titta närmare på denna typ av verksamhet. Man känner bland annat till två klubbar som annonseras via särskilda reklambilar. Dessa bilar försvann en period i samband med att sexköpslagen infördes, men de är nu tillbaka¹¹.

Enligt prostitutionsgruppen är det så att det finns en risk att kvinnorna på dessa klubbar hamnar i prostitutionen, även om det inte förekommer regelrätt prostitution på klubbarna.

Även i Göteborg känner man till ett antal klubbar. I den mån det förekommer prostitution här, är det dock antagligen sparsamt. Ägarna till klubbarna är enligt prostitutionsgruppen måna om att det inte ska ske, och kvinnorna vaktar på varandra. Däremot förekommer det enligt prostitutionsgruppen att kvinnorna bestämmer träff med gäster efteråt.

Enligt informanterna kan alltså sexklubbarna vara en inkörsport till prostitution. Man uppger också att det finns olika samband, även om dessa inte är självklara. Det förekommer exempelvis att män köper sex på gatan, efter att ha varit på en sexklubb. De kvinnor som arbetar på sexklubb uppges vara en riskgrupp, men de behöver inte hamna i prostitution. En del av kvinnorna uppges dra en skarp gräns mot prostitutionen, medan andra som börjat med att strippa på en klubb gradvis överskrider allt fler gränser. Prostitutionsgrupperna framhåller att kvinnorna på sexklubbar inte nödvändigtvis mår bättre än de kvinnor som befinner sig i den regelrätta prostitutionen. Man

¹⁰ Jämfört med situationen 1993 är detta ökning; enligt 1993 års prostitutionsutredning (SOU 1995:15) fanns det då sju sexklubbar.

¹¹ Författarna till denna rapport iakttog dessa bilar ett flertal gånger på Malmskillnadsgatan under observationsstudien.

menar att alla typer av prostitution och sexuella tjänster – arbete på sexklubb, eskortservice, gatuprostitution etc. – ökar förmågan att stänga av känslorna och distansera sig. En kvinna som tidigare arbetat på sexklubb och som haft kontakt med en av prostitutionsgruppen beskrev att klubben var värre än prostitutionen – på sexklubben kände hon sig mer utlämnad inför männens blickar.

En mångfasetterad värld

Ovan har uppskattningar av förekomst, omfattning och vissa andra teman (exempelvis ålder och förekomst av våld) presenterats. I detta kapitel kommer vi att återkomma till några av dessa aspekter, men vi kommer framför allt att stifta närmare bekantskap med männen och kvinnorna i prostitutionen. Vilka är det som döljer sig bakom siffrorna?

Beroende på vem som möter prostitutionen – utifrån vilken position, vilken del och hur man möter den – så framträder en rad olika bilder av dem som säljer och köper sex.

Det finns bilder av det synliga, nämligen vissa kontaktformer – på gatan, på krogen eller via annonserna på Internet. Där kan man också få ytliga bilder av köpare och säljare. I intervjuundersökningar, i olika stödverksamheter med mera framträder vissa andra bilder av mönster, motiv och upplevelser. Det finns också mycket i prostitutionen som är dolt – kontakter som tas via Internet, själva mötet kring sexköpet samt dess konsekvenser på en känslomässig nivå för de inblandade. De som exempelvis möter kvinnor och män i prostitutionen samt sexköpare i behandlingssammanhang får viss insikt i något av detta dolda – och ytterligare bilder av de enskilda människorna och de drivkrafter som ligger bakom prostitutionen.

De olika bilderna visar att det rör sig om ett sammansatt och mångfasetterat problem, med en stor heterogenitet. Gemensamt för flera av de bilder som tecknas är dock ett stort mått av utsatthet och känslomässig ensamhet.

Utifrån de olika berättelser som informanterna förmedlat har vi delat in kvinnorna och männen i prostitutionen i olika grupper. Denna indelning ska främst betraktas som *analytisk* – inte som någon realitet där kvinnorna och männen tilldelas distinkta egenskaper. I verkligheten är gränserna mellan de flesta av grupperna i allra högsta grad flytande och de olika grupperingarna överlappar varandra. Man skulle kunna säga att det är just *olika bilder* som ges av prostitutionen och dess aktörer. Att bilderna ser olika ut beror – som tidigare nämnts – bland annat på att respektive informant möter prostitutionens aktörer i skilda sammanhang, kanske olika delar av prostitutionen, och att man därmed ser olika saker. Det är också en fråga om tolkningar och förståelsegrunder för det man ser. Dessutom är prostitutionen i sig heterogen; den kan fylla olika funktioner och ta sig olika uttryck och vägen in och ut ur prostitutionen kan vara olika.

De olika bilderna gäller kvinnorna och männen som säljer, men också köparna. Vi har också viss, om än något knapphändig, information om hallickar och andra främjare av prostitution.

Utifrån de bilder som förmedlats vill vi här försöka visa något av den mångfasetterade värld som prostitutionen utgör.

Missbrukande kvinnor

I såväl Stockholm som Malmö uppges merparten av kvinnorna i gatuprostitutionen ha missbruksproblem av något slag. Detta kan vara kombinerat med hemlöshet. Många av våra informanter (polisen, socialtjänsten, personal vid kommunal och ideell verksamhet för hemlösa kvinnor samt vid sjukvårdens sprutbytesverksamhet i Malmö) beskriver kvinnor som sitter fast i drogberoende och som måste få in stora summor pengar varje dag för att finansiera missbruket. Många – men inte alla – har hållit på länge med sitt missbruk och uppges vara svårt nedgångna både fysiskt och psykiskt. Det bör också påpekas att missbruk i olika former kan förekomma i de andra grupperna vi urskiljer. Här diskuteras alltså den grupp som enligt våra informanter dominerar i gatuprostitutionen i vissa städer. För dessa kvinnor kan prostitutionen vara det enda sättet att finansiera ett tungt missbruk¹².

Många uppges ha lång missbrukserfarenhet, men inte sällan är det först när de hamnar i ett missbruk av stora heroin- eller amfetamindoser som finansieringen av detta tvingar dem till prostitution. En informant berättar exempelvis om en kvinna som klarat av att finansiera sitt missbruk på andra sätt ända fram till medelåldern. Men på grund av att venerna då var så förstörda gick hon över till det dyrare rökheroinet. Först då debuterade kvinnan i prostitutionen, för att kunna finansiera den dyrare drogen.

Enligt våra informanter har en del av dessa kvinnor tidigare haft ett ordnat socialt liv. Andra kvinnor uppges tidigt ha hamnat i missbruk och har kanske över huvud taget aldrig upplevt en ordnad vuxentillvaro och trygga relationer. Spiralprojektet berättar exempelvis om missbrukande kvinnor i prostitutionen som inte sällan har en bakgrund med otrygg uppväxt och skolsvårigheter och som under tonåren känt sig annorlunda och utanför. De uppges ofta ha haft en tidig pubertet och kommit in i gäng där de blivit sexuellt utnyttjade och kommit i kontakt med droger. Därifrån har steget till prostitutionen inte varit så långt.

Man kan kanske i sammanhanget tala om en kombination av olika arenor:

- en *social* arena (en tidig social utsatthet)
- en *biologisk* arena (en tidig pubertet)
- en *strukturell* arena (där kvinnor utnyttjas).

Polis och socialtjänst berättar också om kvinnor som förmodligen aldrig skulle befinna sig i gatuprostitutionen om det inte vore för drogerna. De befinner sig i en ond cirkel, där pengarna från prostitutionen är en förutsättning för att få drogen, och drogens avtrubbade verkan är en förutsättning för att kvinnorna känslomässigt ska klara av prostitutionen. När de lyckas ta sig ur heroinmissbruket försvinner de också från gatan, men som tidigare nämnts förekommer dock att man av olika skäl återvänder till prostitutionen.

¹² Dock är det inte alltid så. Under perioden hösten 2002 – våren 2003 hade exempelvis Spiralprojektet totalt cirka 465 klienter, varav 400 kvinnor och 65 män. Utav dessa 465 hade 121 prostitutionserfarenhet.

En del av kvinnorna har barn men dessa är i regel omhändertagna. Självrespekten är ofta i botten; informanterna menar att dessa kvinnor möter förakt överallt. Kvinnorna uppges dock i regel ha förtroende för polisen, för socialarbetarna i prostitutionsgrupperna samt för till exempel Stadsmissionens nattpatruller och övriga personal. En anledning till detta kan vara att dessa möter kvinnorna med respekt och ser dem som hela personer – inte enbart som ”prostituerade”.

Enligt flera informanter (bland annat prostitutionsgrupperna och sprutbytesverksamheten i Malmö) har kvinnorna ofta en partner med drogberoende. Ibland finansierar kvinnan även partners missbruk genom prostitutionen (se också avsnittet om hallickar). Våld och övergrepp uppges i hög grad tillhöra dessa kvinnors vardag. Enligt flera informanter är det inte ovanligt att partnern utsätter kvinnan för misshandel. Likaså uppges kvinnorna hysa ett stort förakt för köparna.

Trots den bild av utsatthet som beskrivs ovan betonas också från flera, bland annat de socialarbetare vi talat med, att många av dessa kvinnor har en ovanlig kraft och styrka. Detta är en positiv kraft att bygga på och ta till vara i arbetet med att stödja kvinnorna att ta sig ur prostitutionen och missbruket. Det finns också en motbild mot den nedgångna missbrukande kvinnan (som en del informanter beskriver med ord som ”tanig fågelunge”, i stort sett tandlös, med infekterade bölder och sår etc.) som går på gatan. Även om den inre och yttre utsattheten är densamma, så syns det exempelvis inte alltid på utseendet att kvinnan är heroinberoende. Hon kan, som en informant uttrycker det, ”se ut som vilken ung kvinna som helst”.

En väg ut ur social isolering

Som tidigare nämnts så är bilden av gatuprostitutionen i Göteborg något annorlunda jämfört med i Stockholm och Malmö, eftersom den inte domineras av kvinnor med tungt missbruk på samma sätt. Missbrukande kvinnor uppges tvärtom inte vara så vanliga på de gator och den parkeringsplats där prostitutionen pågår.

Några informanter från Göteborg (till exempel polisen) berättar dock om andra kvinnor som förekommer i denna stads gatuprostitution (därmed inte sagt att denna grupp inte också finns i Stockholm och i Malmö). Det rör sig om något äldre kvinnor i 40–50-årsåldern som under många år har förekommit i gatuprostitutionen och som inte sägs missbruka droger. Prostitutionen beskrivs i stället som ett sätt att bryta en ensamhet och social isolering. Informanterna uppfattar dessa kvinnor som väldigt ensamma. En av dem uppges ha sagt till en av våra informanter att ”om de bara är snälla och pratar lite kunde jag nästan göra det gratis”. Några av kvinnorna har egna bilar där de sitter och väntar på kunder, och under denna väntan fördriver de tiden med att virka, lösa korsord eller med att läsa en bok.

Enligt informanterna är en del kanske nöjda med vad de gör och ogillar sexköpslagen och polisens inblandning. En del av dessa kvinnor kanske skulle vilja sluta, men att någon kväll i veckan ”åka ner och ta kunder” tycks vara en vana som är svår att bryta.

Enligt en annan informant i Göteborg är en del av dessa kvinnor i gatuprostitutionen spelberoende av bingo. De går till bingohallen och spelar upp

stora mängder med pengar, och när hallen stänger går de ner till gatan. Informanten beskriver dessa kvinnor som ”snälla tanter som lika gärna kunde stå och sälja ägg på torget”. Denna informant beskriver också dessa kvinnor som mycket ensamma, utan familj. Flera av kvinnorna uppges vara sjukpensionärer eller pensionärer, och några uppbär socialbidrag. Flertalet av dem uppges ha skulder, exempelvis till diverse företag, hyresskulder och privata skulder (se vidare sid. 40f. om pengarnas funktion och överkonsumtion).

Kvinnor med utvecklingsstörning och kvinnor med psykiska funktionshinder

I Stockholm och Malmö har man kännedom om ett antal kvinnor med lindrig utvecklingsstörning i gatuprostitutionen. Så vitt man känner till missbrukar inte dessa kvinnor droger. Kvinnorna uppges vara mycket utsatta och svåra att skapa en förtroendefull kontakt med. En del av dem har, enligt några av våra informanter, lockats ut på gatan av andra kvinnor i tron att de där ska träffa en man att ha en relation med. Kvinnorna kan också uppfatta kontakten med köparna på det sättet.

Det finns också uppgifter om kvinnor med psykiska funktionshinder i prostitutionen. I Göteborg finns det exempelvis, enligt prostitutionsgruppen, några kvinnor i gatuprostitutionen som har LSS-insatser. En informant med erfarenhet av arbete på behandlingshem känner vidare till kvinnor med psykiska funktionshinder som varit inlåsta av någon man – i flera fall en släkting – och tvingats att utföra sexuella tjänster. Deras psykiska sjukdom uppges i och med detta ha förvärrats. Andra informanter berättar att en del av de missbrukande kvinnorna har psykiska problem. En informant menar att det i dessa fall kan vara svårt att säga vad som kommer först – handlar det om psykiska problem som de självmedicinerar med droger, eller är de psykiska problemen en konsekvens av missbruket?

Några informanter beskriver också en del kvinnor i gatuprostitutionen som ”lite udda”, även om det inte behöver ha med psykisk sjukdom att göra. En tankegång som dessa informanter har är att om man är lite udda, så kanske prostitutionen för just dessa kvinnor är det enda sammanhang där de känner att de platsar och blir accepterade.

De väletablerade kvinnorna

Prostitution och sociala problem hör nära samman, framför allt via kopplingen till drogmissbruk. Men prostitution förekommer också i miljöer och bland personer som utåt sett är välfungerande och väletablerade i samhället, och där de ekonomiska motiven synes vara mer psykologiska än faktiska. Det finns exempelvis enligt uppgift välutbildade kvinnor med välbetalda arbeten som tvångsmässigt säljer sina kroppar.

Även köparna kan vara väletablerade och välfungerande i samhället. Det finns män som har en ordnad familjesituation och en fast relation som ändå känner ett inre tvång att köpa opersonliga sexuella kontakter.

Påpekas bör dock att vi inte har möjlighet att uttala oss om omfattningen av detta eller om antalet kvinnor i denna situation som säljer sex.

Denna grupp av kvinnor i prostitutionen lär vi framför allt känna via verksamheter som RFSU-kliniken och ProstitutionsCentrum i Stockholm. Terapeuter vid RFSU-kliniken som möter båda inblandade parter (säljare och köpare) samt vid ProstitutionsCentrum beskriver exempelvis prostitutionen som en ”illusionernas arena”, där kvinnor och män i vad som till synes handlar om köp respektive tillhandahållande av något slags sexualitet mot betalning i själva verket lever ut helt andra behov.

De kvinnor och män som behandlarna möter kan ha deltagit i olika typer av prostitution som säljare och köpare – allt från gatuprostitution till de former av prostitution som kan sägas ha en mer sofistikerad inramning när det gäller miljöer och kontaktformer. Internet uppges vara en vanlig kontaktarena. Det finns dock betydligt fler likheter än skillnader mellan de olika prostitutionsarenorna. De som behandlarna har mött har alla beskrivit utsatthet för våld och kränkningar, självförakt, överkonsumtion och, som sagt, en ”illusionernas arena” som till en början kan vara lockande.

Informanter som har erfarenheter från behandling av kvinnor och män som deltagit i endera sidan av prostitutionen talar om prostitution som ett symptom på grundläggande problem som till exempel jagsvaghet, bristande självkänsla och självförakt, vilket i sin tur leder till självdestruktiva handlingar och skapar svårigheter att gå in i nära relationer. Därigenom får prostitutionen en dubbel innebörd och fyller psykologiskt en dubbel funktion – den som säljer viss tillgång till sin kropp eller sexuella tjänster kan därigenom tillfälligt uppleva sig vara värdefull och attraktiv. Samtidigt fyller prostitutionen funktionen att den gör det möjligt att köpa (eller sälja) en illusion av närhet som inte riskerar att bli hotfull och krävande.

Grundorsaker till att man prostituerar sig kan enligt informanterna vara tidiga störningar och tidig traumatisering i form av till exempel sexuella övergrepp, men också andra svårigheter¹³. En uppväxt med känslomässigt frånvarande föräldrar eller med föräldrar som brister på annat sätt kan leda till en avsaknad av upplevelsen av att ha ett eget jag och att vara en egen person – man bara existerar som en förlängning av föräldrarna och man finns till för andra. Att vara ”glömd” och osedd, att vara fräntagen självrespekt och självkänsla, är andra ord som nämns i sammanhanget.

Att utsätta sig för prostitution kan vara ett sätt att förlägga faran utanför sig själv för att hålla ångest av andra orsaker i schack. Ofta är prostitutionen, enligt informanterna, bara en del av ett allmänt självdestruktivt beteende.

Ekonomiska motiv kan vara en inkörsport till prostitution. Inte sällan visar det sig dock, enligt informanterna, att det finns andra, djupare, bevekelsegrunder och psykologiska mekanismer bakom de ekonomiska motiven. Man kan beskriva fenomenet som en form av överkonsumtion, där en ekonomiskt prekär situation kan driva säljaren till prostitution men att denna situation sällan löses genom prostitutionen. I stället spenderas pengarna snabbt för att ge en form av tillfredsställelse och ersättning för de negativa sidorna av prostitutionen (Hedin & Månsson 1998). Beroendet av dessa extra pengar kan sedan vara något som gör det svårare att ta sig ur prostitutio-

¹³ Det som här beskrivs som grundorsaker till att man hamnar i prostitutionen är enligt informanterna även giltigt för kvinnor som vi hänfört till andra grupper i detta kapitel, se exempelvis avsnittet om de unga kvinnorna.

nen. En informant berättar om en kvinna som slutat med prostitutionen men som fortfarande kunde tänka ”där sitter tusen spänn” när hon rörde sig på platser med penningstarka män.

Pengarna kan användas till taxiresor, till dyra restaurangbesök, eller till att köpa nya kläder i stället för att tvätta.

Informanterna ger också exempel på att de pengar som prostitutionen ger kan vara behäftade med starkt negativa känslor. En kvinna brukade regelmässigt elda upp kundens pengar efter varje prostitutionstillfälle.

Garderoben kan fyllas med saker som man egentligen inte vill ha. Det finns också exempel på kvinnor som spenderar pengarna från prostitution på dyra varor (exempelvis pälsar), som de sedan ”glömmer” någonstans eller ”slarvar bort”.

Pengarna och det faktum att man är efterfrågad kan ge en mycket tillfällig känsla av värde. En informant menar att pengarna visserligen tröstar kortvarigt, men det är ungefär som när man har ätit för mycket godis – det lämnar ett illamående och man vill kräkas. (Fler exempel på att pengarna kan ha en mycket komplicerad roll i prostitutionssammanhang följer i avsnittet om unga kvinnor.)

Själva riskmomentet, att göra något så förbjudet, att ha ”sjunkit så djupt” att riskera upptäckt, samt därmed den skam, den förnedring, det förakt och självförakt som handlingen innebär, kan enligt informanterna vara viktigt i sig. Det utgör nämligen en bekräftelse på de känslor av värdelöshet som man redan har. Pengarna som byter ägare fungerar både som ett sätt att ha och få ett värde och att köpa sig fri från den intimitet som båda parter skyr. Den typ av kontakt som man har i prostitutionen beskrivs som ett sätt att reglera beroende och oberoende, närhet och avstånd. En till synes intim handling utan intimitet skapar avstånd – dels i mötet mellan den som köper och den som säljer sex, dels för bägge parter i förhållande till en eventuell fast partner.

Enligt RFSU hyser båda parter en ambivalens med en samtidig stark önskan att vara nära och skräck för närhet. Prostitutionen kan för båda parter fungera som ett sätt att hålla ångest, depression och känslor av tomhet borta.

Några av våra informanter berättar om kvinnor som beskriver hur prostitutionserfarenheterna lämnar en känsla av äckel som en del bokstavligt talat försöker skrubba sig ren från. Detta beskrivs också av informanter från verksamheter som möter andra kvinnor i prostitutionen än de här beskrivna, till exempel hemlösa eller missbrukande kvinnor.

Kvinnorna uppges också ofta uppleva sig som helt ensamma om sina erfarenheter. Det går inte att tala med andra om sina prostitutionserfarenheter utan dessa erfarenheter måste till varje pris döljas och kanske bli en hemlighet att ständigt bära på. Detta finns också beskrivet i forskningen. Enligt exempelvis Hedin och Månsson är skammen inför omvärlden något man måste hantera under prostitutionslivet, men också efteråt. Även efter ett uppbrott ur prostitution är skammen kring ens förflutna något man ständigt måste tampas med. Hur mycket ska man berätta för sin omgivning? Om man väljer att dölja så mycket som möjligt (vilket flertalet gör) skapas ännu fler lögnar och mer rädsla för att sanningen ska komma fram (Hedin & Månsson 1998, sid. 211 ff.).

Även om kvinnan försöker hålla prostitutionen som en hemlig och avskild del av sig själv är det enligt våra informanter i längden svårt att hindra att det tränger in i identiteten – man kommer allt mer att se sig själv som ”hora” och man ser ner på sig själv. Informanterna menar att detta är bland det svåraste på vägen ut ur prostitutionen – att upprätta sitt egenvärde, att sluta se på sig själv som ”hora” och att hantera allt det äckel som man känner inför sig själv, sina kunder och de handlingar man varit med om i prostitutionen. Detta resonemang återfinns också hos informanter som möter andra kvinnor i prostitutionen än ”de väletablerade”.

Unga kvinnor

Som tidigare redovisats ser informanterna sällan unga kvinnor i gatuprostitutionen. Uppgifterna liknar dem som Socialstyrelsen fann i den undersökning som publicerades år 2000, det vill säga att få unga tycks röra sig i gatuprostitutionen. Men de unga kvinnorna finns i prostitutionen. Exempelvis socialtjänsten kommer i kontakt med kvinnor i prostitutionen som nu är vuxna, men som uppger att de började i prostitutionen tidigt – 14–15-årsåldern nämns, men även tidigare än så.

Varför ser man då så sällan de unga kvinnorna i prostitutionen, när ständiga uppgifter gör gällande att många börjar som minderåriga? Det norska Pro Sentret har i en publikation beskrivit motsvarande förhållande i Norge som en *uppenbar motsägelse*: ”How could so many tell us of an early start while we encountered so few juveniles?” (Jessen 1998, sid. 3).

Nedan beskrivs några olika typer av unga i prostitutionen (framför allt kvinnor) utifrån det våra informanter känner till från sina respektive verksamheter. Att informanterna har olika ”ingångar” till kvinnorna gör att vi valt att dela in dessa ingångar i olika grupper. Även detta är en analytisk uppdelning – vi vet inte i vilken mån de unga kvinnorna som beskrivs överlappar varandra och således inte om de olika informanterna ser olika sidor av samma mynt.

Det nedan skrivna baseras på uppgifter från olika informanter och deras konkreta kontakter med unga i prostitution eller med prostitutionsliknande erfarenheter. Representativiteten är därmed svår att avgöra. Likaså torde informanternas bild av dessa ungdomar präglas av hur kontakterna med dessa sett ut, exempelvis innehåll, syfte etc.

Många uppgifter synes överlag överensstämma med det som framkommit i den tidigare nämnda studien om ungdomars erfarenheter av att sälja sex mot någon form av ersättning (Svedin & Priebe 2004). I den studien framkommer exempelvis att de ungdomar som uppger att de erbjudit eller sålt sex mot någon form av ersättning är en grupp ungdomar med många särdrag och svårigheter. Detta är påtagligt även i de uppgifter som våra informanter nämner.

Den slumpmässiga vägen in

Bellas Vänner i Umeå säger sig ha kommit i kontakt med cirka 70 unga kvinnor med prostitutionserfarenheter. Som tidigare nämnts är det få av dessa som kommer från storstäderna – merparten uppges i stället komma från

betydligt mindre kommuner. Prostitutionen har också skett i dessa mindre kommuner.

Enligt Bellas Vänner handlar det om sexuellt traumatiserade flickor som till synes av en slump glider in i att sälja sex. De unga kvinnorna uppges ha blivit utsatta för sexuella övergrepp som barn. Några sägs inte ha sådana erfarenheter, men uppges ha varit utsatta för andra svåra kränkningar, till exempel omfattande mobbning.

Pengarnas lockelse kan vara en inkörsport, men prostitutionen blir enligt Bellas Vänner snart ett tvång, som ett av flera symtom i ett allmänt självdestruktivt mönster. En jämförelse kan således göras med de kvinnor som tidigare har beskrivits i termer av ”de väletablerade”.

Enligt Bellas Vänner är också många av dessa flickor på sitt sätt väletablerade; de unga kvinnorna har varierande bakgrund, men det är inte ovanligt att de är högpresterande, ambitiösa och till synes välfungerande i övrigt.

En del har endast sålt sex några få gånger, medan andra uppges ha fastnat i prostitution under flera år.

Internetkontakter är enligt Bellas Vänner det vanligaste. Ofta är det då inte fråga om specifika sexsajter, utan det handlar om andra mer ”neutrala” chatsidor. Det är sällan kvinnorna som tar initiativet – i stället blir de kontaktade och erbjudna pengar för sex. Första prostitutionskontakten sker på så vis ofta av en ren slump.

Förutom via Internet kan denna typ av kontakter (att en man erbjuder den unga kvinnan pengar som ersättning för sex) också ske på caféer och på krogen. Ingen av de kvinnor man har haft kontakt med uppges missbruka – det handlar snarare om att hamna i ett mönster där man gör sig själv illa.

Bellas Vänner har också kännedom om unga kvinnor vars pojkvänner har en roll när det gäller att dessa kvinnor hamnat i prostitutionen. Pojkvännerna säljer kvinnorna till sina kompisar eller ”lånar ut dem” och får ersättning. I dessa fall uppges pojkvännen vara något äldre (18–19 år) än flickan (14–15 år).

Kvinnorna beskrivs som att de ofta har växlat mellan perioder då de intensivt sålt sex och perioder då de ägnat sig åt andra självdestruktiva handlingar, till exempel självsvalt, hetsätning, självskadande beteenden (att skära sig till exempel) eller självmordstankar och självmordsförsök. Enligt Bellas Vänner har en del av kvinnorna haft kontakt med psykiatri, men i regel har denna inte känt till att de prostituerat sig. En del av kvinnorna har också haft kontakt med socialtjänsten, men få uppges ha berättat om att de sålt sex.

Enligt Bellas Vänner förekommer det att de unga kvinnorna skänker bort de pengar som de fått i prostitutionen – till exempel till någon djurrättsorganisation eller någon annan form av välgörande verksamhet. Det förekommer också enligt Bellas vänner att pengarna från prostitutionen används för att finansiera hetsätning.

Ett annat exempel visar på det sammansatta och många gånger paradoxala i förhållandet mellan prostitutionen och pengarna. En ung kvinna uppges länge ha sparat de pengar sexköparna betalade henne, för att hon skulle ha dem längre fram när hon någon gång skulle ta sig ur prostitutionen – med en insikt om att hon då skulle behöva gå i terapi för att bearbeta och reparera det som prostitutionen fört med sig.

De unga kvinnorna har ofta sökt sig till Bellas Vänner via den kulturverksamhet föreningen bedriver. Det är inte ovanligt att de först har berättat att de varit utsatta för sexuella övergrepp under uppväxten. Därefter har det kunnat ta lång tid innan de också har vågat berätta om prostitutionen. De flesta uppges ha trott att de varit ensamma om dessa erfarenheter.

Vägen in i missbruk och prostitution

Det finns också en bild av unga kvinnors väg in i missbruk och prostitution, framför allt förmedlad av en informant som arbetar på behandlingshem med kvinnornas bearbetning av sina relationserfarenheter.

Informanten berättar om unga kvinnor (16–20 år) som via en kärleksrelation lockas eller luras in i såväl drogberoende som prostitution. Det kan vara kvinnor med en ordnad uppväxt och en naiv uppfattning om drogberoende. De blir kära i en några år äldre man med drogproblem, som de tror att de ska ”rädda” med sin kärlek. I stället hamnar de så småningom i ett allt starkare beroendeförhållande till mannen, vilket också leder till att de i valet mellan att förlora relationen eller själva gå in i mannens levnadssätt väljer det senare. När de fastnar i beroendet av drogen är de också helt fast i beroendet till mannen, alltså inte bara känslomässigt, eftersom det inledningsvis är han som tillhandahåller drogen.

När kvinnan väl är fast finns det enligt informanten exempel på att mannen utövar fullständig kontroll över henne, låser in henne, tvingar henne att ta emot män för sexuella tjänster mot betalning och reglerar när hon ska få sin drog. Detta är en väg in i prostitutionen för yngre som inte är så synlig (apropå på den tidigare nämnda paradoxen att så många av kvinnorna säger att de börjat tidigt, men att man så sällan ser dem).

Några av våra andra informanter uppges att yngre missbrukande tjejer kan skaffa kunder på andra ställen än i gatumiljön, exempelvis på restauranger. Dessa kvinnor har inte funnits i prostitution så länge, och missbruket uppges ännu inte ha hunnit sätta så stora spår på kropp och utseende. Många av de äldre missbrukande kvinnorna har däremot inte denna möjlighet.

Några informanter med erfarenhet av arbete med missbrukande kvinnor berättar om flickor som växer upp i missbrukarmiljöer och som tidigt blir både drogade och sexuellt utnyttjade, till exempel av mammans manliga bekanta eller partner. Vägen in i tungt missbruk och prostitution kan därmed vara grundlagd. Som tidigare nämnts finns det exempel på kvinnor där både mamma och mormor varit aktiva i missbruk och prostitution.

Det finns också andra uppgifter från våra informanter, som gäller behandlingshem. En informant känner exempelvis till att unga flickor på behandlingshem har kunder även under behandlingstiden, där kontakt tas via mobiltelefon. Tjejerna uppges inte se detta som prostitution, utan de tycker att de ”får” saker, anser sig lite förmer och föraktar dem som går på gatan. De är beroende av droger men har fortfarande utseendet i behåll.

Andra informanter berättar om flera unga kvinnor med erfarenhet av att ha varit utsatta för sexuella övergrepp som barn som befunnit sig på ett och samma behandlingshem. De har antingen rymt därifrån och hamnat i prostitutionen eller, som kvinnorna uppges ha berättat, ”gått på gatan med behandlingshemmets goda minne”.

I BRÅ:s kartläggning av polisanmälda och lagförda sexualbrott mot barn med inslag av sexuell exploatering finns också exempel på ett fall där en flicka som rymt från ett behandlingshem prostituerar sig (Nilsson 2003, sid. 17)¹⁴.

Saker för sex

Några av våra informanter (exempelvis prostitutionsgruppen i Malmö) berättar om unga flickor som går hem till män i det egna bostadsområdet och säljer sex, delvis mot pengar men också i utbyte mot andra saker. I den tidigare nämnda BRÅ-kartläggningen finns fler exempel på detta och liknande företeelser (som även inbegriper pojkar som utnyttjas). En man kan exempelvis bjuda på cigaretter och öl för att locka till sig ungdomar, eller locka med dataspel, filmvisning etc.

I BRÅ-kartläggningen finns också exempel på fall där gärningsmannen och flickor kommit i kontakt med varandra via Internet eller per telefon och där kommit överens om att ha sexuellt umgänge i utbyte mot pengar eller alkohol. Även pojkvänners roll, som nämnts i samband med informationen från Bellas Vänner, finns exemplifierade i de av BRÅ granskade fallen¹⁵.

En förfrågan till några valda ungdomsmottagningar ger information om fler exempel och varianter på detta tema. En ungdomsmottagning har till exempel kontakt med några unga kvinnor som rör sig mycket på olika inne-krogar där de har ett stort manligt umgänge. De låter sig bjudas på ”både det ena och det andra” i utbyte mot sex. Personalen har i dessa fall talat i termer av ”sexförsäljning”.

Det finns andra exempel i ungdomsmottagningarnas svar vad gäller unga kvinnor som sålt sig, bland annat mot droger som betalning. Man talar om att det finns en gråzon med tjejer som tar emot saker och andra tjänster och som har sex med den som ”bidrar” med detta, och om sårbara tjejer som lever i starka beroenderelationer till män och som utnyttjas sexuellt i dessa relationer. Man nämner också att det finns tjejer och killar där man av olika skäl misstänker att någon form av prostitution kan förekomma, exempelvis om de ofta återkommer för att testa sig för sexuellt överförbara infektioner.

Flera ungdomsmottagningar kan också specifikt ange antalet unga kvinnor och män man haft kontakt med, där man med säkerhet vet att prostitution förekommit.

”Drifting into prostitution”

En bakgrund med sexuella övergrepp eller andra typer av utsatthet är återkommande teman som nämns i anknytning till flera av de grupper som ovan

¹⁴ Kartläggningen är gjord på uppdrag av Utredningen om kunskap om sexuell exploatering av barn i Sverige.

¹⁵ BRÅ:s kartläggning baseras på fall som kommit till rättsväsendets kännedom, och tyngdpunkten ligger på fall som lett till fällande domar. Det aktuella lagrummet i de fall som exemplifieras ovan är framför allt förförelse av ungdom (6 kap. § 10): ”Den som genom att utlova eller ge ersättning skaffar eller söker skaffa sig tillfälligt sexuellt umgänge med någon som är under arton år, döms för förförelse av ungdom till böter eller fängelse i högst sex månader.” Bestämmelsen syftar till att förhindra gatuprostitution bland ungdomar i 15–17-årsåldern (Nilsson 2003, sid.7)

har urskiljts. Detta kan även relateras till den forskning som finns på området.

När det gäller den andel av kvinnor i prostitutionen som varit utsatta för sexuella övergrepp under uppväxten varierar siffran i internationella studier mellan cirka 30 och 70 procent (Månsson & Hedin 1998, sid. 66). Månsson och Hedin påpekar dock att det finns anledning till en viss försiktighet vad gäller betydelsen av sexuella övergrepp för inträdet i prostitutionen. Trots att en betydande andel av kvinnorna i prostitutionen varit utsatta för sexuella övergrepp som barn, kvarstår att en lika stor eller större andel *inte* har sådana erfarenheter. Den forskning som betonar de sexuella övergreppens avgörande betydelse bygger ofta på ett starkt selektivt urval som tillhör de mest utsatta grupperna i könshandeln (ibid., sid. 67).

De flesta forskare är dock överens om att erfarenheten och upplevelsen av utnyttjande och övergrepp främjar en självuppfattning som underlättar prostitutionsliknande beteenden – det vill säga att man använder sin kropp för sexuella tjänster i syfte att uppnå icke-sexuella fördelar som exempelvis tillhörighet, gemenskap, pengar eller andra materiella vinster (ibid., sid. 74).

Flera forskare menar att det behövs en mer komplex förklaringsmodell. En sådan är *driftingteorin (drifting into prostitution)*. Enligt denna teori är steget in i prostitutionen i första hand ett resultat av ett flertal samverkande faktorer. Individens samspel med omvärlden betonas (Vanwesenbeeck 1994, sid. 28). Tanken om en direkt länk mellan tidig viktimisering och prostitution avvisas. Som Månsson och Hedin påpekar finns det också en risk för att det senare synsättet leder till att prostitutionens andra aktörer förblir anonyma. Fokuseringen på destruktiva upplevelser under barndom och uppväxt osynliggör det omgivande samhällets betydelse för prostitutionens existens. Efterfrågan, marknaden och maktförhållandet mellan könen i samhället döljs (Månsson & Hedin 1998, sid. 69).

Enligt driftingteorin bygger steget in i prostitution på en serie erfarenheter och händelser som förstärker känslan av utanförskap och bristande tillit. Stigmatisering uppfattats som en viktig faktor, och betydelsen av internaliseringen av en avvikande självuppfattning och dålig självkänsla understryks (ibid. sid. 95).

En osynlig grupp

Generellt tycks det, enligt våra informanter, som om de unga kvinnorna inte alltid ser de olika sätt att sälja sex som ovan beskrivits som prostitution. Unga kvinnor där pojkvännen enligt uppgift haft en aktiv roll uppges exempelvis inte uppfatta sig själva som ”prostituerade” – de har ju en pojkvän, inte en hallick¹⁶. I den mån tjejerna kommer i kontakt med socialtjänst eller liknande verksamheter, kan denna uppfattning vara en anledning till att prostitutionserfarenheterna förblir osynliga, eftersom tjejerna inte själva definierar det som så (se vidare i avsnittet om behovet av förebyggande insatser gällande ungdomar).

Socialtjänstens prostitutionsgrupper i de tre storstäderna menar också att man får allt för få propäer från instanser som arbetar med unga, och man

¹⁶ Se också ”Är det möjligt att få veta?” Rapport från hearing anordnad av Socialdepartementet den 14 november 2001.

menar att det tycks finnas en omedvetenhet både om förekomsten av prostitution hos unga och om allvaret i det hela. Exempel finns på att socialarbetare avfärdat väl underbyggda uppgifter från prostitutionsgrupperna om unga flickor i prostitution som lögner.

Den information som kommit Socialstyrelsen tillhanda pekar mot att prostitution där yngre kvinnor är inblandade till stora delar verkar ske utanför gatumiljön (se även ECPAT 2001). I en norsk undersökning framkommer att ungdomarna rör sig på arenor som inte i första hand är definierade som arenor för prostitutionskontakter – umgängeskretsen, grannar, Internet inklusive chattgrupper med mera (Hegna & Pedersen 2002).

Sotter och Svennecke (1992) menar att de flickor/unga kvinnor som befinner sig i prostitutionen ofta har kunskap om gällande lagstiftning (till exempel lagen om vård av unga – LVU) och därför, efter bästa förmåga, håller sig dolda i prostitutionsmiljön. Efter att de fyllt 20 år ”träder de fram”.

Ovan har ett antal alternativa kontaktsätt och former beskrivits, även för de unga kvinnor som har missbruksproblem. I den mån de förekommer i gatuprostitutionen upptäcks de relativt snabbt av socialtjänstens uppsökargrupper eller polis som då agerar. Å andra sidan kan det också vara så, som en av de intervjuade poliserna uppger, att de yngre tjejerna kan vara svåra att se eftersom de får kunder omedelbart och således inte behöver vistas i gatumiljön någon längre tidsperiod.

Våra informanter uppger dock samstämmigt att få unga ”lyckas” att etablera sig i gatuprostitutionen. Det förekommer också att de äldre kvinnorna kontaktar polisen om de ser yngre kvinnor i gatuprostitutionen. Dessa utgör en konkurrens, men känslor av omtanke kan naturligtvis också finnas. Man vill inte se de unga tjejerna ”gå ner sig”, som en informant uttrycker det.

Människohandel för sexuella ändamål

En annan bild av prostitutionen handlar om organiserat utnyttjande av utländska kvinnors svåra ekonomiska och sociala situation. Människohandel för sexuella ändamål beskrivs i Brottsförebyggande rådets rapport ”Organiserad brottslighet – lösa maskor eller fast nätverk” som en form av prostitution som innebär att kvinnor, vanligtvis från Öst- eller Centraleuropa samt Asien, förmås komma till Västeuropa. De förs hit under olika förespeglningar, men det egentliga syftet är att de ska utföra sexuella tjänster. I de länder där kvinnorna rekryteras råder fattigdom och arbetslöshet och det sociala skyddsnätet är ofta bristfälligt (BRÅ-rapport 2002:7).

Rikskriminalpolisen uppskattar antalet offer för människohandel i Sverige under 2003 till uppemot 400–600 kvinnor. Denna uppskattning bygger på underrättelser, förundersökningar och uppskattningar av mörkertal. De flesta kvinnor som förs till Sverige i prostitutionssyfte kommer från länder i vårt närområde, där det alltså inte krävs visum för inresa i landet (BRÅ-rapport 2002:7). Vår informant på Rikskriminalpolisen uppger att de flesta kvinnorna kommer från Estland, Litauen, Ryssland och Polen och att de är mellan 18 och 30 år. Under sommaren 2003 rapporterades det även om kvinnor under 18 år från Polen.

Kvinnorna som kommer hit blir oftast fråntagna pass och övriga resedokument. Många av dem hålls inlåsta i olika lokaler, exempelvis lägenheter, där de måste utföra sexuella tjänster (BRÅ-rapport 2002:7). Rikskriminalpolisen ger en liknande bild men beskriver även scenariot att kvinnan eskorteras av sin hallick hem till kunderna. Kvinnorna utsätts inte sällan för misshandel, sexuella övergrepp och hot av både hallick och köpslagare. Situationen för kvinnorna problematiseras ytterligare, eftersom de har svårt att få hjälp på grund av språksvårigheter samt på grund av att de är rädda för polisen och andra myndigheter. Enligt Rikskriminalpolisen sker kundrekrytering främst via Internet, handskrivna anslag och via visitkort som lämnas i barer och på restauranger.

När det gäller förekomsten av människohandel tycks det, av informationsflödet till Rikskriminalpolisen att döma, som om människohandel bedrivs i nästan alla län i Sverige. Handeln tycks också öka i områdena utanför storstäderna, beaktat att det är därifrån de flesta rapporter än så länge kommer (ibid.).

Enligt Rikskriminalpolisen fungerar den svenska sexköpslagstiftningen som en barriär mot att människohandlare etablerar sig i Sverige. Vid exempelvis hemlig telefonavlyssning har det framkommit att människohandlare och hallickar haft problem att hitta sexköpare åt kvinnorna. Efterfrågan på kvinnornas tjänster har varit mindre och förtjänsterna lägre än vad förövarna räknat med. Man vågar inte heller ta ut kvinnorna i gatuprostitution och risken för upptäckt är alltid närvarande. Några hallickar uppger att man hellre beger sig till Norge eller Danmark på grund av detta (se även Rikskriminalpolisen, rapport 2004:2).

För att denna inställning ska bestå påpekar våra informanter vid Rikskriminalpolisen att polisen måste fortsätta med aktiva insatser. Fällande domar tycks verka avskräckande; domar mot hallickar ger en kraftfull signal om risken med att syssla med människohandel i Sverige, främst riktad till dem som ligger bakom människohandeln men även till sexköpare, kvinnorna och allmänheten.

Människohandeln i Norrbotten

Under de senaste åren, främst 2002 och 2003, har dagstidningar, polis, kvinnojourer, politiker med flera rapporterat om den växande kvinnohandeln med ryska kvinnor i Norrbotten. Från polis, tulltjänstemän och andra källor beskrivs hur ryska kvinnor från Murmanskområdet anländer till gränsposteringar mellan Ryssland och Finland för att sedan transporteras vidare till svenska, norska eller finska män. Det talas om väl kända mötesplatser, till exempel vissa parkeringsplatser, bensinstationer och campingplatser.

En av våra informanter beskriver hur ryska kvinnor transporteras från Murmansk till en fast bas i Finland, veckovis torsdag till söndag. Kvinnorna hämtas av män från den svenska sidan i egna bilar eller i taxi till fester, svensexor, bastukvällar med mera.

Enligt Rikskriminalpolisen är den ekonomiska situationen i Murmansk förmodligen en huvudorsak till att det är relativt enkelt att värva kvinnorna till prostitution i Norrbotten. För att kunna försörja sig och sina barn ser en

del kvinnor, även välutbildade yrkeskvinnor, inte någon annan utväg än att sälja sin kropp och sina tjänster för kanske en hel helg till bland annat svenska män.

Rikskriminalpolisen påpekar också att de ändrade visumreglerna i Norden har medfört att antalet resenärer i Barentsregionen har ökat. Det har även öppnats fler gränsövergångar mellan Ryssland och Finland, vilket skapar nya möjligheter för resande.

Kvinnorna är i varierande åldrar men våra informanter uppskattar att de ofta är relativt unga – majoriteten uppges vara födda på 1960- och 1970-talet. Det har även kommit in tips till Rikskriminalpolisen om kvinnor under 18 år (Hivaktuellt nr 4, 2003).

Vår informant på Kvinnojouren Iris i Luleå uppger att flertalet av dessa kvinnor far mycket illa; våld och övergrepp är vanligt förekommande inslag.

Det finns också en stor ökning av heroinmissbruk i norra Ryssland, och vår informant från socialtjänsten i Haparanda pekar på en ökad risk för hivsmitta. Även risken för resistent TBC nämns i sammanhanget.

Omfattningen av den så kallade ryska prostitutionen i Norrbotten är svårt att mäta, och Rikskriminalpolisens rapporter och utredningar gjorda av Länspolismyndigheten i Norrbotten sammanfaller inte i frågan. Det är också osäkert hur organisationen kring dessa kvinnor ser ut, men flertalet rapporter talar om en omfattande hallickverksamhet (Hivaktuellt, nr 4, 2003).

Rikskriminalpolisen menar att informationen i dagsläget tyder på att handeln är väl organiserad, men huruvida den sker i strid med den svenska lagstiftningen gällande människohandel eller koppleri är oklart. Enligt Kvinnojouren Iris i Luleå styrker de flesta tips de får in att det är ett flertal människor inblandade i den ryska prostitutionen i Norrbotten.

Våra informanter påpekar att det som på sikt kan förändra situationen kring människohandel för sexuella ändamål är strukturella förändringar i hemländerna. Som det ser ut i dag är unga kvinnor lätta offer, med hopp om att kunna tjäna pengar för att klara vardagen eller om att skapa sig en framtid. Insatser som görs för att motverka detta är exempelvis ett Sidaprojekt som drivs i Murmansk. Tanken är att nå de ryska kvinnorna genom olika kampanjer. Bland annat affischeras det på bussar och på andra offentliga platser om vilka risker det kan finnas med vissa arbeten som erbjuds utomlands. Man arbetar även med informationskort, både till kvinnorna och till sexköparna. Informationskortet till kvinnorna innehåller information om de risker prostitutionen kan innebära och telefonnummer till kriscentrum och kvinnojourer i Sverige, Norge och Finland. Dessa informationskort ska finnas tillgängliga på konsulaten när de ansöker om visum. Informationskortet till sexköparna ska bland annat delas ut på reseföretag som anordnar resor till Ryssland.

Män som säljer sex

Tidigare har kännedomen hos de olika informanterna om män som säljer sex till andra män redovisats kortfattat. Genomgående har man kännedom om enstaka män som säljer sex, men man har svårt att uppskatta omfattningen. Denna typ av prostitution är mindre synlig och det kan vara svårt att ”avläsa

koderna”. Viss erfarenhet finns dock, bland annat genom ett par olika projekt (se nedan).

ProstitutionsCentrum får i sin behandlingsverksamhet kontakt med män som har prostitutionserfarenheter. Här finns bland annat exempel på män som börjat sin prostitution via videoklubbar. Enligt dessa män är det enkelt att få kontakt med köpare: ”Det är bara att ställa sig där och vänta på att någon frågar.” Man har också via telefon haft kontakt med ett antal män som sålt sex till kvinnor och till par.

Enligt ProstitutionsCentrum är problemen likartade för männen i prostitutionen som för kvinnorna – man har samma slags tankar, känslor och erfarenheter som behöver bearbetas. Problemen är dock sannolikt ännu mer dolda, jämfört med situationen för kvinnorna i prostitutionen. 1993 års prostitutionsutredning nämner bland annat det dubbla tabu som finns gentemot denna typ av prostitution, vilket också resulterar i att den är mer dold än den heterosexuella prostitutionen (SOU 1995:15).

I Socialstyrelsens förra kartläggning av prostitutionen berättade informanter att skammen kan uppfattas som större bland de män som säljer sex, jämfört med bland kvinnor i samma situation. Det kan därför vara svårare att berätta om sina erfarenheter (SoS-rapport 2000:5).

En kvalitativ intervjustudie

RFSL Rådgivningen Skåne har genomfört ett projekt om manlig prostitution¹⁷. I sin verksamhet med rådgivnings- och behandlingssamtal har man under årens lopp träffat på ett antal män med prostitutionserfarenheter. RFSL:s uppsökare har också stött på fenomenet i viss utsträckning. För att få mer kunskap har en kvalitativ intervjustudie gjorts för att undersöka dessa mäns situation – vilka motiv och strategier man har samt vilka problem man stöter på och hur man hanterar dem.

Efter vissa svårigheter att rekrytera intervjupersoner gjordes till slut intervjuer med sex män. En av dessa hade inga prostitutionserfarenheter men planerade att börja sälja sexuella tjänster via Internet. Männen var mellan 18 till 22 år vid intervjutillfället, och två hade debuterat i prostitutionen redan som minderåriga. Fem av männen hade annan huvudförsörjning på minst studiemedelnivå. Den sjätte bodde fortfarande hemma hos sina föräldrar. Ingen uppgav missbruk av illegala droger.

Männen säger sig inte ha utsatts för övergrepp tidigare, och fem av dem beskriver sin familjebakgrund som stabil och kärleksfull.

Med ett undantag hade prostitutionsdebuten föregåtts av att man under relativt lång tid funderat på att börja. Dessa män var också mycket sexuellt aktiva. Som motiv för att börja i prostitutionen angav samtliga män behov av pengar, närmare bestämt ”det där lilla extra” (resor, elektronik, möbler etc.). En man uppgav också spänning och äventyr som ytterligare en faktor. Två av männen hade avgränsat prostitutionen till den tid de befunnit sig utomlands för att studera, eftersom studiemedlen inte räckte till och andra

¹⁷ En skriftlig rapport av projektledaren Niklas Eriksson om projektet kommer att publiceras under 2004.

tänkbara sätt att skaffa sig extrainkomster inte sågs som möjliga alternativ. När studierna var avslutade upphörde också prostitutionen.

För ett par av dessa män tycktes prostitutionen handla om att dra nytta av lusten till egna anonyma sexuella kontakter och samtidigt få in pengar. En kund som är mer attraktiv än andra kunde exempelvis få köpa sex till ett lägre pris. För andra rörde det sig om en tillfällig försörjningsmöjlighet i en annars ordnad tillvaro, eller ett sätt att få ihop extra pengar till något eftertraktansvärt – som en resa eller lägenhet. Ett par av männen levde i fasta relationer där båda parter sålde sex under en begränsad tid, tills de fått ihop tillräckligt till en större investering.

I något fall utvecklade sig kontakten med fasta kunder till mer av kompisrelationer, där sex mot diskret betalning ingick som en del.

Här framträder således en delvis annorlunda bild av prostitutionen, med till synes mer av ömsesidigt intresse och utbyte. Detta kan till viss del förklaras av den syn på sexualitet som förekommer i vissa homosexuella kretsar, där sex är något man relativt enkelt och bekvämt kan få genom snabba anonyma kontakter, exempelvis genom chattrum på Internet, på klubbar eller utomhus (Ross m.fl. 2000).

Flera av männen var mycket medvetna om att prostitutionen kunde medföra oönskade bieffekter, exempelvis vad gäller känslor och relationer. Det fanns också en rädsla för att det skulle bli känt i det sociala nätverket att de sålde sex.

Dessa män använde Internet för att få kunder, och flera av männen uppgav att de hade utsatts för mobbing, trakasserier och hot från andra användare av dessa Internetarenor. En av informanterna har utsatts för våldtäkter av män som kände till att han sålde sexuella tjänster. Flera av dessa män beskriver också hur de aktivt försöker hålla prostitutionserfarenheterna som en avgränsad del i livet, som inte ska få negativa konsekvenser för deras identitet. Prostitutionen tycks uppfattas som ett särskilt verksamhetsfält, som man kan gå in i och ut ur. RFSL Rådgivningen Skåne spekulerar i om detta kan vara en skyddande strategi för att inte påverkas allt för mycket av olika negativa konsekvenser.

Att även denna form av prostitution är starkt socialt stigmatiserande visar förekomsten av trakasserier och hot. Risken för hot, våld och våldtäkt kan också vara större än hos kvinnor i prostitution, eftersom sannolikheten att man polisanmäler sådana händelser är minimal.

Forskning visar att en del köpare är ambivalenta i sitt förhållande till homosexualitet och att de även kan vara homofobiska. Detta kan leda till känslomässiga krockar hos köparen som därför tar ut sin frustration och aggression på säljaren – ”Inte nog med att du är böj, du är hora också!” (Keeler & Jyrkinen 1999).

Uppsökande projekt i Stockholm

I den uppsökande verksamhet som prostitutionsgruppen i Stockholm bedrev under 2002 gällande manlig prostitution identifierade man ett femtontal män

i 18–25-årsåldern som sålde sex¹⁸. Dessa prostitutionskontakter togs på offentliga platser med mycket folk i rörelse.

Beskrivningen av dessa män utgör en kompletterande bild till de homosexuella män som säljer sex som ovan skildrats. Den här beskrivna gruppen av män motsvarar kanske mer den gängse bilden av en man som säljer sex i parker, klubbar, tågstationer etc.

Prostitutionsgruppen har fått veta av andra (exempelvis ungdomsuppsökarna) att det rör sig om ett tjugotal unga män som befinner sig i miljöerna och som mår väldigt dåligt. Prostitutionen uppges för dessa unga män utgöra en del av ett allmänt självdestruktivt beteende och självförakt, där bakgrunden utgörs av tidigare erfarenheter av sexuella övergrepp och utsatthet. Det handlar om snabba möten och mobiltelefonerna används flitigt. De flesta av dessa unga män var redan kända för uppsökarna på grund av missbruk, hemlöshet och psykiska problem. Inte sällan handlar det också om unga män med invandrarbakgrund (Hivaktuellt nr 4, 2003; se även Svedin & Priebe 2004, där de pojkar som uppger att de sålt sex oftare har invandrarbakgrund).

Män som säljer sex till kvinnor

Det förekommer enligt vad några av informanterna känner till eller hört talas om att män säljer sex till kvinnor och par. Det saknas dock mycket kunskap och inblick i hur vanligt det är, vilka villkoren är, hur kontakterna ser ut och hur det påverkar de inblandade.

I Socialstyrelsens förra rapport på temat (SoS-rapport 2000:5) uppgav ett fåtal kommuner att detta förekom (sju kommuner 1998 och sex kommuner 1999), men inte i vilken omfattning.

En finsk undersökning visar att denna typ av prostitution förekommer, men inte i så stor utsträckning. Vanligast är att kontakter knyts via annonser i dagspress eller via Internet. Männerna i undersökningen förmedlar en viss yrkesstolthet förknippad med det faktum att de tillfredställer flera kvinnor sexuellt. Samtidigt finns samma skamkänslor och stigmatisering som i andra former av prostitution. Även om de ibland uppfattar omvärldens syn på dem som ”gigolos” så skulle de aldrig erkänna för vänner och bekanta att de säljer sex. I förhållandet till säljaren känner de ett visst övertag eftersom de står för den aktiva delen, samtidigt som de upplever sig själva som ”en måttbeställd vara vars attraktivitet till stor del vilar på hur välutrustade de är” (Keeler & Jyrkinen 1999, sid. 70).

Majoriteten av dessa män har ett yrke eller studerar vid sidan om och ser prostitutionen som ett sätt att snabbt komma över lite extra pengar (Keeler & Jyrkinen 1999).

På institutionen för socialt arbete i Göteborg pågår för närvarande en studie om män som säljer sex till kvinnor. Förutom att man avser att intervjua män i denna situation har man också för avsikt att intervjua ett antal kvinnor som köpt sex.

¹⁸ Se även dokumentation av ett heldagsseminarium rörande unga män i prostitution, den 16 maj 2002.

Sexköparna

I samband med avsnittet om våld diskuterades uppfattningen att köparna av sexuella tjänster numera är ”farligare” och att de nu ställer ”konstigare krav”. Som tidigare nämnts har köparna i gatumiljön blivit färre, enligt våra informanter. Nedan utvecklas resonemangen något om detta, mot bakgrund av vad som framkommit i intervjuerna.

I Stockholm sägs trafiken i området där gatuprostitutionen finns ha blivit mindre, och de som kör runt stannar bara upp en kort stund. Vissa återkommer ständigt, men man ser även många nya. Enligt polisen förekommer de sexköpare man får kontakt med i samband med ingripande i regel inte i polisens register i övrigt; polisen uppger att ”det kan vara vem som helst”.

Enligt polisen i Göteborg är det ett ganska stort antal bilar med ensamma män som cirkulerar i prostitutionsområdet. De flesta köpare man får kontakt med beskrivs som att de har arbete och familj – men det finns också ensamstående män, missbrukare och män som är kända av polisen från andra kriminella sammanhang.

Åldern på männen varierar från drygt 20 till 75 år, men man uppskattar att den största gruppen är kring 50 år. När polisen ingriper blir många chockade och de flesta erkänner.

I Malmö skedde en förändring i trafiken i samband med lagändringen på liknande sätt som i Stockholm, mot kortare och snabbare kontakter. Nu beskrivs situationen återigen som mer öppen, dock med en något mindre omfattning än före lagen. Polisen uppskattar snittåldern på köparna till cirka 45 år. Den yngsta som man har träffat på var 19 år och den äldsta var 79 år.

Nämnas kan också i detta sammanhang att några av de ungdomsmottagningar som lämnat information säger sig då och då få kontakt med unga män som köpt sex (inte sällan utomlands) och som varit oroliga för att de kan ha smittats av någon sexuellt överförbar sjukdom.

Sexköparnas drivkrafter

I Socialstyrelsens förra kartläggning intervjuades ett antal män med erfarenhet av att köpa sex. Även om fokus då var deras syn på sexköpslagstiftningen framkom också en del om deras motiv till sexköpen. En del köpte sex när de hade speciella önskemål, andra för att samlivet med livskamraten inte fungerade, några hade svårt att få kontakt med det motsatta könet, ytterligare andra sökte spänning och variation. Detta stämmer också med den bild som forskning på området visar (se vidare SoS-rapport 2000:5).

De bland våra informanter som möter köpare i behandlingssituationer (framför allt RFSU-kliniken i Stockholm och KAST-verksamheten i Göteborg) talar också om drivkrafter som kan sägas ligga på en djupare psykologisk nivå (vilket inte nödvändigtvis utesluter ovan nämnda motiv).

KAST berättar att de sexköpare som tidigare sökte upp verksamheten framför allt motsvarade den ”klassiska köparen” (se ovan beskrivna motiv), men nu möter man allt fler som definierar sina problem som tvångsmässigt sexuellt beteende. Förutom att de köper sex är de också många gånger högkonsumenter av porrfilmer, porrtidningar och pornografi på Internet. Enligt KAST sexualiserar männen känslor som sorg, saknad, vrede, etc. Det handlar om brist på kärlek, bekräftelse och självkänsla och om könsidentitet, men

också om förhållanden som stelnat, tid som saknas, sexualliv som stagnerat eller upphört, människor som inte ser varandra längre.

Huvuddelen av de män som söker sig till KAST lever med en partner och många har barn. Medelåldern på männen är ganska hög, men man ser en tendens till att allt fler yngre män (under 30 år) söker hjälp.

KAST:s erfarenheter delas i stort av RFSU-kliniken (se även under avsnittet "De väletablerade"). RFSU menar också att sexköparen gärna vill ha en illusion om att sexköpet verkligen handlar om sexualitet och att det dessutom finns en ömsesidighet i mötet. I grunden ligger en svag självkänsla och en svårighet med närhet i relationer, även om man ytligt sett är socialt anpassad och har en partner.

I bakgrunden kan det också, enligt RFSU, ligga trauman av olika slag. Det sexuella tvånget upplevs som en plåga. Det är ofta den plågan, eller ett hot om att förlora den fasta relation man har, som kan skapa motivation att göra något åt problemen.

Flera informanter talar också om att det finns köpare som hyser ett djupt självförakt. Att det finns män som uppges köpa sex av en "förvirrad psykiskt sjuk kvinna som har kissat på sig" eller av en "heroinist med illaluktande bölder" uppges kunna tyda på detta.

Män som köper sex av män

I den studie som RFSL Rådgivningen Skåne gjort förmedlas även en bild av män som köper sex av män. Kunskapen baseras på det som de intervjuade männen berättat om sina kunder. Kunderna – som uppges vara mellan 35 och 55 år – kan enligt studien delas in i olika kategorier.

- Den första gruppen består av *heterosexuella män*, eller snarare män som lever med en sådan fasad utåt. Dessa beskrivs som män som inte öppet vill visa att de har relationer till andra män och köper diskretion.
- Den andra gruppen är *de "osäkra" kunderna*. Dessa män kan vara öppet homo- eller bisexuella. På grund av dålig självkänsla tror de att de inte kan attrahera män utan de måste betala för att knyta sexuella kontakter.
- En tredje grupp är *de återkommande kunderna*. De män som intervjuades i studien beskriver hur det i några fall hade utvecklats en vänskap med kunderna. Man träffades regelbundet, kanske någon gång i månaden, och hade sex. Arvodet låg sedan på bordet; man talade inte längre om betalningen för den sexuella tjänsten.
- En fjärde grupp som beskrevs var *"de äckliga gubbarna"*. Det var köpare som på något sätt väckte avsmak, exempelvis om någon luktade väldigt illa.

Hallickar och andra främjare

Förekomsten av pojkvänner som "lånar ut" sin flickvän och får ersättning för de sexuella tjänsterna har tidigare nämnts, tillika att en man kan hålla en kvinna inlåst och tvinga henne att mot betalning utföra sexuella tjänster med andra män. Det finns således kvinnor som tvingas in i prostitution av män

som agerar hallickar och kvinnor som hålls kvar i prostitutionen genom beroende, hot och liknande¹⁹. Vid en internationell jämförelse verkar dock denna väg in i prostitutionen vara mindre vanlig i Sverige än i många andra länder, särskilt jämfört med tredje världen och Öst- och Centraleuropa (Hedin & Månsson 1998).

Enligt våra informanter har många av kvinnorna någon som blir försörjd av hennes prostitution. Våra informanter berättar framför allt om missbrukande kvinnor som genom prostitutionen finansierar både sitt eget och sin partners missbruk. Informanterna menar att kvinnorna sällan ser detta som en hallickrelation utan i stället som en ren kärleksrelation. Detta finns också skildrat i forskningen. Månsson och Hedin (1998) beskriver exempelvis hallickrelationen som en psykologisk struktur som bygger på starkt emotionellt beroende, kvinnans längtan efter att bli sedd och älskad samt känslökyla, manipulationer och våld från mannens sida.

En hallickrelation byggs upp i tre faser, där den första fasen präglas av förförelse, löften och psykologisk makt, den andra fasen av tvång och ekonomiskt utnyttjande och den tredje fasen av frigörelseförsök från kvinnan samt psykiskt och fysiskt våld från mannen. Hanna Olsson (1981) beskriver hur kvinnan sällan till en början ser det som en hallickrelation utan som ett vanligt förhållande där hon tjänar pengar åt dem båda genom prostitutionen – pengar som exempelvis ska gå till en resa, en ny start i livet eller för att försörja ett drogmissbruk för en eller bägge parter (ibid.).

Förutom hallickar finns det också enligt våra informanter många andra som på olika sätt främjar, och i vissa fall tjänar pengar på, prostitutionen. Det finns de som direkt hjälper till att förmedla de sexuella tjänsterna eller som främjar prostitutionen genom att ”se mellan fingrarna” – taxiförare, hotellägare och receptionister, vakter vid hotell och restauranger, personal vid spaanläggningar är några exempel. Som främjare nämns också personer som hjälper till att göra hemsidor för annonsering om sexuella tjänster.

Våra informanter (exempelvis bland prostitutionsgrupperna) känner också till kvinnor som tidigare varit verksamma i prostitutionen som nu driver eskortfirmor; de har de kontakter som behövs och de vet hur man ”tar sig fram” i denna typ av verksamhet. Sist men inte minst uppges det också i regel vara någon som initierar kvinnor som börjar gå på gatan, exempelvis en väninna.

Att hallickverksamheten inte sällan äger rum inom ramen för en kärleksrelation – utom vid människohandel för sexuella ändamål – gör att verksamheten kanske inte alltid motsvarar den bild vi har av densamma. Detta kan också jämföras med situationen i Finland, där det under de senaste åren har kommit indikationer till de finska myndigheterna på att prostitutionen i landet är mycket starkt styrd av olika grupper i den kriminella världen. Dessa indikationer har nu stärkts av rapporter från forskare och även av olika statliga myndigheter samt polisväsendet i Finland.

¹⁹ Hallickverksamhet tycks vara vanligast bland kvinnor i prostitution (Keeler & Jyrkinen 1999). Att det verkar vara så kan dock till viss del förklaras av mindre insyn i den manliga prostitutionsvärlden (Pettersson & Tiby 2002).

Enligt en rapport skriven av Jari Leskinen (2003)²⁰ är sexhandeln i Finland starkt kontrollerad av estniska och ryska kriminella organisationer. Enligt rapporten har dessa grupper delat in Finland i distrikt styrda av hallickar, som i sin tur är styrda av kriminella ledare i antingen Estland eller Ryssland. Kvinnorna i sexhandeln samt hallickarna kontrolleras genom hot, ekonomiska sanktioner och våld. Kvinnorna kan vara av finskt ursprung men flertalet har, via kriminella organisationer, förts till Finland från kringliggande länder.

Enligt Leskinen är systemet uppbyggt så att en hallick tar ut en viss procent av det kvinnorna tjänar (större delen av pengarna) och att han i sin tur avlägger en viss summa till de estniska eller ryska ledarna (Leskinen 2003).

Leskinen påpekar i rapporten att kvinnorna inte är bundna till dessa avtal för livstid utan att man skriver kontrakt för en viss tidsperiod. Han menar också att det även förekommer ”icke-kontrollerad” prostitution i viss omfattning i Finland.

Huruvida de ryska och estniska kriminella organisationerna även är delaktiga i prostitutionen i Norrbotten är inte helt klarlagt, men Leskinen menar att det finns starka indikationer på detta (Leskinen 2003).

Våra informanter vid Rikskriminalpolisen i Sverige menar att dessa rapporter är mycket oroväckande och att man bör vara uppmärksam på denna typ av tendenser. Hittills har man dock inte funnit några indikationer på en sådan utveckling i Sverige.

Prostitution som arbete

Det finns även en bild som vi själva inte funnit i några intervjuer men som ändå bör nämnas. En holländsk studie (Vanwesenbeeck 1994) visar att en fjärdedel av de 187 kvinnor som ingick i studien och som sålde sex trivdes med sin verksamhet. De hade också bättre hälsovärden än övriga kvinnor med prostitutionserfarenheter och kvinnorna i en kontrollgrupp (utan sådana erfarenheter). De övriga 75 procenten kvinnor med prostitutionserfarenheter som ingick i studien hade dock sämre hälsovärden än kontrollgruppen²¹.

För de första 25 procenten i studien framstår alltså prostitutionen som en okomplicerad affärstransaktion som man kan vara tillfreds med, och enligt denna bild är prostitutionen att jämföra med vilket annat arbete som helst. Här används exempelvis uttrycket ”sexarbetare” och i några länder finns också fackföreningar som bland annat arbetar för bättre arbetsvillkor för kvinnor och män i prostitutionen²².

²⁰ Jari Leskinen är forskare vid The National Bureau Of Investigation i Finland och rapporten är utgiven vid denna myndighet.

²¹ En fjärdedel av de 187 kvinnorna led av stora påfrestningar, med dålig fysisk och psykisk hälsa och hög nivå av riskbeteende. Övriga kvinnor – 50 procent av de 187 - fanns i en mellangrupp, också med sämre hälsa än kontrollgruppen. Vad som var avgörande för hur kvinnorna mårde var framför allt faktorer som barndomserfarenheter, den ekonomiska situationen, överlevnads- och bemästringsstrategier (exempelvis förmågan att stänga av känslor och bagatellisera fysiska och psykiska kränkningar), stöd från andra kvinnor samt kontakten med sexköparna. Se vidare Månsson & Hedin (1998) för en bra sammanfattning av Vanwesenbeecks studie. Månsson & Hedin diskuterar också dessa resultat i relation till annan prostitutionsforskning.

²² Se exempelvis intervjun med Rosinha Sambo i Hivaktuellt 2003:4.

Detta sätt att betrakta prostitutionen dominerar i flera europeiska länder, bland annat i Holland (den ovan refererade studien är just holländsk). Prostitution, sexköp och även bordellverksamhet är lagligt i flera EU-länder.

Omfattningen av sexköp och prostitution är i de flesta av dessa länder betydligt större än i Sverige. Det faktum att Sverige är medlem i Europeiska unionen, där denna syn på prostitution är mer utbredd, kan naturligtvis påverka debatten och arbetet i Sverige. Det finns exempelvis debattörer i Sverige som förespråkar detta synsätt.

Att våra informanter inte verkar möta de kvinnor som upplever prostitutionen som oproblematisk kan bero på informanternas funktion i relation till prostitutionen. I stort sett samtliga har inom sin verksamhet helt eller delvis till uppgift att motivera, stödja och hjälpa kvinnorna (och männen) ut ur prostitutionen och att bearbeta negativa erfarenheter från denna. Kvinnorna (och männen) söker sig till dessa verksamheter när de vill ha hjälp att ta sig ur prostitutionen. Det är alltså föga troligt att informanterna kommer i närmare kontakt med de kvinnor som inte anser sig ha behov av denna typ av hjälp.

Tidigare har det också framkommit att inte alla kvinnor i prostitutionen vill ha kontakt med exempelvis socialtjänstens uppsökare. Det kan finnas flera anledningar till detta, men för några är det kanske just fråga om att prostitutionen – i alla fall för tillfället (se nedan) – upplevs som är oproblematisk.

En liknande selektion kan man tala om när det gäller köpare av sexuella tjänster. De som söker sig till KAST-verksamheten eller till RFSU-kliniken upplever sexköpen som ett problem, medan de som inte har en sådan negativ upplevelse av förklarliga skäl inte söker hjälp²³.

Vi har heller ingen möjlighet att, i likhet med Vanwesenbeeck, uppskatta andelen ”nöjda” kvinnor i prostitutionen jämfört med dem som på olika sätt far illa av den, eller att jämföra välbefinnandet med det hos kvinnor som över huvud taget inte har några prostitutionserfarenheter.

Den bild som här belyses återfinns i Petra Östergrens magisteruppsats. De flesta av de kvinnor med prostitutionserfarenheter som hon har intervjuat säger sig ha en positiv inställning till det de gör (Östergren 2003, sid. 17). Några använde prostitutionen för att försörja sin sportkarriär eller för att utvecklas som konstnärer, och två tyckte att det var en ”kul grej” att sälja sex. Några uppgav att deras självförtroende hade ökat, och några menade att prostitutionen berikat deras sexuella och känslomässiga liv (ibid., sid.16)²⁴.

Å andra sidan menar ProstitutionsCentrum att detta är en vanlig hållning om man fortfarande är aktiv i prostitutionen; de kvinnor och män som fortfarande är aktiva kan inledningsvis uttrycka en ganska positiv inställning till prostitutionen. Denna uppges dock förändras över tid, när man lägger pro-

²³ Det finns dock exempel på män som kommit till KAST när sexköpen blir ett problem för mannens partner. Det finns också exempel på att nära anhöriga till kvinnor i prostitutionen tar kontakt med olika hjälpinsatser, eftersom man är orolig för sin syster, dotter, sambo, etc.

²⁴ Det finns dock en del uppgifter i magisteruppsatsen som kan tolkas som att prostitutionen inte upplevs som helt oproblematisk. Som tidigare nämnts i samband med diskussionen om förhandlingar kring kondomer (sid. 32) menar en del av Östergrens informanter att kondom för de flesta var en hederssak. Att tvingas förhandla bort den ledde bland annat till sämre självkänsla och till en känsla av att vara smutsig.

stitutionen bakom sig. Då förvandlas den positiva inställningen till smärtsamma erfarenheter.

RFSL:s studie är det närmaste upplevelsen av prostitutionen som oproblematiserad vi kommer bland våra informanter – i alla fall vid en mer ytlig betraktelse.

Några av de homosexuella män som intervjuades (som i och för sig var få) gav en bild av att de kunde ägna sig åt prostitution utan att må psykiskt dåligt av det, utan att identifiera sig som ”prostituerade” och utan att känna den skam eller de känslor av äckel som ofta framkommer i intervjustudier med andra med prostitutionserfarenheter. Dessa sexuella kontakter mot betalning har ägt rum i ett sammanhang där snabba och anonyma sexuella kontakter kanske är mer accepterade och vanliga. Å andra sidan beskrev dessa män också tydligt de risker och problem som de uppfattade fanns knutna till prostitutionen, och de anlade strategier för att undgå negativa följdverkningar på olika sätt.

Insatser

Efter dessa bilder av prostitutionens mångfasetterade värld beskrivs härnäst olika former av stöd. I fokus står det som görs, och det som kan göras, inom socialtjänsten utifrån socialtjänstens ansvar och också de behov av stöd som kvinnorna och männen i prostitutionen kan ha. Även en del andra insatser kommer att beröras, liksom behovet av förebyggande arbete.

Utifrån de olika bilder som förmedlats av informanterna kan man tala om skiftande behov av stöd och insatser och olika typer av förebyggande arbete etc. för att motsvara den heterogenitet som prostitutionen uppvisar (jämför exempelvis uppsökande arbete i gatuprostitutionen med motsvarande arbete bland Internetannonser som beskrivits tidigare). En del insatser till särskilda grupper kommer därför också att beröras.

Socialtjänstens ansvar

Socialtjänstens ansvar regleras framför allt genom socialtjänstlagen (2001:453). Det finns ingen särskild bestämmelse beträffande prostitution, men andra paragrafer är relevanta i sammanhanget. En sådan är 2 kap. 2 § SoL, där man kan läsa följande:

Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver.

Detta generella ansvar för kommunens invånare gäller naturligtvis även de kvinnor och män med prostitutionserfarenheter som behöver stöd och hjälp. Även i 3 kap. 1 § SoL finns bestämmelser som är relevanta i sammanhanget. Enligt denna paragraf hör det till socialnämndens uppgifter att bland annat ”svara för omsorg och service, upplysningar, råd, stöd och vård, ekonomisk hjälp och annat bistånd till familjer och enskilda som behöver det”.

Socialtjänsten har också ett särskilt ansvar för barn som far illa eller på andra sätt lever i utsatta situationer. Enligt 5 kap 1 § SoL ska socialnämnden bland annat:

- verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden
- i nära samarbete med hemmen främja en allsidig personlighetsutveckling och en gynnsam fysisk och social utveckling hos barn och ungdom
- med särskild uppmärksamhet följa utvecklingen hos barn och ungdom som har visat tecken till en ogynnsam utveckling
- aktivt arbeta för att förebygga och motverka missbruk bland barn och ungdom av alkoholhaltiga drycker, andra berusningsmedel eller beroendeframkallande medel samt dopningsmedel

- i nära samarbete med hemmen sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet.

Som ett komplement till socialtjänstlagen finns också lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) som reglerar situationer när frivilliga insatser av olika skäl inte kan komma till stånd eller inte bedöms som tillräckliga. Syftet med LVU är att samhället ska kunna fullgöra sin skyldighet att tillgodose barns och ungdomars behov av skydd, vård och behandling. I 3 § LVU anges förutsättningarna för att vård ska få beslutas på grund av den unges eget beteende ("beteendefallen"), och dessa förutsättningar är missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat social nedbrytande beteende.

Vård med stöd av 3 § LVU på grund av den unges eget beteende kan beslutas för ungdomar som ännu inte fyllt 20 år (1 § tredje stycket LVU). Men för att ligga till grund för ett beslut om vård ska den unges beteende i sig medföra en påtaglig risk för att den unge själv tar skada.

Med "socialt nedbrytande beteende" menas att den unges beteende avviker från samhällets grundläggande normer på ett sätt som kan leda till en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. Ett exempel kan vara att den unge annat än tillfälligtvis visats i missbruksmiljöer eller så kallade knarkarkvartar, eller att den unge prostituerar sig eller uppträder på sexklubb. Beteendet ska innebära en påtaglig risk för den unges hälsa eller utveckling. I fråga om prostitution torde den förutsättningen regelmässigt vara uppfylld (SOSFS 1997:15).

I 1 kap. 1 § SoL slås fast att socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. I arbetet som rör kvinnor och män i prostitution är det viktigt att stödet bygger på respekt för individens egna val och att man fokuserar på att frigöra individens egna resurser och stötta henne i hennes situation.

Socialtjänstens arbete

Socialtjänsten kommer i kontakt med kvinnor och män i prostitution på många olika sätt. I vissa fall kontaktar kvinnorna och männen själva socialtjänsten för att få hjälp och stöd att komma ur prostitutionen. Denna situation är dock inte så vanlig enligt våra informanter, eftersom man av många olika skäl oftast inte talar öppet om dessa erfarenheter. Skälen kan bland annat vara att prostitution är stigmatiserande och av många upplevs som oerhört skamfylld (Hedin & Månsson 1998). Denna skam utgör i sig ett hinder för att söka hjälp, och gör det också svårare att uttrycka ett hjälpbehov.

Det är inte helt ovanligt att man bygger upp en mycket defensiv fasad, som ett resultat av den utsatta situationen man lever i (Matthews & O' Neill 2003). För kvinnor i prostitutionen som har barn tillkommer också rädslan för att de ska få sina barn omhändertagna (Weiner 1996).

I den mån kvinnor och män i prostitutionen kommer i kontakt med socialtjänsten är alltså prostitutionserfarenheterna oftast mindre uppenbara. Man

kan ha sökt sig till socialtjänsten i andra ärenden, till exempel för att söka ekonomiskt bistånd eller med anledning av missbruk.

Erfarenheter visar att prostitutionen – i den mån man inom socialtjänsten känner till denna – kan komma att spela en underordnad roll i det sociala arbetet. Prostitutionen kan exempelvis *uppfattas* som ett frivilligt val, vilket kan leda till att stöd och hjälp kring denna prioriteras bort. Hur prostitutionen påverkar individens sociala situation analyseras därför inte (Matthews & O'Neill 2003).

Några av våra informanter är dock tydliga med att prostitution definitivt inte är ett frivilligt val, vilket i sig utgör ett starkt skäl till varför man behöver stöd och hjälp att bearbeta sina erfarenheter från detta och andra trauman.

Enligt flertalet av våra informanter tycks det dock finnas ett motstånd inom missbrukarvården mot att ta upp frågor kring våld och sexualitet generellt och eventuella prostitutionserfarenheter i synnerhet. En informant med erfarenhet av behandlingsarbete påpekar att man inom missbrukarvården måste tillgodose kvinnors behov av att få bearbeta sina specifika problem och erfarenheter i enkönade grupper med andra kvinnor. Det behövs både tid och möjlighet att bearbeta inte bara sådant som har med missbruket att göra, utan också eventuella erfarenheter från prostitution och vad det innebär för självkänslan och identiteten. Annars finns det, enligt flera informanter, risk för återfall i såväl prostitution som missbruk.

Vikten av lyhördhet

I intervjuerna framkommer att det förekommer att kvinnor har haft mångårig kontakt med socialtjänst eller psykiatri utan att myndigheterna har vetat om att de prostituerat sig. Ändå ligger ofta fokus i sådana kontakter på just personliga och känsliga frågor. Men kvinnorna har sällan spontant berättat om prostitutionen, och ingen har ställt frågan.

När skammen och rädslan för myndigheter utgör ett hinder för att söka hjälp är det viktigt att vara lyhörd för denna utsatta grupp (intervju med Sven-Axel Månsson i Hivaktuellt 2003). Det är viktigt att våga och kunna ställa frågan om prostitution – och också att kunna följa upp den.

Det finns också hinder hos socialtjänsten och andra verksamheter för att kunna identifiera prostitution. Exempel på sådana hinder är tidspress, bristande kunskap samt attityder till könshandeln och till de kvinnor och män som har dessa erfarenheter. Detta i sin tur kan leda till bristande förståelse och inlevelse (Hedin & Månsson 1998). För att kunna identifiera om någon lever i prostitution är det viktigt att personalen inom socialtjänsten känner till tecknen på detta och vilka följder prostitutionen kan ha.

Som flera av våra informanter samt forskning poängterar är det exempelvis inte ovanligt med olika former av överkonsumtion – exempelvis att man spenderar stora mängder pengar trots knapp ekonomi, med stora skulder som följd, eller att man på andra sätt har ett komplicerat förhållande till pengar. Flera exempel på detta har tidigare redovisats. Vidare kan prostitution vara förknippad med missbruk och hemlöshet. Prostitutionen blir där för många ett sätt att få tillgång till boende och droger (Börjesson 1999).

När det rör sig om kvinnor med tungt missbruk är det, enligt några av våra informanter, anmärkningsvärt att socialtjänsten inte alltid frågar om hur de har finansierat missbruket för att därigenom också kunna erbjuda hjälp för att bearbeta eventuella prostitutionserfarenheter.

I intervjustudier framkommer vidare att kvinnorna och männen i prostitutionen ofta hyser en djup misstro mot myndigheter och myndighetspersoners inblandning. Denna misstro beror inte bara på rädsla och skam, utan också på en strävan efter oberoende och en vilja att själv kunna lösa sina problem. Eftersom dessa kvinnor och män inte heller gärna vill berätta om sina prostitutionserfarenheter kan de skapa lögner och luckor i beskrivningen av deras livssituation (Hedin & Månsson 1998). Att respektfullt försöka nysta i de luckor som finns och ta reda på vad de kan ha sin grund i, att titta närmare på eventuell förekomst av överkonsumtion och att våga tala om prostitution som företeelse – inte minst i relation till tungt missbruk och vid hemlöshet – är viktiga uppgifter för socialtjänsten.

Att ta sig ur prostitutionen

Hedin och Månsson (1998) har beskrivit processen att ta sig ur prostitutionen med hjälp av Fuchs Ebaughs teori om rollutträde (*process of role exit*)²⁵.

Ebaugh delar upp uppbrottsprocessen i fyra faser. De två första faserna innebär *tvivel* och *sökande efter alternativa levnadssätt*. De kan ses som ett förstadium till själva uppbrottet. Under sökandet efter alternativ identifierar man sig periodvis med personer som lever det liv man vill leva. I denna fas kan exempelvis en behandlare bli någon man identifierar sig med. Den tredje fasen utgörs av *vändpunkten* som ofta föregås av en känsla av att ha nått botten – ”droppen som fick bägaren att rinna över”. Ett exempel kan vara att man riskerar att få sina barn omhändertagna. En annan vändpunkt kan vara att vänta barn/få barn. Graviditeten kan uppfattas som en väg ut ur prostitutionen, eftersom man vill ge sina barn en trygg uppväxt. Kvinnorna kan också vara rädda för hur prostitutionens stigmatisering ska drabba barnen.

Den fjärde och sista fasen är den krisperiod som följer efter uppbrottet – *chock- och reaktionsfasen*. För en del kvinnor har reaktionsmönstret under denna krisperiod stora likheter med posttraumatiskt stressyndrom (PTSD), vilket enligt DSM-IV används som beteckning på reaktioner efter våldshändelser eller andra traumatiska händelser som övergår i en psykisk skada.

PTSD karakteriseras av ständigt återupplevande av händelsen samt känslomässig avtrubning och tillbakadragande. Det involverar en rad reaktioner, till exempel påträngande tankar och minnen, mardrömmar, ångest, ökad vaksamhet, självförebåelser, försämrade självkänsla, irritabilitet och koncentrationssvårigheter.

Några av våra informanter som möter kvinnorna under krisperioden refererar att detta är en mycket svår period där kvinnorna är i stort behov av stöd

²⁵ Fuchs Ebaugh analyserar i sin bok olika typer av rollutträden – att gå från nunnan till icke-nunnan, att totalt byta yrkeskarriär, att gå från man till kvinna (könsbyte), att gå från mamma till icke-mamma (ge upp vårdnaden om sina barn) med flera. Dessa till synes olika rollbyten innehåller ett flertal gemensamma moment, vilka i sin tur är de faser som bildar uppbrottsprocessen.

och hjälp. Att bearbeta och förstå sina erfarenheter ligger här i fokus, och minnesbilder av prostitutionen kan ta sig uttryck i form av äckel- och illamåendeskänslor kring vad man varit med om.

Flera av våra informanter (exempelvis ProstitutionsCentrum och prostitutionsgrupperna) beskriver också förmågan att hantera prostitutionen genom att ”stänga av” känslor, tankar, intryck och upplevelser. På så sätt kan kvinnorna och männen i prostitutionen fjärma sig från det som sker. Denna avstängningsmekanism kan förklaras utifrån begreppet *dissociation*, vilket kan beskrivas som ett psykologiskt försvar vid traumatiska händelser.

Enligt forskning är dissociation som reaktion vanligare bland barn än bland vuxna och bland flickor än bland pojkar, men det förekommer bland både vuxna kvinnor och män. För att uthärda en traumatisk situation kan man dissociera (en sorts inre flykt) och därmed dämpa den kroppsliga stressreaktionen. Den kan innebära att man ”ger med sig”, stänger av känslor, upplever sig vara skild från kroppen eller befinna sig någon annanstans, visar ett undvikande beteende med mera.

Att dagdrömma och fantisera är också en form av dissociation, likaså att utveckla multipla personligheter vilket ligger i andra änden av spektrumet. Exempelvis är detta ett vanligt försvar bland barn som utsätts för sexuella övergrepp eller andra händelser som är överväldigande för psyket (Perry m.fl. 1996). Förmågan att stänga av känslor kan vara tidigt förvärvat hos män och kvinnor som säljer sex, om man i sin barndom varit utsatt för övergrepp.

Under eller efter uppbrottet kan man ställas inför flertalet utmaningar. För det första handlar det om att bearbeta prostitutionslivets erfarenheter, både emotionellt och kognitivt. Bland annat ska man hantera skammen – både inför sig själv och inför andra. Man ställs också inför den marginalsituation som uppstår mellan två olika levnadsmönster och som man kan komma att leva i under längre eller kortare tid.

En annan utmaning är att hantera intima och nära relationer (Hedin & Månsson 1998). Några informanter uppger exempelvis att många av kvinnorna i prostitutionen utvecklar ett starkt förakt för könsköparna och att de efter uppbrottet har svårt för eller undviker nära kontakt med män över huvud taget.

Dessa utmaningar kan också medföra en viss ambivalens till att bryta upp från prostitutionen, vilket utgör en risk för återfall.

Risken för återfall är inte bara aktuell den närmsta tiden efter uppbrottet. Flera av våra informanter berättar om kvinnor som ”gått ner på gatan” flera år efter ett uppbrott. En informant menar att det är en stor omställning att härda ut i ett vanligt vardagsliv, när man en gång har haft prostitutionen inbyggd i sin vardag, och den kan ses som ett alternativ om man återigen befinner sig i en ekonomiskt svår situation. Prostitutionslivet och miljön kan också utgöra en lockelse, kanske för att prostitutionen i alla fall utgör en trygghet – något man kan – i en ny obekant livssituation.

Det är således ingen enkel process att ta sig ur prostitution, utan det är något man får tampas med under lång tid efter att man har lämnat prostitutionen (Matthews & O’Neill 2003).

Myndigheternas roll i uppbrottsprocessen

Både våra informanter och forskning vittnar om att prostitutionserfarenheter kan leda till komplexa behov av stöd. Socialtjänstens arbete inom området innebär att man möter människor som många gånger lever i en utsatt social situation och som ofta far illa. I många fall handlar det främst om att förmedla resurser och hjälpa kvinnan/mannen i kontakter med andra, såsom andra socialsekreterare, sjukvården, polis och andra myndigheter. Grundresurser, som till exempel bostad, sysselsättning och försörjning, är betydelsefulla grundstenar för uppbyggnaden av en ny tillvaro (Hedin 2002).

Tidigare har marginalsituationen i uppbrottsprocessen nämnts. Denna försvåras av att kvinnorna ofta lever isolerade, med relativt få stödpersoner omkring sig. Risken för återfall kan därför var mycket stor (SOU 1995:16, sid. 115). Denna isolering är också något som några av våra informanter berättar om. Enligt dem är det inte ovanligt att informanterna får agera alternativt nätverk för många av klienterna. Man bjuds hem vid födelsedagar, vid högtider eller för att fira en anställning, boende eller något annat. En informant nämnde exempelvis en kvinna som väntade i flera timmar på att få träffa denne – hon ville nämligen visa upp sin sons gymnasiebetyg, men hon hade inte någon annan att visa upp det för.

Förutom att förmedla vissa grundresurser är det alltså minst lika viktigt att försöka stärka kvinnans eller mannens självkänsla och fungera som stödpoint vid en eventuell förändring (SOU 1995:16). Detta kan exempelvis ske genom en stödkontakt.

Vikten av att visa respekt för de enskilda individerna och deras val samt presentera olika hjälpmöjligheter är något våra informanter lyfter fram. Det handlar om att stödja människor att finna sina egna styrkor, kapaciteter och andra värdefulla resurser (se nedan om *empowerment*).

Empowerment

En viktig fråga i sammanhanget är huruvida dessa kvinnor och män ska räddas från ett liv i prostitutionen eller om detta liv ska ses som ett val som ska respekteras. Synen på kvinnorna och männen i prostitutionen tangerar inte sällan en stereotyp föreställning om dessa personer som totala offer. Det kan i sin tur leda till en föreställning om att de inte kan eller bör fatta några egna beslut annat än att de måste lämna prostitutionslivet. Motvikten till detta synsätt är föreställningen om prostitutionen som ett fritt val – så länge det inte stör allmänheten får det fortsätta (se till exempel avsnittet om bilden av prostitutionen som en okomplicerad affärstransaktion).

Det som sällan kommer fram är däremot synen på dessa kvinnor och män som handlingskraftiga individer – aktörer i sina liv – som befinner sig i en tärande livssituation och som därför kan behöva stöd att finna sin egen styrka och göra sina egna val (Weitzer 2000).

Många av våra informanter framhåller att det är av stor vikt att inte se kvinnorna och männen i prostitutionen enbart som offer utan att ta fasta på den styrka de besitter. Förmågan att hitta överlevnadsstrategier för att klara ut den situation man befinner sig i är stor. En informant poängterar att det tar tid att bygga upp tillit – men när man väl är där finns det massor av resurser att ta vara på.

Även det norska Pro Sentret framhåller detta synsätt. Man menar att om man enbart ser de prostituerade ur ett offerperspektiv så respekterar man inte deras möjligheter till eget val (Pro Sentret 2002).

Inom socialt arbete används allt mer begreppet *empowerment* som en viktig ledstjärna och princip, och det tar sin utgångspunkt i ovan presenterade synsätt. Empowerment syftar till att man ska hjälpa klienter att tillägna sig förmåga (*power*) att besluta om och att agera i sitt eget liv. Det görs genom att man:

- 1) minskar det som hindrar klienten att använda den förmåga hon/han har
- 2) ökar kapaciteten och självförtroendet att använda förmågan
- 3) överför makt från omgivningen till klienterna (Payne 1997).

I 2002 års årsrapport från det norska Pro Sentret beskrivs empowerment i relation till prostitution (Pro Sentret 2002): Man utgår ifrån att individen står i centrum och fokuserar på att klienterna ska lära sig att reducera sin vanmakt, få större kontroll över sitt dagliga liv och få möjlighet att ändra sina livsbetingelser. Då kvinnor och män i prostitutionen är en grupp i samhället som är underprivilegierade och stigmatiserade internaliserar de ofta samhällets syn på sig själva och klandrar sig själva för sin vanmaktssituation. För denna grupp tycks empowerment vara en bra arbetsmetod då den representerar en hållning som innebär att klienterna själva vet bäst vad de behöver och vad som skulle vara bra, nyttigt och viktigt för dem.

Specialdesignad hjälp

I Sverige finns i dag tre så kallade prostitutionsgrupper i socialtjänstens regi – i Stockholm²⁶, Göteborg och Malmö. Här förenas olika delar av socialarbetarrollen – uppsökande fältarbete i gatumiljöer (och numera till viss del även via Internet), stödande, rådgivande verksamhet och behandlingsarbete samt kunskapsspridning. Huvudmålet är att hjälpa kvinnor och män att ta sig ur prostitution.

Även det förebyggande arbetet är viktigt. Där arbetar man bland annat för att stävja nyrekrytering till prostitutionen samt med information till politiker och beslutsfattare, organisationer, studenter och aktörerna i könshandeln.

I Stockholm finns även ProstitutionsCentrum som vänder sig till personer som är i eller har erfarenhet av prostitution. ProstitutionsCentrum är, i likhet med prostitutionsgrupperna, en del av socialtjänsten. Man arbetar med individstöd, krisbearbetning, bearbetning av tidigare trauman, förebyggande arbete och med att förmedla kunskap om prostitution. Klientarbetet sker både individuellt och i grupp.

ProstitutionsCentrum har, likt prostitutionsgrupperna, en jourtelefonen för att öka tillgängligheten. Däremot bedriver man inte uppsökande arbete.

Erfarenheten visar att det är betydelsefullt för kvinnorna i prostitutionen att de i mötet med socialtjänstens stödverksamhet får kontakt med någon de kan lita på och som är lättillgänglig, även efter kontorstid. Socialarbetarnas

²⁶ I Stockholm är prostitutionsgruppen en del av uppsökarenheten.

kunskaper om prostitution är viktiga för kvinnorna, och socialarbetarna kan också visa alternativa levnadssätt och motivera kvinnan till förändring (SOU 1995:16, sid. 27ff.). I prostitutionsgruppernas arbete läggs vikten på att etablera en god relation till klienten. En förutsättning för detta är att arbetet blir anpassat till den enskilda individen. Respekt, empati och förståelse är nyckelord i arbetet, eftersom detta är förutsättningar för att en förändring ska kunna komma till stånd (ibid.).

I samband med 1993 års prostitutionsutredning dokumenterades det sociala arbetet med prostitutionen. En värdering av arbetet gjordes (SOU 1995:16). Utredarna menar bland annat att prostitutionsgrupperna bedriver ett bra och ibland rikt varierat socialt arbetet mot prostitution i Sverige till en relativt låg kostnad. Man föreslår också metodutveckling, ökade kunskaper och diskussioner kring vissa frågeställningar samt att det utvecklas speciella stöd till vissa grupper.

Tio år har gått sedan denna värdering av de speciella insatserna mot prostitutionen. Det borde därför finnas ett behov att utvärdera vilka resurser verksamheterna kräver, vilka effekter de har och om några strategier är mer framgångsrika än andra. Likaså behövs systematiska kunskapssammanställningar vad gäller de internationella erfarenheterna av utvärderingar av olika program mot prostitution.

Arbetet i mindre kommuner

Prostitutionen är inte bara ett storstadsfenomen, utan den förekommer även på mindre orter och i olika delar av landet. I Socialstyrelsens förra undersökning framkom exempelvis att 48 av landets kommuner hade kännedom om kvinnor i prostitutionen 1999 (SoS-rapport 2000:5). Enligt årsrapporten 2002 från Pro Sentret i Norge har 80 procent av dem som besökt centret uppgett att de har prostituerat sig i andra kommuner än Oslo. Prostitutionen har dock ofta varit okänd för de mindre orternas sociala myndigheter, politiker och liknande.

Även informanter i föreliggande undersökning uppger att prostitution förekommer på mindre orter. En del av de kvinnor som prostituerar sig uppges vara ”ambulerande” och tar emot män för sexköp på olika orter enligt ett reseschema. Andra uppges resa till storstäderna från kranskommuner och andra kommuner för prostitution på gatan, restauranger eller liknande. Hemlösa kvinnor utan fast adress kan prostituera sig på olika platser i landet. Problem kan i dessa fall uppstå i frågan om vilken kommun som ska se det som sitt ansvar att erbjuda stöd – hemkommunen, den kommun där prostitutionen försiggår eller den kommun där kvinnan eventuellt söker hjälp.

I mindre kommuner finns det knappast möjlighet eller underlag för att starta prostitutionsgrupper eller liknande verksamheter. Det kan också vara svårt att upprätthålla egen kompetens och beredskap att bemöta och arbeta med frågor kring prostitution. Då kan samarbete med andra kommuner eller möjlighet att konsultera specialistkompetens vara ett alternativ. Ett annat alternativ är att utse en socialsekreterare som är insatt i frågan, på samma sätt som en del mindre kommuner har en socialsekreterare med spetskompetens gällande våldsutsatta kvinnor.

Andra insatser

Ideella organisationer, som till exempel Stadsmissionen, gör omfattande insatser för hemlösa kvinnor i form av uppsökande verksamhet, dagverksamhet, akutboende och stöd i olika former – i vissa fall på uppdrag av kommunernas socialtjänst.

Spiralprojektet i Stockholm och sprutbytesverksamheten i Malmö har öppenvårds- och gynekologimottagningar för kvinnor i prostitution och missbruk. För kvinnor med prostitutionserfarenheter kan ett besök hos gynekologen dock vara mycket svårt; underlivet är inte sällan starkt förknippat med upplevelser, minnen och ”äckelkänslor”.

Spiralprojektet har stödsamtal och djupgående samtalskontakter med kvinnor som är i eller har lämnat prostitutionen. Man samarbetar även med olika viktiga samhällsresurser, till exempel socialsekreterare, behandlingshem, boenden och läkare med olika specialiteter (Söderberg 1996).

Graviditet och barn

Som tidigare nämnts kan en graviditet utgöra en vändpunkt för att ta sig ur drogmissbruk och prostitution. Dock lever ofta dessa kvinnor isolerade och med relativt få stödpersoner omkring sig, och de kan därför behöva hjälp med stöd och avlastning i föräldraskapet (Hedin & Månsson 1998).

En kvinna med starkt stöd kan bryta ett destruktivt mönster och klara av ett gott föräldraskap (Trulsson 1998, se även Hedin & Månsson 1998). Men både forskning och några informanter påpekar att en del av kvinnorna i prostitutionen har djupgående psykiska svårigheter som inte gör dem rustade för föräldraskap förrän efter långvarig bearbetning och behandling. Till detta kommer allvarliga risker för skador på fostret om mammans eventuella missbruk har pågått under graviditeten (Weiner 1996).

Enligt våra informanter kräver i regel den som säljer sex att sexköparen ska använda kondom (sid. 31). Flera informanter har dock exempel på kvinnor som blivit gravida i prostitutionen – det vill säga där pappan inte är kvinnans partner utan en köpsläv. Dessa barn riskerar att bli ”faderlösa”, eftersom det sällan finns möjlighet att få kunskap om det biologiska faderskapet.

Det finns också barn som växer upp i miljöer där prostitution förekommer, till exempel där mamman tar emot kunder i hemmet. Det finns i dag mycket lite kunskap om vad detta betyder för ett barns utveckling, framtida relationer och sexualitet. Förutom eventuell påverkan av att växa upp i den faktiska prostitutionsmiljön kan barnen även ta skada av att mamman lever ett dubbelliv och i viss mening har stängt av sitt känsloliv.

Enligt Hedin och Månsson är skammen inför omvärlden något man måste hantera, både under prostitutionslivet och efteråt. Eftersom prostitution är så stigmatiserande är detta något som många av kvinnorna med alla medel hemlighåller för omvärlden, framför allt om man har barn.

Flertalet kvinnor vittnar om hur de har försökt skapa en bättre tillvaro för sina barn genom de pengar de tjänar i prostitutionen (Hedin & Månsson 1998). Samtidigt lever de med en stor rädsla att barnen eller människor runt omkring ska förstå att de prostituerar sig. Om omgivningen förstår hur det ligger till kan det leda till en anmälan till de sociala myndigheterna, vilket i

sin tur kan innebära ett omhändertagande av barnen. Rädslan för detta driver kvinnorna till ett iscensatt dubbelliv som kan vara svårt att bemästra i längden (Weiner 1996). Barnen själva kan också leva med en fruktan att andra ska bli medvetna om mammans prostitution (SOU 1995:16).

Insatser för könsköpare

Prostitution kan få allvarliga negativa effekter för dem som är inblandade, både för köpare och för säljare. Former för rehabilitering och stödverksamheter måste därför utformas och utvecklas för både den som säljer och den som köper sex (Keeler & Jyrkinen 1999).

Både forskning och erfarenhet visar tydligt att man för att komma tillrätta med prostitutionen och på sikt minska den även måste arbeta med könsköparna – utan köpare ingen könshandel (Hedlund, 2000).

I Göteborg startades 1997 KAST (köpare av sexuella tjänster), vilket är en verksamhet som riktar sig till könsköpare. Syftet är att stödja dem som vill ändra sin livsstil och sluta köpa sex. KAST har en mottagning och en jourtelefon, och den som vänder sig till verksamheten kan vara anonym (Hedlund 2000).

Som tidigare nämnts kan könsköpen, enligt våra informanter, handla om att sexualisera känslor och behov. Med hjälp av verksamheten vid KAST kan man lära sig att kanalisera sina känslor på andra sätt. KAST finns i dag i Göteborg och i Stockholm; i Malmö finns planer på en sådan verksamhet.

Även RFSU-kliniken i Stockholm har behandling för sexköpare. Man arbetar sedan 2000 både med män som köper och kvinnor som säljer sex. Deras sexualrådgivning vänder sig även till andra, och sedan 2000 har man aktivt informerat om sin verksamhet kring prostitution via mottagningar, via media, på Internet och så vidare.

Enligt uppgifter från RFSU-kliniken har denna del av verksamheten kontaktats via telefon och e-post av cirka 160 personer, varav majoriteten är män.

På RFSU-kliniken kan man även få individuell terapi eller gruppterapi, det kan vara allt från psykodynamiskt inriktad terapi till stödsamtal i kombination med praktiska råd om hur man kan undvika frestande situationer. Cirka 30 män och 25 kvinnor har besökt kliniken för kontakt med en psykoterapeut (Svensson 2003, RFSU 2004).

Behov av förebyggande insatser gentemot ungdomar

Det behövs även förebyggande insatser för att förhindra nyrekrytering till prostitution. Enligt flera informanter uppger ofta kvinnor och män som säljer sex att de börjat tidigt med prostitution – inte sällan i tidiga tonåren. Som tidigare beskrivits ser man inte minderåriga i någon större utsträckning på de synliga prostitutionsarenorna. Flera av informanterna har dock iakttagit oroande tendenser till att den unga generationen har svårt att sätta gränser och kanske håller på att utveckla en mer accepterande hållning till prostitu-

tion och sexuella kränkningar. Under senare år har också en ökning av sextrakasserier inom skolan uppmärksammats (JämO 2000).

I en norsk enkätundersökning 1996 bland ungdomar i åldrarna 14–17 år i Oslo uppgav 148 ungdomar (1,4 procent) att de sålt sex, varav 127 hade gjort det under det senaste året och hälften fler än 10 gånger. Av de 148 som någon gång sålt sex var 116 pojkar och 32 flickor. Genomsnittsåldern för när de börjat sälja sexuella tjänster var knappt 13 år för pojkarna och cirka 14 år för flickorna. Två tredjedelar av ungdomarna med erfarenheter av prostitution var inte kända av myndigheterna (Hegna & Pedersen 2002).

I en svensk enkätundersökning (Svedin & Priebe 2004) uppgav 1,0 procent av flickorna respektive 1,8 procent av pojkarna att de hade sålt sex. En mindre grupp på 5 barn var 10–13 år gamla vid första tillfället de sålde sex, medan resten av de 46 ungdomarna uppgav att de var mellan 14 och 18 år. 17 av ungdomarna har sålt sex fler än 5 gånger, 10 stycken uppgav att de sålt sex mellan 2 och 5 gånger och 17 uppgav att de gjort det 1 gång.

Utifrån sina kontakter med män som prostituerat sig har föreningen Hopp konstaterat att männens bakgrunder i övrigt är olika, men att de har varit utsatta för sexuella övergrepp i barndomen och ofta debuterat i prostitution redan i 13–17-årsåldern (Socialdepartementet 2001).

Erfarenheten från Pro Sentret i Oslo visar att unga kvinnor i efterhand kan konstatera att de fick sina första prostitutionserfarenheter i något som liknade kärleksrelationer, men att de då inte definierade det som prostitution. Det kan vara flickor under 18 år som har ”kärleksrelationer” med män upp till 45-årsåldern, som blir sexuellt utnyttjade i utbyte mot droger eller annat. Det kan, enligt Pro Sentret, vara viktigt att vara uppmärksam på dessa ”gråzonsförhållanden” och göra ungdomar mer medvetna om sin gränssättning (Misje & Matre 2002).

Unga är ofta väl förtrogna med att ta olika slags kontakter via Internet, som också dokumenterat är en kanal för spridning av till exempel pornografi och annan information med sexuellt innehåll. Flera av informanterna har intrycket att det allmänt sett har blivit lägre trösklar för såväl köp som försäljning av sex, genom att de första kontakterna via Internet kan ske anonymt och osett av andra än de inblandade, och sedan skötas vidare per mobiltelefon.

Sammantaget skulle det som Internetanvändningen innebär i såväl kontaktmöjligheter som eventuella förskjutningar i värderingar kunna leda till en utveckling där fler unga kommer i kontakt med prostitution. Därför är det angeläget att genom olika insatser nå unga med diskussioner om sexualitet, prostitution, integritetsgränser, relationer med mera, för att skapa en grund för en hänsynsfull och lustfylld sexualitet samt öka medvetenheten om de skadeverkningar prostitutionen kan ha.

Prostitution kan, som tidigare beskrivits, vara ett inslag i ett allmänt självdestruktivt beteendemönster för både kvinnor och män som säljer eller köper sex, till exempel som en följd av tidig utsatthet i form av sexuella övergrepp och andra kränkningar eller känslomässig övergivenhet. Prostitution kan också vara ett uttryck för dålig självkänsla och för svårigheter att gå in i nära relationer samt en del av ett tvångsmässigt förhållande till sexualitet och risktagande.

Prostitution är enligt flera källor inte ovanligt i kombination med självskadande beteenden och ätstörningar bland unga kvinnor som mår psykiskt dåligt. Det rör sig i regel om unga som skuldbelägger sig själva och som reagerar på kränkningar och svårigheter med att vända sig inåt snarare än att agera ut. De ”tysta” flickorna är enligt flera källor en riskgrupp.

I ett förebyggande arbete i Oslo, riktat mot unga som prostituerar sig, konstateras att prostitution är lika förknippat med myter och fördomar hos de unga som i samhället i övrigt. De unga har bland annat föreställningar om vad som kännetecknar en person som säljer sexuella tjänster. De betraktar inte sig själva som ”prostituerade” och använder inte ordet. När man formulerade begreppet annorlunda i samtalen – till exempel ”att få saker i utbyte mot sex”, ”få förfrågningar från vuxna om att följa med hem”, ”att ha sex för att få droger” – delade ungdomarna däremot lättare med sig av sina erfarenheter (Misje & Matre 2002).

Förebyggande insatser handlar både om det grundläggande arbetet med att stärka ungas självkänsla, deras förmåga att hantera svårigheter och relationer med mera, och om att vara uppmärksam på, tidigt fånga upp och stödja unga som visar tecken på att psykiskt inte må bra. När unga kvinnor visar tecken på självskadande beteende och ätstörningar gäller det att vara medveten om att även prostitution kan ingå i ett allmänt självdestruktivt mönster. Här handlar det om att våga såväl se problemet som att ställa frågor och samtala kring prostitutionserfarenheter. Ungdomsmottagningar kan exempelvis vara viktiga i detta sammanhang.

Arbete med kvinnor med psykiska funktionshinder och kvinnor med utvecklingsstörning

Enligt samstämmiga uppgifter förekommer kvinnor med psykiska funktionshinder och kvinnor med utvecklingsstörning i gatuprostitutionen. Dessa kvinnor kanske inte är fullt ut medvetna om eller förstår att de blir utnyttjade och vad de utsätter sig för. Socialtjänst och frivilliga som arbetar uppsökande kan dessutom ha svårt att få kontakt med dessa kvinnor, eftersom de inte sällan är starkt avvisande. För dessa kvinnor kan det handla om en oacceptabel mångdubbel utsatthet.

En viktig insats är att förebygga att dessa kvinnor hamnar i hemlöshet, vilket kan vara en inkörsport till prostitution. En ökad medvetenhet om att prostitution förekommer även i dessa grupper är nödvändig bland dem som möter dessa kvinnor. Här behövs ett nära samarbete mellan socialtjänst, psykiatri och habilitering.

Stöd till kvinnor med missbruk

Prostitution kan vara en konsekvens av ett drogmissbruk som behöver finansieras eller kan i vissa fall omvänt vara en väg in i missbruk.

Prostitution är ytterligare ett skäl att förebygga att unga kvinnor hamnar i missbruk eller går över till tyngre missbruk. Det är viktigt att fånga upp och erbjuda adekvat hjälp och stöd i samband med kriser, hjälp ur våldsrelationer samt missbruksbehandling med fokus på kvinnors specifika behov och

problem relaterade till missbruket. Inte sällan är det just relationer som är såväl ingången till missbruk som en vanlig orsak till återfall i missbruk.

I behandlingsprogram för kvinnor med missbruk ligger ofta fokus på själva missbruket och eventuellt på att bearbeta erfarenhet av tidig utsatthet och kränkningar. Den påspädning av ytterligare kränkningar och känslomässigt svåra erfarenheter som prostitutionen kan innebära blir däremot sällan uttaland och bearbetad. Enligt forskning och erfarenheter från behandling med inriktning på just prostitutionserfarenheterna är sådan dock nödvändig för att kvinnorna ska kunna gå vidare och för att också minska risken för återfall – både i prostitution och i missbruk (Hedin & Månsson 1998).

Det behöver finnas tid och möjlighet att bearbeta inte bara sådant som har med missbruket att göra, utan också erfarenheter från prostitutionen och vad dessa innebär för självkänslan och identiteten.

Vidare kan själva boendet i missbruksbehandling också utgöra ett problem för kvinnor med prostitutionserfarenheter, enligt några av våra informanter. Behandlingshem med blandade grupper av både kvinnor och män innebär att kvinnans svårigheter i förhållande till män kan ta sig uttryck i form av aggression eller genom att kvinnan säljer sexuella tjänster även under behandlingstiden.

Det finns i dag inte så många behandlingshem enbart för kvinnor. Sådana hem skulle dock, enligt en av våra informanter med erfarenhet av arbete på behandlingshem, vara att föredra för flertalet kvinnor med prostitutionserfarenhet. Många kvinnor upplever sig mindre hotade på den typen av institutioner, och det är lättare att ta upp problem som till exempel prostitution, misshandel och våldtäkt (Weiner 1996). Även där kan dock problem uppstå; många kvinnor som tidigare varit i prostitution kan ha svårt att relatera till andra kvinnor, eftersom relationerna till dem tidigare varit präglade av konkurrens (Weitzer 2000).

Tabu, kunskap, attityder

I intervjuerna framkommer att det inte är ovanligt att kvinnor med prostitutionserfarenheter har haft mångårig kontakt med socialtjänst eller psykiatri utan att myndigheterna har känt till prostitutionserfarenheterna. Det finns också exempel på att myndigheterna har haft mycket svårt att hantera situationen när en kvinna berättat att hon sålt sex.

Men vad är det då med prostitution som väcker så starka känslor? Enligt Pro Sentret i Oslo är det först och främst det faktum att det handlar om mänskliga relationer, om vår sexualitet och om vilka ramar vi har för den. Det har i sin tur att göra med vår längtan och våra drömmar, vårt kön och vår önskan om kärlek och närhet.

Flertalet av våra informanter ger uttryck för vilket laddat område prostitution är – inte bara bland gemene man utan i minst lika hög grad bland myndigheterna. En informant upplever att socialarbetare ofta blir förvirrade av att få höra att kvinnan prostituerat sig. De vet inte hur de ska ställa sig till det, och de tycker att det är svårt att hantera. En del professionella handläggare uppges ”helt tappa konceptet” när prostitutionen framkommit.

Ett par informanter tror att det finns två huvudförklaringar till detta:

- För det första förknippar man prostitution helt och hållet med sexualitet. Därför är det något privat som man som professionell inte bör fråga om.
- För det andra finns det en kunskapsbrist om prostitution. Man vet inte hur man ska fråga om det och hur det påverkar den enskilda individen. Även professionella är starkt påverkade av samhällets inställning till prostitution: ”Det är så fult att sälja sin kropp.”

Margaretha Järvinen närmar sig detta tabu och laddningen via ett resonemang om stämplingsprocessen. Enligt henne hänger prostitutionsidentiteten samman med en stämplingsprocess, det vill säga omgivningens reaktioner på könshandeln. Den sociala stämplingen är, enligt klassisk interaktions- och kontrollteori, ett av de viktigaste leden i utvecklingen av en avvikande identitet. En kvinna som i sin närmiljö eller av myndighetsrepresentanter definierats som ”prostituerad”, står inför en massiv och ofta ödesdiger stämplingsprocess.

Skiljelinjen mellan ”privata och ärbära” kvinnor (”madonnor”) å ena sidan och ”offentliga och lastbara” kvinnor (”horor”) å den andra är en mycket viktig kategorisering som fortfarande finns i vårt samhälle. Järvinen menar att prostitutionsrollen är en roll som överskuggar andra sociala roller (Järvinen 1990).

Horstigmat och prostitutionsrollen beskrivs också av flera av våra informanter. En informant säger att ”före detta prostituerad” betraktas som något slags egenskap hos kvinnor som aldrig går ur. Därför skapas mycket rädsla hos kvinnan i kontakten med andra, för att hennes hemlighet ska komma fram och att hon alltid ska definieras utifrån prostitutionsrollen.

Östergren (2003) nämner också tanken att ”horstigmat” smittar – att offentligt associeras med dessa kvinnor kan innebära att man själva får misstankar riktade mot sig.

Man kan också uttrycka detta som Pro Sentret i Oslo gör, nämligen att om man vill förstå och respektera könssäljaren måste man även fokusera på det som förenar oss. Men då riskerar man att göra henne lik oss själva, och är det verkligen något man vågar (Pro Sentret 2002)?

Några av våra informanter har mött denna rädsla. En informant uttrycker det som att ”det finns gränser för systemskapet”, det vill säga att även kvinnor som annars är radikala kan ha fördomar om en kvinna som prostituerat sig.

Prostitution verkar alltså vara ett svårhanterbart område även för dem som i sin professionella roll är vana att hantera svåra och känsliga frågor. För att kunna fånga upp och stödja kvinnor och män som vill ta sig ur prostitution är det därför nödvändigt att personal inom till exempel socialtjänst, psykiatri och ungdomsmottagningar vågar se och tala om prostitutionen som fenomen och om kvinnor och män som säljer respektive köper sex. Eftersom det är ett laddat område kan det vara viktigt att diskutera och reflektera över sina attityder och värderingar.

Referenser

Borg, A. m.fl. Prostitution Beskrivning Analys Förslag till åtgärder. Stockholm, Liber Förlag, 1981.

BRÅ-rapport 2002:7. Organiserad brottslighet – lösa maskor eller fasta nätverk. Stockholm, Brottsförebyggande rådet, 2002.

Börjesson, A. Ett socialt experiment. Tidskriften Bang 1999 nr 3: 27–31.

ECPAT Sverige. Kommersiell sexuell exploatering av barn i Sverige. Hässleholm. ECPAT Sverige, 2001.

Haansbæk, T. Buying and selling sexual services via the Internet. Pro Sentret, 2001.

Hedin, U-C. & Månsson, S-A. En fråga om relationer – om kvinnors uppbrott ur prostitutionen. Nordiskt socialt arbete 1998 nr 3: 171–183

Hedin, U-C. Uppbrott från missbruk. I: Leissner, T & Hedin, U-C (red.). Könsperspektiv på missbruk. Stockholm, Bokförlaget Bjurner och Bruno, 2002.

Hedlund, E. KAST-projektet – rådgivningsverksamhet för sexköpare. Rapport, KAST-projektet, Göteborgs stad, SDN Centrum. Göteborg. 2000.

Hegna, K. & Pedersen W. Sex for overlevelse eller skyggebilder av kjærlighet. Ungdom under 18 år som selger seksuelle tjenester. Norsk institutt for forskning om opvekst, velferd og aldring. NOVA Rapport 5:2002.

Hivaktuellt 2003:4, Statens Folkhälsoinstitut 2003.

Høigård, C. & Finstad, L. Bakgater: om prostitusjon, penger og kjaerlighet. Oslo, Pax Forlag, 1986.

Jessen, L. Early Entro into Prostitution. Oslo, Pro Sentret, 1998.

JämO:s handbok mot könsmobbing i skolan. Stockholm. JämO. 2000.

Järvinen, M. Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll. Åbo. Akad, Pargas. 1990.

Keeler, L. & Jyrkinen, M. (red.). Who's buying? The clients of prostitution. Council for equality. Helsinki. Ministry of social affairs and health. Publications on Equality 1999:4.

Laukkanen, M-E. He has no name: researching male prostitution in Finland. I: Keeler, L. & Jyrkinen, M. (red.). Who's buying? The clients of prostitution. Council for equality. Helsinki. Ministry of social affairs and health. Publications on Equality 1999:4.

Lautrup, C. Jeg gør det jo kun engang imellen... En kvalitativ sociologisk undersøgelse om prostitutionens fastholdende faktorer. Københavns universitet, 2000.

Leskinen, J. Organised pandering and prostitution in Finland. The National Bureau of Investigation, Helsinki, 2003.

Matthews, R. & O'Neill, M. (red.) Prostitution. Burlington, Ashgate, 2003.

Misje, Turid & Matre, Cecilie (2002): Ungfelt. Oppsøkjande arbeid blant ungdom. Oslo, Pro Sentret, 2002.

Månsson, S-A. & Söderling, P. Sexindustrin på nätet. Aktörer, innehåll, relationer och ekonomiska flöden. Stockholm, Égalité. 2004.

Månsson, S-A. & Hedin, U-C. Vägen ut – om kvinnors uppbrott ur prostitution. Stockholm. Carlssons förlag. 1998.

Nilsson, L. Sexuell exploatering av barn – vad döljer sig bakom sexualbrottsstatistiken. Stockholm, Brottsförebyggande rådet, 2003.

Olsson, H. Det kärlekslösa patriarkatet. Beskrivning och analys av heterosexuell prostitution med män som köpare och kvinnor som prostituerade. I: Borg, A. m.fl. Prostitution Beskrivning Analys Förslag till åtgärder. Stockholm, Liber Förlag, 1981.

Payne, M. Modern Social Work Theory. London, Macmillan Press Ltd. 1997

Perry, B. D. m.fl. Childhood trauma, the neurobiology of adaptation and Use -dependent development of the brain: How states become traits. *Infant Mental Health Journal* 1996.

Pettersson, T. & Tiby, E. The production and reproduction of prostitution. *Journal of scandinavian studies in criminology and crime prevention* 2002; 3 (2):154–172.

Pettersson, T. & Tiby, E. Skapande och återskapande av prostitution. I Lander, I., Pettersson, T. & Tiby, E. *Femininiteter, Maskuliniteter och kriminalitet*. Lund, Studentlitteratur, 2003.

Proposition 1997/98: 55. Kvinnofrid.

Pro Sentret. Årsrapport 2002. Oslo, Pro Sentret, 2002.

Renland, A. Med helsekofferten på slep. Et prosjekt på innemarkedet. Oslo, Pro Sentret, 2002.

Rikskriminalpolisen rapport 2004:2. Människohandel för sexuella ändamål, Lagesrapport 6. Rikskriminalpolisen, 2004.

RFSU. Prostitution på Internet. RFSU, Stockholm 2003.

RFSU. Sex på köpet. RFSU, Stockholm 2004.

Ross, MW., Tikkanen, R. & Månsson, S-A. Differences between Internet samples and conventional samples of men who have sex with men: implications for research and HIV intervention. *Social Science and Medicine*, 2000; 51:749–758.

Skilbrei, M-L. Når sex blir arbeid. Oslo, Pax Forlag, 1998.

Socialdepartementet. Är det möjligt att få veta? Rapport från hearing anordnad av Socialdepartementet den 14 november 2001. Stockholm, 2001.

SoS-rapport 2000:5. Kännedom om prostitution 1998–1999. Socialstyrelsen, 2000.

SOSFS 1997: 15. Socialstyrelsens allmänna råd. Tillämpningen av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Socialstyrelsen, 1997.

Sotter H. & Svennecke, B. Flickor som inte gör något väsen av sig. Göteborg, Prostitutionsgruppen, 1992.

SOU 1995:15. Könshandeln. Betänkande av 1993 års prostitutionsutredning. Stockholm, 1995.

SOU: 1995:16. Socialt arbete mot prostitutionen i Sverige – en dokumentation och utvärdering. Stockholm, 1995.

SOU 1995:17. Homosexuell prostitution. En kunskapsinventering. Rapport för 1993 års prostitutionsutredning. Stockholm, 1995.

SOU 2001:14. Sexualbrotten. Ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsade frågor. Betänkande av 1998 års sexualbrottskommitté.

Svedin, C-G. & Priebe G, Ungdomars sexualitet – attityder och erfarenheter. Avsnitt: Sexuell exploatering. Att sälja sex mot ersättning/pengar. Lunds universitet, 2004.

Svensson, G. Att köpa sex kan vara rop på hjälp. Dagens Nyheter den 28 oktober 2003.

Söderberg, A. Spiralprojektet. Stockholm. 1996.

Trulsson, K. Det är i alla fall mitt barn – en studie om att vara missbrukare och mamma. Stockholm, Carlssons Bokförlag 1998.

Vanwesenbeeck, I. Prostitutes' well-being and risk. Amsterdam, Amsterdam University Press, 1994.

Weiner, A. Understanding the social needs of streetwalking prostitutes. Social work 1996 nr 41 (1):97–105.

Weitzer, R. (red). Sex for sale: prostitution, pornography, and the sex industry. New York, London. Routledge. 2000.

Östergren, P. Synden ideologiserad. Modern svensk prostitutionspolicy som identitets- och trygghetskapare. Stockholms universitet, Socialantropologiska institutionen, 2003.